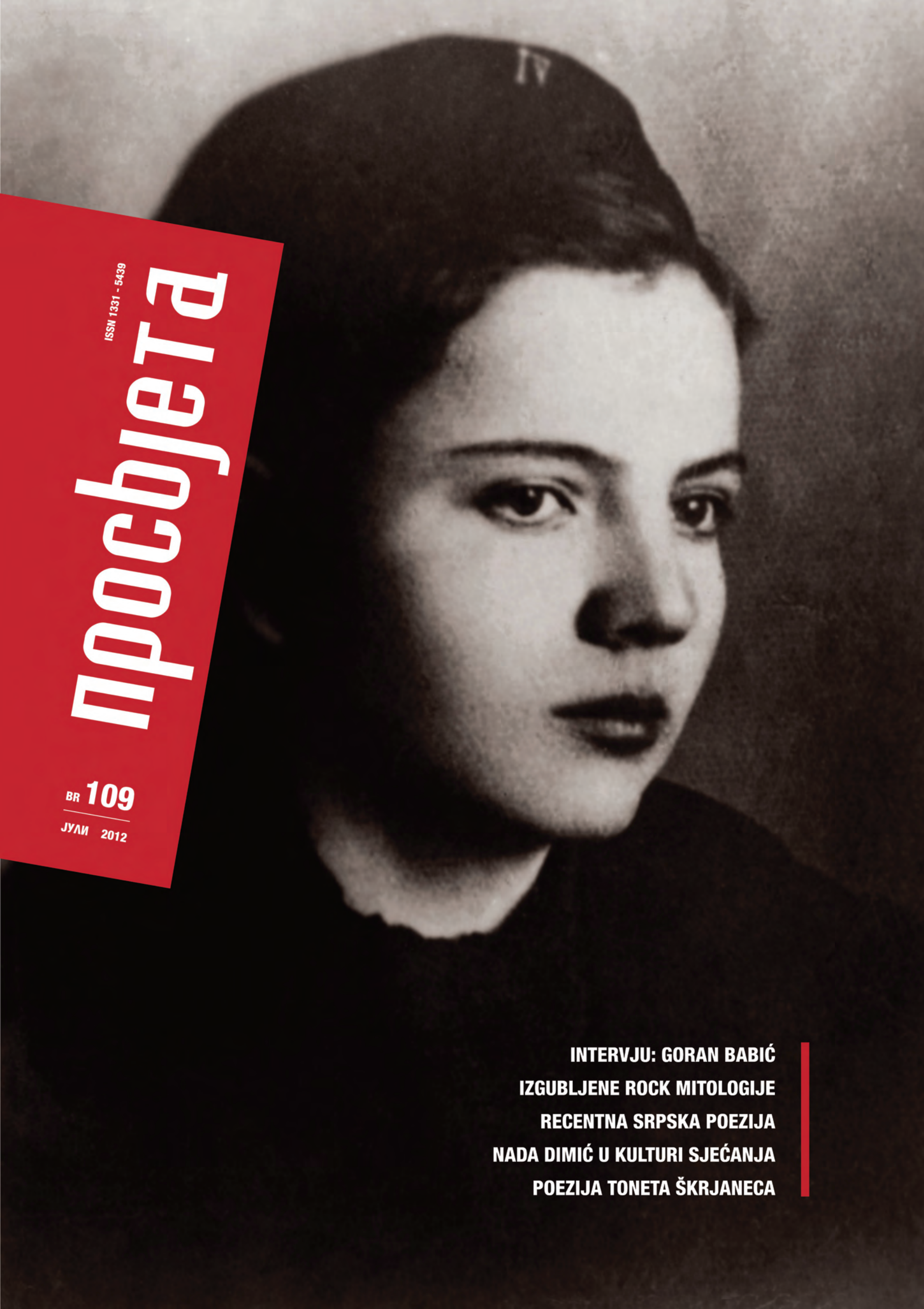

ISSN 1331 - 5439

PROSJEKA

BR 109

ЈУЛИ 2012

INTERVJU: GORAN BABIĆ
IZGUBLJENE ROCK MITOLOGIJE
RECENTNA SRPSKA POEZIJA
NADA DIMIĆ U KULTURI SJEĆANJA
POEZIJA TONETA ŠKRJANCA

просвјета

NOVINE ZA KULTURU

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skdprowsjeta.com

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕБУЈЕ РЕДАКЦИЈА:

Борис Рашета, Милош Ђурђевић, Раде Драгојевић,
Милорад Новаковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ И ПРИПРЕМА:

Барбара Бласин

НА ОВИТКУ: Нада Димић, архивски материјал

ТИСАК: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 482 / +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4872 484

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске
под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за
националне мањине Владе Републике Хрватске. Излази
у наклади од 1 200 примјерака.

итпресут

Ми, Пречани

Позиције Српског културног друштва „Просвјета“ из Загреба у видовима и родовима његових дјелатности одређују људи који за то Друштво желе радити. Не би у таквој технички интонираној позицији било ничег нарочито оригиналног, да није ријеч баш о Србима у Хрватској, који би то жељели и остати, унаточ свему што се догодило. Зато овај часопис, иако је примарно централно гласило једне класичне институције, какве су стваране овдје у посљедња два вијека, може себи дозволити да га не уређује ни било какав политбиро ни унапријед уписана, па наметнута уредничка воља. Она битно рачуна са препознатљивом позицијом народа и Друштва из основне номинације и реално претпоставља да ће залуталих пошилики у његов поштански сандучић бити мало или нимало.

Рачунамо, прије свега, на људе који се мувају око наших граница и разграничења, вањских и унутрашњих, наметнутих и самонаметнутих, али примамо и прилоге из „дубине територија“. Ипак, најрадије примамо мишљења и текстове оних који се одупиру наметнутим и стално наметаним истинама, било из регионално-националних, било из бјелосвјетских-господујућих центара. Разумијемо ми зашто се неки љуте на тзв. „ревизије повијести“, пошто је она за новије вријеме фришко дизајнирана, али нама се не чини да према дизајнерима имамо превелике моралне и ине обавезе. Будући је хисторијско искуство Срба у Хрватској, у његовој југославенској, самосталско-комунистичкој идеолошкој и политичкој језгри, у ратовима из 90-их снажно анулирано, ми смо данас, као Марксови идеални пролетери, слободни од свега и слободни за критику свега постојећег.

Само једну грешку више не бисмо да поновимо; да се топимо од милине у било каквој врсти заједништва. Толико нас је, колико нас је, и такви смо – какви смо, за истину о самима себи, довољно. Важно је само једно – да са позиције Срва из Хрватске престане велико ридање над изгоном, које влада сад већ деценијама, и да то постане позиција, довољно издвојена и подигнута, да се са ње може судити окружењу. У том смислу ни ми данас, ипак не одустајемо од посебне улоге пречанских Срба, која нам је толико пута приговарана.

Најважнијим циљем сматрамо рад на обнови смисла јавне ријечи, на поновно пробуђеном интересу за интелектуалне и политичке спорове, свјетске и домаће; циљ нам је борба против свеопште релативизације, баналности помирења и праштања, прорачунског тактизирања, оптимизма и окретања будућности, а које рачуна с туђим новцем – дакле, с туђом памећу. Доказиваћемо да богати газде и господари нису нужно, унапријед у праву. Јер, ми смо читали „Пирга“, „Орлови рано лете“, „Хајдук Станка“, „Влак који је у снијегу“, потом смо прешли на „Ране јаде“, „Башту сљезове боје“, „Живит у стрпјенству“ и не бисмо да нам то нетко дира и по томе петља, да нам дира у ужи и шири завичај, у језик, у нас и нашу слободу, и нека то зове како ко оће. „Просвјети“ ће бити сатисфакција, да буде база овакве уредничке политике.

Чедомир Вишњић

foto: Boris Cvetanović, spomenik Vojina Bakića na Petrovoj gori, 2012.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU
SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb
TEL / FAX: + 385 1 4872 480
skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 100 kuna, a uplaćuje se na žiro račun SKD "Prosvjeta": 2360000-1101412121 Zagrebačke banke.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inozemstva se vrše na devizni žiro račun: 21000239490, SWIFT ZABA HR 2x: 2500-3466540 s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Za međunoradnu transakciju preko Zagrebačke banke potreban vam je i broj IBAN: HR3623600001101412121 (2100066252).

Pretplate za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 30 EUR, SAD 40 USD, Kanada 50 CAD, Australija 50 AUD.

pretplata

- 04** **OD MINIST(A)RA KULTURE
DO UPRAVNIKA NBS**
Nenad Jovanović
KRONIKA
- 07** **DJECA ĆE SAČUVATI PODODBOR**
Nenad Jovanović
UPOZNAJMO NAŠE PODODBORE: MALI GRADAC
- 10** **ZASLUŽENO PRIZNANJE
PRAVOSLAVNOJ GIMNAZIJI**
Nenad Jovanović
PATRIJARH IRINEJ U POSJETI ZAGREBU
- 12** **PISMO SA SAMOG KRAJA SVIJETA.
IZ BEOGRADA**
Rade Dragojević
INTERVJU S KNJIŽEVNIKOM GORANOM BABIĆEM
- 25** **KULTURA SJEĆANJA I MRTVI (KAPITALI)**
Igor Marković
NADA DIMIĆ, OD SKOJEVKE DO SIMBOLA
- 28** **TRI KRALJA**
Đorđe Matić
IZGUBLJENE ROCK MITOLOGIJE
- 33** **KAFANSKA ROMANTIKA JAKOVA
IGNJATOVIĆA**
Srđan Orsić
- 37** **POGLED NA SRPSKU POEZIJU IZ
PARADIGME METODOLOŠKOG
KOSMOPOLITIZMA**
Dubravka Đurić
- 43** **(NE)ZAREZIVANJE**
Mirko Demić
KRITIKA KRITIČKE KRITIKE
- 45** **USPOREDBA BALTIK – BALKAN**
Ivajlo Dičev & Tomas Kavaliauskas
TERITORIJ, IDENTITET, TRANSFORMACIJA
- 50** **TKO VOLI AMERIKU?**
Aleš Debeljak
- 52** **MI, ŽRTVE REVOLUCIJE**
Čedomir Višnjić
I. A. BUNJIN, *PROKLETI DANI*
- 54** **DUH KORNJAČE JE MALEN
I VRLO STAR**
Tone Škrjanec
POEZIJA
- 58** **ZAGREB PROTIV ZAVJERE**
Borivoj Radaković
PROZA
- 62** **FILOLOG ALEKSANDAR MLADENović**
Virna Karlić
- 64** **PANOPTIKUM**
Goran Borković
- 67** **STAROGOVOR MOGA ZAVIČAJA (29)**
Đorđe Ličina

OD MINIST(A)RA KULTURE DO UPRAVNIKA NBS

Nenad Jovanović

O POVRATU BLAGA I LAKŠEM PROMETU KNJIGA – Ministri kulture Hrvatske i Srbije Andrea Zlatar Viola i Predrag Marković potpisali su 23. marta u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu protokol o povratu kulturnih dobara iz Republike Srbije u Hrvatsku. Bilo je tu riječi i o olakšavanju razmjene knjiga između dvije zemlje, što je interes i "Prosvjete" koja bi tako svojim izdanjima mogla biti prisutnija u Srbiji, ali i velikom krugu čitalaca koji bi se lakše mogao upoznati sa srpskim književnim stvaralaštvom. Ministar Marković posjetio je tom prilikom i centralu "Prosvjete" i razgovarao s njenim rukovodstvom.

VEČE ZA SIMU MRAOVIĆA – Na 46. godišnjicu rođenja Sime Mraovića, u čast ovog pokojnog pjesnika i književnika održano je književno veče u dvorani "Prosvjete" u Zagrebu.

Prisutnima, među kojima su bili i članovi Simine porodice, ali i brojni ljubitelji njegovih književnih djela, obratili su se predsjednik SKD Čedomir Višnjić, novinarka Barbara Matejčić i Lidija Zozoli koju, kako je rekla, osim kratkotrajne suradnje u novinama, sa Simom veže i iznenadno i nepredvidivo ukrštavanje njihovih stvaralačkih puteva.

PET GODINA VIROVITIČKOG PODODBORA – Pododbor "Prosvjete" u Virovitici obilježio je pet godina rada. Predsjednica Ljiljana Vukomanović na godišnjoj skupštini pododbora naglasila je da je najveći uspjeh društva činjenica da među članovima ima i Hrvata kao i pripadnika drugih etniciteta.

TUPKO I VINKO DRAGIĆ – Poznati autor stripova i animiranih filmova Nedeljko Dragić imao je prilike promovirati dvije knjige avantura svojih strip (anti) junaka Tupka i Vinka.

U galeriji Svijet stripa predstavljene su dvije knjige stripova umjetnika svjetskog ugleda Nedeljka Dragića. Jedna, u kojoj su skupljeni Dragićevi *ka-iševi* "Tupka" koji su 1970-ih izlazili u hrvatskim i srpskim novinama, kao i "bibliofilsko izdanje stripa "Tupko", štampano u limitiranoj nakladi od 99 primjeraka s potpisom autora.

Početkom aprila u Novinarskom domu održana je i promocija zbirke stripova o junaku "Vinku" nastale u tri faze, vezane uz zadnjih 30-ak godina. Izdavači te knjige su "Razlog d.o.o" Mire Šuvar i SKD "Prosvjeta". U međuvremenu je Dragić primio i regionalnu nagradu za medije "Ratko Munitić", nazvanu po istaknutom filmskom kritičaru, historičaru i teoretičaru.

PRVO PA ŽENSKO – Ženska izvorna pjevačka grupa "Prosvjetinih" pododbora iz Petrinje i Siska osvojila je prvo mjesto u konkurenciji ženskih vokalnih sastava na međunarodnoj smotri srpskog folklora, devetom Saboru folklornih ansambala Srbije "Zlatni opanak", održanom početkom aprila u Valjevu. Izvedeći staru tradicionalnu banijsku pjesmu "Imala sam dvije ruže bijele", Banijke su osvojile žiri i publiku. Osim ženske grupe, u Valjevu su se predstavili folkloraši i tamburaši koji su svojim domaćinima dočarali životni ambijent Srba s Banije. Banijci su obišli znamenitosti Kolubarskog okruga, a zauzvrat svoje domaćine pozvali na folklorne susrete u Blinji za Svetog Iliju.

MALI OPANAK ZA JAGODNJAČANE – Osim "Zlatnog opanka" koji se održava u aprilu, od 2007. se u Valjevu tokom maja održava i "Mali zlatni opanak", sabor dječjih folklornih ansambala, odnosno podmladaka kulturno-umjetničkih društava. Na tu smotru već treću godinu zaredom odlazi i Folklorna sekcija jagodnjačkog pododbora "Prosvjete".

Ove su godine u kategoriji juniora, za šta su dobili i službeni poziv, osvojili peto mjesto, kaže voditeljica sekcije Nada Šalajić.

TRI DIPLOME, NIGDE LADA NEMA – KUD "Branislav Nušić" iz Boro-va osvojilo je tri diplome na Međunarodnoj dječjoj smotri izvornog folklora "Zvuci Evrope" u Mrkonjić Gradu: diplome za najuspješniji izbor narodne nošnje u kategoriji koreografija i umjetničke obrade narodnih igara, za autentičnost izabranih igara, kao i za autentičnost pjevanja i muzičke pratnje.

Na toj dvodnevnoj manifestaciji predstavila se starija dječja grupa, uz muzičku pratnju Tamburaškog orkestra KUD-a. Pored borovskih folkloraša na ovom takmičenju su učestvovala i folklorna društva iz Novog Grada, Prijedora, Velike Kladuše, Piskavice, Banja Luke, Gradiške i drugih mjesta.

USKRŠNJA TUCIJADA – Šesta Vaskršnja tucijada zapadne Slavonije održana je u Mjesnom domu u Donjem Daruvaru u organizaciji tamošnjeg pododbora "Prosvjete". Učestvovalo je 30-ak učesnika iz Okučana, Virovitice, Daruvara i Voćina, a program je vodio Nikola Lončarević, predsjednik okučanskog pododbora koji je prije pet godina obnovio stare običaje kako bi se otrgli od zaborava.

U kulturno-umjetničkom programu nastupili su članovi pododbora iz Garešnice, Daruvara, Okučana, Virovitice i Voćina.

U POMEN DESI ĐORĐEVIĆ ... – Ansambl narodnih igara "Prosvjete" organizirao je u vukovarskom Hrvatskom domu program pod nazivom "Desi u čast" posvećen poznatoj koreografinji Desanki Đorđević iz Beograda, koja je umrla u decembru prošle godine, u 85. godini.

Ona je kao jedan od vodećih koreografa srpskog folklora dala neprocjenjiv doprinos u sakupljanju, razvoju i prezentaciji srpskih narodnih igara. Surađivala je i s nekoliko KUD-ova iz Hrvatske, a najbolju i najplodonosniju saradnju ostvarila je s Ansamblom narodnih igara iz Vukovara.

... I JORDANU JELIĆU – Iza pravoslavnog Uskrsa u dvorani "Prosvjete" u Zagrebu održana je i komemoracija Jordanu Jeliću, naučniku i književniku, ali i vodećem hispanistu među prevodiocima s obzirom na broj i značenje prevedene španjolske i hispanoameričke poezije i proze. O raznim aspektima Jelićevog rada govorili su književnik Drago Kekanović, voditelj Centralne biblioteke Srba u Hrvatskoj Velimir Sekulić i sveučilišni profesor Slobodan Uzelac.

Jelić je bio osnivač i koordinator Hrvatskog latinoameričkog i iberskog centra u Zagrebu, a posljednjih dvadesetak godina posvetio se istraživanju Latinske Amerike i Španjolske.

KOMORA – IZ SRCA HRASTA – U zagrebačkoj dvorani "Prosvjete" 19. aprila otvorena je izložba "Komora – iz srca hrasta" posvećena autohtonoj banijskoj gradnji.

Izložba ima dvostruki cilj, ukazati na ljepotu i vrijednost jednog malog dijela graditeljske baštine Banije i ponuditi slike njenog današnjeg stanja, rekao je autor izložbe Čedomir Višnjić, ističući i da izložba pokazuje sadašnje stanje kuća u selu Komori u odnosu na ono iz 1986. godine. Višnjić je okupljenima izložio ideju o formiranju javnog banijskog etno-sela koje bi dalo uvid i u druge tradicije života u tom dijelu zemlje. U izradi izložbe učestvovao je i fotograf Jovica Drobnjak.

ZADARSKO KOLO – Nacionalne manjine Zadarske županije i ove su se godine povodom Međunarodnog dana kulturne raznolikosti uspješno predstavile pjesmom i gastronomskom ponudom. Reprezentanti srpskog stvaralaštva, folkloriši zagrebačkog pododbora "Prosvjete", pod vodstvom Nade Komljenović, ove su godine imali pojačanje, članove zbora koji su svoj prvi nastup imali proljetos za 8. mart. Oni su nastupili ranije, dok su folkloriši otplesali "Moravac" i druga kola, u koja su se uhvatili mnogi prisutni, čime su ponovo pokazali da su u Zadru, kao i drugdje, više nego dobrodošli.

IZBORI U "PROSVJETI" – Nakon obavljene procedure izbora u više od 50 pododbora širom zemlje, delegati Glavne skupštine SKD "Prosvjeta" birali su novo rukovodstvo Društva.

Čedomir Višnjić ostaje predsjednik Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", a izabrano je i dvoje potpredsjednika – Svetislav Mikerević iz Bobote i Tatjana Oluić Musić iz Rijeke. Generalni sekretar i dalje je Rade Dragojević.

Između 26 kandidata izabrano je 15 članova Glavnog odbora, a izabrano je i po petoro članova Nadzornog odbora i Suda časti.

MALI KRNJAČANI NA PETROVOJ GORI – Na platou pred devastiranim spomenikom Vojina Bakića u organizaciji SNV-a, Saveza antifašističkih boraca i antifašista (SABA) Hrvatske i općina Vojnić, Krnjak, Vrginmost i Topusko 12. maja obilježena je 70-godišnjica proboja ustaškog obruča na Biljegu 12. maja.

Nakon održanih govora u kulturnom dijelu programa uz Zbor HNK nastupili su i mali folkloriši "Prosvjete" iz Krnjaka koji su zaslužno dobili aplauze oko 1.000 okupljenih.

MANJINE BEZ (ŽUPANIJSKIH) GRANICA – Na Ljetnoj pozornici u Voćinu 27. maja održana je četvrta Smotra folklor nacionalnih manjina Virovitičko-podravske županije, u organizaciji nedavno osnovanog voćinskog pododbora "Prosvjete". Osim dva ansambla "Češke besede", iz Virovitice i Prekopakre, nastupilo je i sedam KUD-ova i pododbora "Prosvjete" iz Okučana, Dalja, Gaboša, Garešnice, Virovitice, Daruvara i Voćina.

Po riječima Igora Pavkovića, jednog od organizatora, iako je riječ o smotri nacionalnih manjina Virovitičko-podravske županije, nastupaju i društva izvan njenih granica, jer na području županije nema mnogo aktivnih društava nacionalnih manjina.

Manifestacija mnogo znači za Voćin zbog duge tradicije smotri folklor. Između dva rata na dvodnevni susretima bilo je i do 50 pjevačkih i folklor-nih skupina, a onda je sve zamrlo.

DANI KULTURE SRBA NA ISTOKU – Od 11. do 23. maja održani su 15. Dani kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema koje organizira "Prosvjeta", odnosno regionalni Koordinacioni odbor i pododbori "Prosvjete" u tom dijelu zemlje.

Dani koji su otvoreni u Osijeku, a zatvoreni u Vukovaru, sadržavali su niz programa iz oblasti muzičkog, dramskog, pjesničkog i folklornog stvaralaštva. Prvi put dodijeljena je novoustanovljena godišnja nagrada "Prosvjetinog" regionalnog Koordinacionog odbora sa sjedištem u Vukovaru, koja je ove godine posmrtno pripala Branku Kuruciću, dugogodišnjem predsjedniku Koordinacionog odbora na čiju je inicijativu i pokrenuta ova manifestacija.

U govoru okupljenima predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić govorio je o 15 godina rada i održavanja manifestacije, podsjetivši da su stvoreni Ansambl narodnih igara i Kulturno-naučni centar "Milutin Milanković". - Nema razloga da Srbi na ovom području nemaju mali zavičajni muzej ili zbirku. Mi danas-sutra moramo imati i Muzej Srba u Hrvatskoj, ozbiljnu radio-stanicu na nivou Hrvatske, svoje mjesto na Filozofskom fakultetu i studije u Zagrebu, rekao je Višnjić.

UPRAVNIK NBS U ZAGREBU – Nakon višegodišnje suradnje sa institucijama koje se bave kulturom Srba u Hrvatskoj u vidu doniranja brojnih izdanja "Prosvjeti", Centralnoj biblioteci Srba u Hrvatskoj i profesoru Dušanu Marinkoviću s katedre za južnoslavenske jezike Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u Zagrebu je 28. i 29. maja bila delegacija Narodne biblioteke Srbije na čelu s upravnikom Dejanom Ristićem.

Potpisan je protokol o suradnji NBS i Nacionalne sveučilišne knjižnice (NSK), a dan kasnije, slijedio je sastanak s predstavnicima knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Nakon susreta s mitropolitom zagrebačko-ljubljanskim i cele Italije Jovanom, delegacija NBS-a se sreća s predstavnicima "Prosvjete".

UPOZNAJMO NAŠE PODODBORE: MALI GRADAC

Djeca će sačuvati Pododbor

Nenad Jovanović

Aktivnosti "Prosvjete" nisu se zaustavljale samo na organiziranju zabava i nastupa. Evo, u novinama iz 1961. piše kako su članovi "Prosvjete" sagradili trafo-stanicu, kaže Milica Sanković, ističući da su u selu sve tekovine civilizacije, put, struju, vodu i zgradu škole koju je pohađalo više stotina učenika stekli radom i samodoprinosom, bez neke pomoći sa strane

Jedan od javnosti najpoznatijih, od preko 50 pododbora "Prosvjete" koliko ih danas djeluje širom zemlje, jeste i onaj u banijskom selu Mali Gradac južno od Gline. Taj pododbor u manje od godinu dana slavi dvije desetgodišnjice: u oktobru prošle godine slavio je 10 godina od osnivanja, dok će se krajem jula ove godine održati deseti jubilarni Susreti na Baniji, svojevrsna centralna smotra srpskog narodnog stvaralaštva u Hrvatskoj, manifestacija na kojoj se okuplja preko hiljadu, dvije ljudi iz raznih krajeva Hrvatske i Srbije.

Kako je došlo do osnivanja pododbora objašnjava inicijatorica osnivanja i dugogodišnja predsjednica pododbora Milica Sanković. Ona daje ton svakoj od manifestacija koje se tamo održavaju.

- Željela sam obnoviti ono što su radili moj tata i ostali mještani, kaže Milica. Njen otac, kao i većina mještana bili su članovi pododbora "Prosvjete" koji je, kao i KUD "Šamarica", djelovao više decenija nakon Drugog svjetskog rata.

- Aktivnosti "Prosvjete" nisu se zaustavljale samo na organiziranju zabava i nastupa. Evo u novinama iz 1961. piše kako su članovi "Prosvjete" sagradili trafo-stanicu, kaže Milica, ističući da su u selu sve tekovine civilizacije, put, struju, vodu i zgradu škole koju je pohađalo više stotina učenika stekli radom i samodoprinosom, bez neke pomoći sa strane.

- Sagradili smo i zgradu u kojoj je trebao biti dom zdravlja, ali to nikad nije zaživjelo, rekla je Milica.

Period ratnih i poslijeratnih razaranja, Gradac je prošao bez nekih značajnih stradanja. Kuće jesu bile "očišćene", pa i devastirane, ali nije dolazilo do rušenja i paljenja, što je bio slučaj u mnogim drugim selima, a posljedice čega se i danas mogu vidjeti kad se od Petrinje krene prema Glini i onda prema Dvoru, ali i na drugim putevima.

Nakon *Oluje*, mnogi ljudi porijeklom iz tog mjesta, među njima i poznati televizijski i kazališni glumac Duško Gruborović, znali su dežurati u selu, kako bi spriječili uništavanje imovine, zbog čega se tokom 1997. i kasnijih godina vratio veći broj mještana, među kojima i mladih.

Štoviše, te je godine rođen i Duško Gruborović, prvo dijete koje je nakon rata rođeno baš u selu i koji je tokom zadnjih deset godina uz mnoge svoje vršnjake bio aktivan u radu pododbora.

Ideja o obnovi rada pododbora naišla je u selu na plodno tlo, pa su od

sredine oktobra 2001. počele probe folklorne, muzičke i pjevačke sekcije, kao i sekcije u kojoj su bili najmlađi stanovnici sela. U napuštenoj školi osposobila se jedna od učionica u kojoj su se održavale probe, a istovremeno je krenulo s obnovom Doma kulture u kome će se, a onda i na bini, prvo ispred nekadašnjeg mjesnog ureda, a onda i pored Doma, održavati priredbe i manifestacije. Krenulo se i u nalaženje i sređivanje onih starih nošnji s "fرتونima" i "pregačama" koje krase originalne nošnje Banije.

Nakon *Oluje*, mnogi ljudi porijeklom iz tog mjesta, među njima i poznati televizijski i kazališni glumac Duško Gruborović, znali su dežurati u selu, kako bi spriječili uništavanje imovine, zbog čega se tokom 1997. i kasnijih godina vratio veći broj mještana, među kojima i mladih

- Nismo trebali nikog moliti i animirati; svi su bili za to da se obnovi Dom kako bi se ljudi mogli okupiti i negdje izići, ali i da bi mogli nastupati i ponovo ići na gostovanja kod drugih kao što su to nekad radili, kaže Milica i dodaje da je veliku pomoć u prvim mjesecima rada pružio tadašnji generalni sekretar "Prosvjete" Nikola Ivančević.

Prvi javni nastup, doček nove 2002. godine bio je veličanstven. U Domu koji je bio rasvijetljen strujom što je omogućio jedan od komšija iz čije je kuće razvučen kabel, skupio se velik broj ljudi iz sela udaljenih i po 20 – 30 kilometara jer je to tada bio jedini novogodišnji doček u cijelom glinskom kraju, kako bi gledali nastup svih sekcija pododbora. Uz to i podjelu poklona od strane Djeda Mraza, što će postati jedan od brendova malogradačkog pododbora, Nova godina došla je u trenu. A s dočeka nitko nije otišao ni gladan ni žedan, što će također postati karakteristika manifestacija u tom selu. Štaviše, bili su puni lijepih utisaka, što ih je navelo da dolaze i dalje.

- To jutro bila sam najsretnija na svijetu jer je sve prošlo na najbolji mo-

10 godina SKD Prosvjeta Pododbor MALI GRADAC

djeca i Djed Mraz

nagrađene nošnje

domaćice Malog Gradca

Ljuba i Milica

gući način, kaže Milica, dodajući da je još jednom bila sretna, kad se na trećim Susretima na Baniji okupilo 27 folklornih ansambala i kad je program trajao šest sati, a u selu koje po popisu iz 2001. broji 166 stanovnika, skupilo se preko 2.000 ljudi.

Svi ostali Susreti, od kojih je prvi održan odvojeno od Centralne smotre kulturnog stvaralaštva Srba u Hrvatskoj, a drugi je i službeno imao tu funkciju, okupili su nešto manji broj i učesnika i publike, ali ne mnogo, tako da se na svakim susretima našlo preko 1.000, pa čak i preko 1.500 ljudi. Susreti na Baniji od početka su prerasli regionalni karakter jer su na njima nastupali pododbori i društva iz svih krajeva Hrvatske, kao i društva iz Srbije, od ženske pjevačke grupe Zora iz Kragujevca i pjevačke grupe iz Topole do Bunjevaca iz Tavankuta, da se i ne spominje, također internacionalni, nogometni turnir.

U selu je sada 26 djece. Zbog toga nastojimo da im Djed Mraz donese neke poklone, ali ne samo njima, već i djeci drugih sela u kraju, pa smo na dočeku 2012. godine imali 105 djece koja su se razveselila poklonima koje su im podijelila dva Djeda Mraza, kaže Milica

To je sve omogućeno činjenicom da su u centru sela dvije velike livade ostale iz vremena Vojne krajine kad je selo bilo sjedište čete, a kasnije i općina.

Jedno od obilježja svakih susreta jeste i neko iznenađenje, kao i djelomična promjena koncepcije, pa su tako nekoliko godina nastupali pjevači i svirači, a lani je održano takmičenje za najljepšu i najljepše nošenu nošnju. Pobjednici tih takmičenja bit će pozvani na ovogodišnje jubilarne desete susrete koji će se održati 28. jula, zajedno s drugim pobjednicima ranijih Susreta i gostima iz Srbije koji su ranije nastupali.

Milica i ostali organizatori za ovu godinu spremaju još jedno iznenađenje. Koje, vidjet će se na susretima. Ono što se zna jeste da će goste na Susretima dočekati "Mala Gračanska sobica", novoobnovljena prostorija u Domu u kojoj će biti izloženi ručni radovi i vezovi, kao i drugi elementi folklornog nasljeđa Malog Gradca.

I tu sobu, kao i kompletnu dvoranu prije nekoliko godina, obnovili su članovi pododbora pri čemu su se isticali Janko Likar, sekretar pododbora, i Miloš i Ljuba Vrga koja je bila i predsjednica pododbora. – Tada je obnovljen pod, na zidove stavljan lamperija i uređene instalacije, kaže Janko Likar dodajući da je u zgradu Doma, sagrađenu nakon Drugog svjetskog rata, postavljeno električno brojilo, središnje sanitarije, a da je do pred dom dovedena i voda.

– Da smo imali više sredstava, i dom bi bio obnovljen u znatno većem obimu, kaže Milica i dodaje da tek predstoji obnova krova bez čega sve što je do sada urađeno može doći u pitanje. Doduše, krov se još dobro drži, ali mu je potrebno bar preslagivanje crijepova, ako ne i zamjena nečim drugim, lakšim.

Govoreći o financiranju ističe da je njihove aktivnosti pomagao Savjet za nacionalne manjine, kao i sama centrala Društva. – Dobivali smo pomoć i od SNV-a i gradskog manjinskog vijeća u Zagrebu, ali ne i iz Gline, kaže Milica i dodaje da nove vlasti i gradonačelnik Milan Bakšić bar saslušaju molbe malogračanskog pododbora, dođu na skupove i u nekoj mjeri pomognu, što nije krasilo Bakšićevog prethodnika Milana Sremića koji se u Malom Gradcu prvi puta pojavio tek uoči lokalnih izbora 2009. koje je izgubio.

Još jedna manifestacija Malog Gradca koja ove godine nije bila jubilara, ali je pokrenuta zbog obilježavanja godišnjice jednog događaja je Kolačijada ili "Takmičenje u pečenju kolača i torti", organizirana u podsjećanje na održavanje škola kuhanja i pečenja kolača, kao i krojenja i šivenja koje su pohađale mlade seoske djevojke u selu.

– Škola kuhanja i pečenja kolača prvi put je održana u prva dva mjeseca 1957. godine, a završila je 8. marta, kada su učesnice kolače koje su pravile prikazale na izložbi koju su obišli svi iz sela, podsjeća se Anka Popara jedina učesnica tih škola koja je još živa i koja i danas aktivno učestvuje u aktivnostima pododbora. Svake godine kolačijada se održava oko 8. marta. Tom prilikom, i u godinama prošle decenije kad to u Hrvatskoj nije bilo oportuno, obilježavao se i Međunarodni dan žena, pri čemu ženski dio publike uz prigodni recital biva počašćen i buketima cvijeća. Kolačima i tortama koje uz recepte donesu kuharice i poneki kuhar iz Banije, ali i drugih dijelova zemlje, pa i šire jer je ove godine jedna nagrada otišla u Pančevo, počasti se brojna publika koja dođe na manifestaciju.

Kad sumira rezultate rada pododbora u ovih skoro jedanaest godina rada, Milica kaže da je kroz pododbor prošlo stotinjak ljudi, od mladih do starijih. Neki su pomrli, neki su se udali ili odselili, neki su otišli, neki se onda pokajali i vratili, kaže i dodaje da je u pododboru uvijek bilo djece i mladih. – Tako je i u selu, gdje sada imamo 26 djece. Zbog toga nastojimo da im Djed Mraz donese neke poklone, ali ne samo njima već i djeci drugih sela u kraju, pa smo na dočeku 2012. godine imali 105 djece koja su se razveselila poklonima koje su im podijelila dva Djeda Mraza, kaže Milica.

A mnoga od te djece kao što su Duško Gruborović, njegova sestra Milana, ili Goran i Nataša Vrga u tih su 11 godina bila aktivna u radu pododbora, od recitacija do plesova i kola. Tako je i Nataša Vrga, inače odlična učenica pravoslavne gimnazije u Zagrebu, koja je godinama uz ples i pjesmu bila i konferansje na manifestacijama, prije koji mjesec postala predsjednica pododbora, jedna od najmlađih, ali s uvjerljivo dugim stažom u radu pododbora.

– Naš pododbor je tokom godina stekao velik broj prijatelja. Svi se sjećamo Brane Kurucića koji je bio gost na svakim susretima, pokojnog Steve Perića i pododbora iz Garešnice koji su često znali doći kod nas, a tu su i naši prijatelji iz Bijelog Brda gdje smo gostovali nekoliko mjeseci nakon osnivanja, što nam je bio prvi nastup, rekla je Milica i dodala da se dva pododbora često posjećuju, pa su tako i Bijelobrđani bili u Malom Gradcu i na obilježavanju desetogodišnjice rada pododbora, kao i na zadnjoj kolačijadi, pri čemu su doveli sa sobom ekipu za "fiš paprikaš" kako bi dočarali gastronomsku atmosferu tog dijela zemlje uz Dunav. Naravno, broj prijatelja Malog Gradca je i mnogo veći jer teško da neki pododbor koji je imao svoju folklornu ili pjevačku sekciju, nije bar jednom nastupio u tom malom selu za velike manifestacije, ljubav i veselje.

PATRIJARH IRINEJ U POSJETI ZAGREBU

ZASLUŽENO PRIZNANJE PRAVOSLAVNOJ GIMNAZIJI

Nenad Jovanović

Službeni razlog nedavne posjete Zagrebu patrijarha Irineja i članova Svetog arhijerejskog sinoda SPC bilo je otvaranje nove zgrade Srpske pravoslavne opće gimnazije "Katakuzina Katarina Branković" i duhovnog centra zagrebačke mitropolije, kao i osvećenje kapele Svetog Save koja se nalazi u tom zdanju. Iako su prilikom posjete Zagrebu patrijarh i članovi Sinoda razgovarali s državnim zvaničnicima i čelnim ljudima Katoličke crkve, težište posjete bio je boravak u zgradi gimnazije u kojoj se od prošle jeseni odvija nastava koja je od 2005. otkako je škola počela s radom održavana u prostorima u centru grada. To je u javnosti, ali i u redovima srpske zajednice u Hrvatskoj bilo shvaćeno kao zaslužno priznanje ovoj školskoj ustanovi, ali i poruka da treba raditi na obrazovanju omladine uz pomoć onima s povratničkih područja koji zbog svog imovnog stanja ne bi mogli pohađati gimnaziju u Zagrebu.

Pohvalu gimnaziji patrijarh je dao već prilikom svečanog dočeka u sabornom hramu Svetog preobraženja Gospodnjeg kojom prilikom je rekao da je došao na radostan događaj otvaranja hrama i škole na Svetom duhu i da je rad gimnazije primjer i za druge krajeve kako se riječ Božja omladini prenosi preko škole.

Iste večeri je svečanom akademijom kojoj su uz patrijarha, arhijereje i sveštenstvo SPC prisustvovali predstavnici Srba u Hrvatskoj, više ministara u vladi i brojni diplomatski kor, i službeno otvorena nova zgrada gimnazije u kojoj se nastava odvija od početka školske godine.

U obraćanju prisutnima u punoj sportskoj dvorani, direktor gimnazije protojerej stavrofor Slobodan Lalić izrazio je ponos zbog "vizije osnivača gimnazije, mitropolita Jovana, kao i zbog profesora koji tu školu čine boljom iz dana u dan". – Ali najponosniji smo na naše gimnazijalce, kako one koji su završili gimnaziju, tako i na one koji su sada s nama, rekao je Lalić, ističući da je do sada najveći broj đaka bio iz povratničkih porodica. – Željeli smo biti njihova prilika i činilac boljih životnih izgleda, rekao je Lalić.

– Želja nam je da gimnaziju predstavimo kao perspektivnu edukativnu ustanovu otvorenu za svu djecu nezavisno od njihove nacionalne pripadnosti, rekao je i dodao da dobri rezultati učenika daju priliku za optimizam i vjerovanje da će niz dobrih iskustava i rezultata donijeti prepoznatljivost i izvrsnu reputaciju gimnazije.

– Gimnazija predstavlja važan dio kulture evropskog Zagreba u kakvom svi želimo da živimo, rekao je i naglasio da je nova zgrada dio vizuelnog identiteta Zagreba koji je od početka projekt prepoznao kao svoju dobrobit i pomagao njenu gradnju.

Nakon prikazivanja filma o gimnaziji, akademik Momčilo Spremić govorio je o Kantakuzini Katarini Branković, njenoj udaji i životu u Hrvatskoj, gdje je bila i vlasnica posjeda na području današnjeg Zagreba. Učenica gimnazije Nataša Vrga govorila je o njenom životu prikazanom kroz imaginarni dnevnik, nakon čega su učenici, inače članovi Dramskog studija Echo koji djeluje u "Prosvjeta" izveli predstavu "Tko si ti" baziranu na njihovim životnim iskustvima u ratu i nakon njega, bilo u izbjeglištvu ili u bivstvovanju u nekoj sredini u Hrvatskoj.

Nakon nastupa hora Prvog beogradskog pevačkog društva, nastupila je i grupa "Teodulija", etno-muzičko-plesna trupa koja spaja staru srpsku i savremenu muziku sa igrom.

Na prijemu upriličenom, nakon akademije domaćin, mitropolit Jovan pozdravio je prisutne i uručio ordene "Kantakuzina Katarina Branković" Dušanu Bajatoviću, generalnom direktoru novosadskog preduzeća Srbijagasa i njegovom šefu kabineta Draganu Jokiću zbog pomoći u izgradnji i opremanju gimnazije.

Među uzvanicima su bili i ministri nauke i obrazovanja Željko Jovanović i branitelj Predrag Matić, Milorad Pupovac kao izaslanik predsjednika Hrvatskog sabora Borisa Šprema, gradonačelnik Zagreba Milan Bandić, više suradnika predsjednika Ive Josipovića i čelni ljudi srpske i drugih manjinskih samouprava i srpskih organizacija. Osim ambasadora Srbije Stanimira Vukičevića sa suradnicima, bili su tu i ambasadori SAD, Rusije, Francuske i drugih zemalja.

Osim patrijarha koji je za gimnaziju rekao "da je to jedan od praktičnih vidova života koji ulivaju nadu u još bolje odnose nego što su bili", svoje zadovoljstvo uspješnim radom gimnazije izrazio je i šumadijski vladika Jovan. – Ovo je divan primer za svakog da se nauči kako ljudi, pogotovo oni koji veruju u Boga i koji šire ljubav, mogu zajednički živeti i raditi i da ne treba ljude deliti na ove ili one. Slažem se sa svim lepim rečima koje je patrijarh rekao o gimnaziji i odlazim odavde s jednim velikim uzbuđenjem, ali i s poukom da ono što sam video ovde, ne samo da bi moglo, nego da treba da bude i na drugim mestima, rekao je vladika Jovan.

Svoje zadovoljstvo gimnazijom nije krio ni ministar nauke i obrazovanja Željko Jovanović.

– Može se reći da je na osnovu rezultata učenika na državnoj maturi, državnim takmičenjima i rezultatima upisa na fakultete i ranije bila izuzetno kvalitetna, rekao je Jovanović. – Uvjerem sam da će otvaranjem nove zgrade rezultati biti još bolji. Sada je potez na nastavnicima, jer uz ovakve uvjete i djecu koja su kvalitetna, oni moraju svojim pedagoškim radom omogućiti da budu što uspješnija, rekao je ministar.

Služeći zadnjeg dana posjete liturgiju u kapeli Sv. Save, koju je i osveštao, patrijarh je za gimnaziju rekao da je to "veliko delo s kojim se treba ponositi i Zagreb i cela Hrvatska u vreme kad se mladi vraćaju Bogu i svojoj veri"

– Raduje nas što su u ovome delu važan udeo imali naša braća rimokatolici, počevši od predstavnika Crkve do samog grada, što znači da ovaj grad preko svojih predstavnika računa ovde na naš pravoslavni narod, jer danas nema mesta ni grada gde živi samo jedan narod, naglasio je patrijarh s kojim je liturgiju služilo više vladika.

ГОРАН БАБИЋ, КЊИЖЕВНИК

ПИСМО СА САМОГ КРАЈА СВИЈЕТА. ИЗ БЕОГРАДА

Разговарао: Раде Драгојевић

Ако би се говорило о највећој или суштинској промјени до које је на Балкану дошло након ратова из деведесетих, онда би то несумњиво било одустајање Срба од Југославије. Дали су највеће жртве за остварење те идеје, а на крају доживјели пораз и понижење те их за дуга времена неће ништа утјерати у неку нову заједницу. Варају се они (међу данашњим Хрватима) који ово не виде или не примјећују, мислећи уображено и препотентно да су у тој ствари њихови ставови уопће важни. Да се сутра појави у Београду делегација самог Каптола (а не Трумбић, Прибићевић и Супило) са новим приједлогом за уједињење, апсолутно би била категорички одбијена.

ГОРАН БАБИЋ

Разговарамо нас двојица за новине поново након 12 година. Да ли се у међувремену промијенило нешто у вашем статусу? Јесте ли ренегат, избеглица или можда политички емигрант?

Бабић: Како рече онај на Мјесецу, тих 12 година је мало вријеме за човјечанство, а големо за наше кратке животе. Што се тиче укупног мог статуса, ако изузмемо здравље никад није био бољи без обзира како га крстили. У Хрватску не долазим нити ћу долазити. Кад сам одлазио, прије више од двије деценије, рекао сам свом пријатељу Јури Билићу да се нећу вратити ни као побједник ни као поражени, ни на бијелом коњу ни под њим. Још је жива његова Јованка (с којом се повремено чујем), можда се сјећа тог посљедњег сусрета. Овдје се, у Србији, од самог доласка из много разлога нисам политички ангажирао, а ни убудуће немам такве намјере. Већ сам негдје некоме рекао како није пристojно петљати се домаћину у његов посао у његовој кући. Стога пишем књиге, повремено правим документарне филмове, одгајам дјецу и што више цовјеку треба? Дакле нисам ни ренегат ни избеглица ни политички емигрант, али уједно јесам и баш све то, а напосе ово посљедње. Уосталом, Хрватска је земља са само једним политичким емигрантом, а мене је изгледа запало да за свога вијека то мјесто попуњавам. Као што знате, многа су наша имена у прошлим стољећима дијелила сличну судбину јер су понекад нужни вјекови да би неке нормалне и логичне идеје добиле статус грађанства. Не вјерујем, на примјер, да би Каптол данас спаљивао Влацићево капитално дјело „Каталог свједока истине“ (збирку оптужби на рачун ватиканских поглавара), али још мање би га уврштавао у своје издавачке планове. А Flacius је прије пет стотина година био међу најугледнијим европским емигрантима, један од идеолога раног протестантизма на чију је свадбу сам Лутер дошао. И кад смо већ код имена тог Истријана, лабинског Хрвата, зар није фантастично да је једину досадашњу монографију о њему прије 45 година (1967) објавио други Лабињанин, Мијо Мирковић (Мате Балота), у Београду, у „Нолиту“, на екавици и на ћирилицу?!

Опћенито, како Хрватска данас стоји са својим политичким емигрантима? У деведесетима их је било, а данас су се сви, изгледа, помирили са својом новом домовином, која се демократизирала?

Бабић: Већ сам одговарајући на претходно питање нешто набацио о овој теми, али мислим да је добро да се на томе дуже задржимо. Шта је (тко је) политички емигрант? То је особа, која услјед опасности по властити живот не може живјети у својој земљи и то је тако било откако су се људи удружили у некакве заједнице. Јер су појединце истјерали и из прахисторијске пећине, а некамоли много година касније из полиса, античке комуне или, као Овидија, из царства. У хрватском случају ствар је врло једноставна — кад се усташија дочекала власти (коју им је мој некадашњи најбољи друг, Ивица Рачан добротом испоручио на тацни) прогнала је или побила све што је могла, све чега се дочекала по старом, Павелићевом, рецепту (Србе и Хрвате комунисте). Под термином усташија без икаквог скањивања подразумијевам друштво из ХДЗ-а и ближе околице. Ја сам им тада умакао јер сам још од оног књижевног пленума у дворани загребачке „Школске књиге“ године осамдесетпете знао да би ме убили, а то је, ево, и након двадесетак година мање-више исто. И још нешто треба рећи

па да све буде савршено јасно. Не можемо ми са љевице оцијенити који је (од нас) опасан за ствар деснице, тко угрожава њене интересе (за њу) представља пријетњу и опасност. То само десница зна јер „туђа рука свраб не чеше“ те сам ову тезу изнио још деведесетих година у једној полемици у Загребу, у „Новом форуму“, али то, премда логично и тачно, није прихваћено (ни схваћено како ваља) ни тада ни све до сада. Уосталом, у земљи у којој су поремећени сви критерији (па је усташа Томац могао бити, а дуго је и био, потпредседник странке блесавих намјера) влада посвемашња конфузија, бркају се крушке и јабуке, на јавној сцени парадиреју товари и коњи, Маринко Божић и Славен Летица (да новије будале не спомињем) и у тој лудници промиче наш једини живот.

Некоме ће се можда учинити да претјерујем, али у прилог мојих ријечи свједочи пустош Лике, Баније, Кордуна и осталих традиционалних српских крајева. У тој се непрегледној а напуштеној земљи више не говори ниједним људским језиком, ни српским ни хрватским. Ту само сова хуче

Десница, дакле, савршено јасно, за разлику од конфузне и непостојеће љевице, препознаје свога истинског противника и због тога сам ја далеко од домовине. На крају крајева, на једном од својих првих засједања након конституирања деведесете године хрватски је Сабор аklamацијом прихватио и подржао изјаву ХДЗ-овог заступника Дамира Мејовшека — популарног Шећерка — према којој сам ја, именом и презименом „испрак људског рода“ што у дуговјекој повијести хрватског парламентаризма није доживио ниједан грађанин Хрватске. Да не спомињемо како ми је тих дана Заједница умјетника Хрватске одузела статус слободног умјетника, како су моје књиге избациване из библиотеке и уништаване итд. Али, рекох, не жалим због себе, жао ми је свих оних који су због тог ужаса пропали или и данас пате. Жао ми је моје мајке, која се одрекла свог буржујског поријекла, родбине и иметка, отишла у шуму међу партизане да се с пушком у руци од 1941. године бори против банде и доживјела поткрај живота слом свих идеала и илузија, потпуну катастрофу свега у шта је вјеровала. Питао сам је (док је још могла одговарати) зашто си ме, мајко, у мом раном дјетињству из отмијених београдских и загребачких интеријера вукла у далматинске и херцеговачке вукојевине, у дилувиј без воде и струје, без паркета и порцулана, у смрад коза и гудина, у воњ труле мочваре, а она је несретница плакала и у тим сузама је и умрла у свом Београду у који се вратила сиромашнија него што је била у часу кад је из њега, педесет година раније одлазила. Она је, наиме, на први скојевски састанак као

студенткиња београдског Медицинског факултета године 1939. дошла у бунди од визона да би десетак година касније утјеривала неписмене неретванске сељаке у мелиорацију. Касније, кад су се (захваљујући социјализму и мелиорацији) ти исти дилувијалци обогатили, гласали су у највећем постотку (85% у Метковићу) за Туђмана. Не, те њене сузе нећу заборавити све док будем памтио. Али одлуках, а треба да се вратим на други дио нашег питања.

Елем, већи дио ових што су деведесетих били напустили Хрватску (да се касније врате), ако се и нису слагали са идиотима што су на дошли попут какве големе поплаве, свеједно нису били нека нарочита опозиција новоуспостављеном режиму. Бар ја не знам ни за једно такво, дакле значајније, еминентније име. Много су стварнија и озбиљнија опозиција (да тако кажем) по ствар ХДЗ-а били, на примјер, Кангрга и Шувар колико год да су некад међусобно жестоко ратовали на факултету и окол њега. А обојица су, као што се зна, остали у Загребу при чему су на млађега бандити атакирали.

Но да ли се наша „нова домовина“ уистину демократизирала? Ја и иначе немам особито мишљење о демократији као таквој јер држим да је, унаточ безбројним списима од Сократа наовамо, у најмању руку ријеч о спорном појму, али узмимо да је то од свих зала још понајмање. Све нека је и тако, не мислим да је демократизација довела до замјене власти у Хрватској (ако су избори илустрација демократије), већ је до тога довела пљачка, грабеж и отимачина, простачка работа усташко-мафијашког ансамбла на челу с двојицом Фрања, Туђманом и Кухарићем. Јер њих двојицу ни у једној секунди не треба раздвајати (па ни разликовати) и ако говоримо о „удруженом злочиначком подухвату“ онда су тај пакт са ђаволом управо њих двојица заједно потписали и досједно спровели, док су сви остали у тој ствари били ипак само статисти. Све у свему, ја сам данас онај љубан Једнак, преживјели свједок из цркве у Глини.

Перо Квесић је у једном интервјуу казао да је у осамдесетима један од кључних сукоба био онај на релацији Стипе Шувар – Мика Шпиљак, те да је у том сукобу Шувар изгубио, па је, међу осталима, тако пропуштена прилика да се избјегне надоласећи рат. Значи ли то да је у том сразу победила десна линија партије?

Бабић: Квесић је свакако у Хрватској понајбољи данашњи познавалац тих давних догађаја и збивања и ја већ дуго наговарам да то (и због бивших, али још више због будућих нараштаја) стави на папир. Надам се да ће до тога у догледно вријеме доћи те ће се показати на основу докумената да је горња Квесићева оцена апсолутно тачна. Е сад, хоћемо ли Шпиљка оцењивати као некакву десну партијску линију или некако друкчије већ је ствар процјене и договора. Његова Штефа (рођени интелектуалац) је, рецимо, врло кооперативно сурађивала с Маријом Пеакић - Жајом у часу кад је ова уредница у Матици хрватској објављивала Туђманова „Беспућа“, а да ли таква литература припада Партији већ није тешко питање. Од тада је прошло готово тридесет година и ја ни данас нисам у стању разумјети тадашње Шпиљково (али наравно не и само његово) понашање. Важнији је Шпиљку био његов Вања у „Ини“, него судбина Хрватске, али зар ћемо брижном родитељу

замјерити што води рачуна о дјеци? Није се, на примјер, ни Јожа Хорват (који се сада, данас, добро држи) тада битно другачије постављао. Он је био секретар партије у Друштву књижевника, а ја сам био његов замјеник па врло добро знам како су ствари ишле.

Врло касно сам дошао до спознаје да је по ствар револуције најопаснија досада, мртвило, шкопљење, фосилизација, окамењивање, петрификација. Нисам анархист, али револуција мора припадати пустоловима, истраживачима, онима што хрле у непознато или ће, у супротном, пропасти као што пропада све што стари, труни се и одумиру. Другим ријечима, револуција мора бити млада, мора припадати младима.

Уосталом, Туђман му није случајно након побједе понудио мјесто потпредседника Републике и то се догодило прије него се у игри појавио Биланчић па чак и Брозовић јер су та двојица ипак Хорватове резерве. Нису они (као што је он) Хрвати са Споменицом из 41, већ је један (од њих) голооточанин, а други бивши београдски удбаш, односно косовац, тако да се са Хорватом нису могли мјерити. Али Јожа је, као лукави Загорац, Туђманову понуду промтно одбио па сад може бити на страни несретних Срба, који су захваљујући и његовом тадашњем ангажману настрадали. Имао је Шпиљак голему подршку различитих опортуниста и слабића и међу Хрватима и међу (хрватским) Србима у пресудним тренуцима, а послје кад се схватило и кад је било касно све је већ било готово. Да би се ствари (збивања у Хрватској деведесетих) ваљано разумјеле треба темељито ишчитати стенограме давне дискусије са сједнице Комисије за историју Партије још из 1964. (објављен иначе у књизи „Југославија у Хрватској“, коју сам у малој наклади у два наврата објавио овдје у изгнанству). Стенограм је пуних тридесет година у свом ковчегу чувала Анка Берус и на крају га прије смрти мени дала са одобрењем да то објавим. Као што, рецимо, Новаков „Magnum crimen“, уз све примједбе (при чему не мислим на Кришту и мрачну дружину из тзв. Хрватског института за повијест) остаје до данас најувјерљивије свједочанство о развоју клерикализма у првој половини двадесетог стољећа у Хрватској, тако споменути стенограм из 1964. бјелодано показује како је и зашто дошло до „Декларације“ 1967, масовног покрета 1971. и ове касније несреће познате као славни „домовински рат“.

Шпиљак у свему томе представља маргиналну епизоду, коју је медиокритет нажалост маестрално одиграо и упропастио лијеви покрет у Хрватској за слиједећих стотину година, омогућивши повратак и продор фашистичке емиграције у све поре власти. Данашња Хрватска је у том погледу гора од некадашњег Парагваја или Аргентине. Жао ми је наравно Шувара о коме данашње генерације углавном појма немају, а за илустрацију његове трагичне судбине нека послужи невјеројатни

податак да је његова родна општина, дакле Имотски, у читавој бившој великој Југославији дала највише шпанолских бораца. Он је напросто био баштиник такве традиције од које данас није остало ништа, чак ни успомене. Не, није нам било лако, а и сами смо правили грешке на које нисмо имали историјско право. За ову прилику ћу споменути само двије (из мноштва) да се не каже како не видим властите слабости. Прва се може назвати окрутним, суровим режимом успостављеним на Голом отоку. Прошло је педесетак година, а ти нељудски поступци као какве авети и данас прогоне љевицу и то мање оне идиоте, који су практицирали нехумане методе, а много више Партију у целини. Ако је у крајњој линији, због реалне опасности од совјетске интервенције, и схватања нужност да се Сталинове присташе похапсе и интернирају, свакако није неопходно све оно, сав онај ужас о којем врло увјерљиво говори педесетак наслова из моје кућне библиотеке. Друга голема грешка је однос партијског руководства према праксисовцима. Бакарић је ригидан став према опонентима имао још у вријеме сукоба с „Печатом“ (видјети „Књижевне свеске“ из године 1940) па је једнако био и према можда најквалитетнијој филозофској групи, коју је марксизам на овом терену након Симе Марковића изњедрио. Но јасно је да у једном оваквом разговору не можемо апсолвирати тако сложену материју па то овдје дајем тек у назнакама, да незналице не би помислиле како је наша повијест проста, једноставна и банална.

Кад смо се припремали за интервју, казали сте ми како многи под старе дане (Шпиљак је био доказ за то) оду удесно. Код вас, међутим, то није био случај. Како то?

Бабић: Поставили сте једно врло важно, можда круцијално питање, које дуже од стотину година мучи љевицу. Сјетимо се, на примјер, како је каријеру окончао Кауцки и многи други од Бернштајна до Гародија, али се ја из више разлога не бих одвећ одмицао од домаћег терена. Најпрво, моја знања о овим стварима, каква год да јесу, свакако су недовољна и не могу се мјерити, рецимо, са увидом који су о таквим темама имали моји покојни пријатељи Вања Сутлић и Ервин Ператонер, да неке друге не спомињем. Надаље, ми овдје напросто обилујемо таквим егземпларима тако да нам туђа жалосна искуства готово и нису потребна, будући да нисмо у стању ваљано елаборирати ни своја властита. Могла би се направити овећа енциклопедија (или барем лексикон) у којој би се нашла сва она овдашња имена која су прије или касније напустила своја младеначка увјерења и прешла више или мање на супротну страну. Ваља рећи још и то да ова тема код нас није довољно истражена, односно да (колико знам) не постоји cjеловита монографија, која би обухватила сва значајнија застрањења (да то тако назовем). Постоје, наравно, текстови (и књиге) о појединим случајевима, од којих су најчешћи Ђилас као демократски дисидент и Туђман као националиста, али је појава кудикамо бројнија и сложенија. Задржимо се у нашем разговору ипак само на хрватским примјерима, којима напросто обилујемо, при чему не мислим на чемерне преливоде, егземпларе попут Манолића или Туса, Аготића, Шпегеља и Бобетка, већ на много значајније појаве као што су Петар Шегедин, Ранко Маринковић, Иван Шибл или пријатељ мог оца Мико Трипало. У оном стенограму из 1964. године читалац ће видјети да најгорљивију

МИЛАН КАНГРГА

Praxis је био најбоље што је лијеви покрет дао интелигенцији

подршку у том тренутку Туђману пружају не само његов дугогодишњи пријатељ и суборац генерал Иван Рукавина (иначе оснивач поратних логора за фолксдојчере по Банату, Бачкој и Срему), него и најстарији међу хрватским револуционарима, октобарац Павле Грегорић. Откуда то? Како и зашто до тога долази, наравно не само у Хрватској, али у њој нарочито?

Рекао бих да је моја генерација већи дио свог живота проживјела у некој врсти незнања. Рецимо ја, за кога се не може рећи да сам баш неупућен, дуго нисам знао да су на Голом отоку неко вријеме били не само Данко Грлић и његова жена Ева, него и Зване Чрња, Вицко Јеласка, Владо Мађаревић, Миле Јока, Иван Марић, Лабуд Кусовац, Петар Комненић (по коме је она злогласна рупа „101“ добила име), Алфред Пал, Дидо Демајо и многи други, међу којима и брат мог дједа Гезе, Ернест Брајдер, да не спомињем сестру Арсе Јовановића Миљушу или Брану Марковић, супругу Симе Марковића. Да ли нас је то незнање чувало од неке опасности, од могућности да и сами у једном тренутку „скренемо“? Не знам шта је било у главама оних, који су нам ускраћивали таква сазнања. Врло касно сам дошао до спознаје да је по ствар револуције најопаснија досада, мртвило, шкопљење, фосилизација, окамењивање, петрификација. Нисам наравно никад пристао нити сам живио у складу с таквим настојањима, али се то (мој отпор или, боље, отклон) дешавало интуитивно, у складу ваљда са хормонима, а не са разумом и искуством.

МИКО ШПИЉАК

Човјек који је Партију заокренуо удесно и тиме створио увертуру за зло

Данас опет држим да не постоји ништа тако контрареволюционарно као што је паска над слободом, односно помањкање било какве иницијативе, напора да се оде изван утабаног и провјереног. Нисам анархиста, али револуција мора припадати пустоловима, истраживачима, онима што хрле у непознато или ће, у супротном, пропасти као што пропада све што стари, труни се и одумиру. Другим ријечима, револуција мора бити млада, мора припадати младима.

У том смислу је национализам у којем, као у старачком дому, пронађу уточиште многе сиједи главе некадашњих занесењака, нека врста мртвачког ковчега или хибернације. Узмемо за илустрацију случај још једног очевог друга Макса Баће. Пред саму своју смрт, у дубокој старости од преко деведесет година, овај је предатни професор филозофије (дипломирао на свеучилишту давне 1934. године) објавио у властитој наклади свој обрачун са идеалом своје младости, са Карлом Марксом. Чекао је, дакле, пуних седамдесет година да се освијести и да схвати у каквој је заблуди протекао његов дугачки живот. А Максимилијан Баће није само филозоф по образовању, него је и шпанолски борац, носилац Партизанске споменице 1941, народни херој, послеријатни министар, потпредседник Савезне скупштине (до 1971. године) и носилац многобројних других наших и страних признања и одликовања. У његовим биографијама се само један податак скрива или једва напомиње – функција помоћника савезног министра унутрашњих послова злогласног Александра Ранковића, друга Марка. У атмосфери у којој је свака повезаност са ОЗНОМ или УДБОМ равна светогрђу није опортуно признати да тим организацијама ниси само припадао него си њима још и руководио, тј. управљао. Стога овај

конвертит заборавља такву ситницу и од заклетог Хрвата унитаристе преображава се пред смрт у једнако задртог Хрвата антикомунисту.

Ако занемарим онајдио своје генерације, који је потјецао из породица с оне друге обале, који су дакле били потомци поражене стране, ми смо били наслоњени на своју предају, на своју истину, у крајњој линији на родитеље. Мој отац, међутим, умро је кад је мени било свега осамнаест година и више га није било. Морало се кроз живот пробијати самостално, послушајући старије. У мом случају старији су били, како рекох, Петар Шегедин, Ранко Маринковић, Мико Трипало, Мирко Мађор (мој земљак и тадашњи председник хрватске омладине), све бивши револуционари, некадашњи љевичари, партизани, очеви друговаи или пријатељи. Како сам у тим годинама могао разумјети суштину очевог сукоба са Станком Пармачем шездесетих година, у којем је сукобу отац изгубио подршку Партије (Бакарића) због чега је породица морала селити из Хрватске у Босну и Херцеговину? То дакако није било могуће, али у тој магли и генералном скретању свих дохватљивих ауторитета (Влатко Павлетић, као идеолог градског комитета СКХ и главни уредник Накладног завода Матице хрватске, објављује „Крабуљу“, једну од првих мојих књига; Иван Супек, члан ЗАВНОХ-а у „Енциклопедији модерној“ објављује 1967. моју провокативну „Аверзију према алкохолу“, Маријан Матковић ме штампа у „Форуму“ итд) те није никакво чудо да некадашње Крлежине „Печатовце“ слијепо слиједи и јуноша попут мене. Из тога се амбијента појавила и код грађанског човјека, Владе Готовца, „чувена“ pjesma „Гори ли то Хрватска“ за коју су понајвише чули (те је стога и помињу) они, који је никад нису прочитали. Срећом нашли су се и другачији другови и мојих родитеља, међу којима је свакако најважнију улогу одиграо Јуре Билић на чему сам дан-данас захвалан. Имао је времена и стрпљења да ми замијени оца и да ми разложно објасни догађаје, да схватим позадину и разлоге трагичног кошмара у којем су страдали многи млади људи (Будиша, Чичак, Додик, Вулета, Јерко Ђерек и др.), које није имао тко да сачува и преусмери. О томе, сам, уосталом јасно понешто говорио већ одавно у оном писму Шољану, које је под насловом „Страшно лице ништавила“ своједобно објављено најприје у „Оку“, а затим и у мојој књизи „Можда узалудно?“. Као што се из свега види, ово „можда“ у наслову је било или погрешно или сувишно. У овој прилици није на одмет ни са огромним закашњењем још једном истаћи врло хуман приступ, који је у третману омладине након Карађорђевог, за разлику од неких других имао исти Јуре Билић. Да је било по њиховоме (жесток је на примјер био Јожа Врховац) покојни Иван Драгојевић, на примјер, би због забране романа „Р2“ добио неколико година робије, а овако је пуштен након неколико мјесеци. Сличних је примјера тих година било више, али се то данас заборавља па Чичак ту и тамо понешто забрља као да је какав озбиљан ауторитет.

Али још заправо нисмо одговорили на питање о стварним разлозима бијега некадашњих интернационалиста у национални тор. Данас ми се чини да је основни узрок ипак једноставан и да се код свих њих (без обзира на националну припадност) узрок застрањења крије у истој тачци, у припадању тзв. црвеној буржоазији. Док су били пролетери или док су припадали пролетерском покрету (и дијелили његову судбину) није било национализма ни његових манифестација. И Јанша је био социјалистички омладинац, и Кучан је као дијете бјежао у Србију. Кавич није одбијао да

му херцеговачки Срби ослободе Љубљану из оних фашистичких жица. Чак ни Андрија Хебранг (о Туђману да не говоримо – видјети унитарни језик његових књига прије „Беспућа повијесне збиљности“) није отишао с јавне сцене, тј. из политике, толико због хрватских колико због руских/совјетских/стаљинских разлога. Био је, наиме, предвиђен да наслиједи Броза на челу Партије (Арса Јовановић на челу војске, а Сретен Жујовић на челу државе). Нигдје ту у прво доба није било национализма или нечег сличног, али чим су се поткожили и напустили пролетаријат (види „Анатомију једног морала“ у „Новој мисли“ Миливоја Ђиласа), односно чим су се дочекали глумица и дипломатских магацина почела су пребројавања и надгорњавања по националној основи. На робији су, другим ријечима, били браћа по невољи, а на слободи конкуренти по интересу. Јер им, како пословица каже, кесе нису биле сестре. За разлику од готово свих њих ја сам ишао супротним путем, можда због тог што потјечем из богатих породица па ми до богатства никад није било стало. Не кажем да је то једини разлог, али један од важнијих свакако јест.

Недостаје ли данашњој политичкој сцени у Хрватској политичар калибра Стипе Шувара?

Бабић: Нас двојица смо били пријатељи, онолико колико људи у политици могу бити пријатељи. Али кад се евентуално у понечему и не бисмо слагали није долазило до свађе. Поштовао сам, као млађи, његово велико знање и искуство као и храброст да се супротстави масовној хистерији. Међу овим данашњим нема таквог човјека, а не може га ни бити будући да су ови данашњи затворени у своје уске националне границе тако да о најближим својим сусједима (на које су хисторијски упућени) или појма немају или су пак у грдној завади, док је он, с друге стране, био интернационалиста старог кова, отприлике онакав какви су били они што су ишли да се боре и гину у Шпањолској. Нису сви Стипани исти, између Стипе Шувара и Стипе Месића (с почетка деведесетих) зјапи голем јаз, провалија у којој је ишчезла хрватска партизанска традиција, наше понајбоље насљеђе. Узмемо за илустрацију нешто што довољно добро знам, случај Мостара, града моје младости. За разлику од Шувара, који би сасвим сигурно нашао заједнички језик и са источном обалом Неретве (као што га, рецимо налазим ја), владајућој хрватској номенклатури то не пада на памет. А свакој будали је јасно да се Европа неће ујединити док се не уједини Мостар јер је Мостар град у којем постоје различита гробља четирију вјера, гдје се непосредно сусрећу различите цивилизације те та подјела међу мртвацима битно утиче и на односе међу живима иако се то, можда, на први поглед не види. Шувар је, дакле, то савршено знао и због тога је могао бити оно што је био, и Хрват и Југославен, човјек не само без мане и страха, него и без комплекса. Нису га оптерећивали Читлук, Љубушки, Имотски и Посушје (о слабостима Широког Бријега да не говоримо), није га морала мора бивших генерација, није имао путра на глави нити је било коме било шта дуговао. Овдје треба нешто више рећи (а у овом контексту) о једном другом имену, које смо Стипе и ја надасве поштовали. То је Јосип Броз Тито те, ако данашњој политичкој сцени не само у Хрватској већ и другдје нетко недостаје, онда је то првенствено и понајвише он. Наша генерација ни након тридесет година није се опоравила од губитка насталог одласком такве личности, личности Перикловог калибра, па је

савршено јасно да се за свог вијека нећемо опоравити, али ови млађи од нас (ови што се тек рађају) можда ће једног далеког дана препознати и разумјети сјајну Титову формулу, формулу која је овом овдје свијету дуго омогућавала пристојан и нормалан живот.

Шта рећи о садашњем стању ствари? Мислим да је дефиниција Игора Мандића потпуно на мјесту и да би се с њим сложили не само Крлежа и Броз, него и Стипица Радић, Франо Супило, Иван Мештровић, Антун Густав Матош, Аугустин Ујевић, Силвије Страхимир Крањчевић па и сам Анте Старчевић, да о осталима не говоримо. Ово што постоји, постоји испод тог нивоа. Данашња Хрватска као да живи у подземљу, а и визије су јој сутеренске

За разлику од Титовог планетарног дјела, ови биједни шкутори што су у Мостар шлегли са брда (или из међубрђа) укинули су одмах по преузимању власти улицу Матије Гупца и додијелили је „свом“ човјеку, Доминику Мандићу, еминентном представнику оне широкобријешке линије, коју симболизирају поред њега још и Радослав Главаш и Андрија Артуковић. Нисам, такођер, још нигдас и нигдје прочитао озбиљно а прихватајиво објашњење девастације тисућа партизанских споменика диљем Хрватске. Које могу сметати мртви партизани? Само живим усташама.

И иначе, како данас, по вашем мишљењу стоји с хрватском љевицом, било у култури, било у политици? Игор Мандић, који је своједобно био ваш антагонист, у недавном је интервјуу – који је изазвао доста коментара – казао: „Хрватска је неуспио пројект шовинистичких елита.“ Што о томе мислите?

Бабић: Шта је Хрватска и шта је њезина љевица? У мојим годинама (а већ сам стар човјек) ствари и појмове морамо сагледавати искључиво у припадајућем контексту, тј. реално. Реално узевши, Хрватска је можда најљепша земљица на свијету па је због тога (јер је најљепша и јер је земљица) кроз цијелу своју прошлост била изложена којекаквим кушњама с којима се носила како је знала и умјела, чешће неуспјешно него успјешно. Тако је и данас јер се у оном битном ништа није измијенило, и даље је најљепша, и даље је земљица. Тако, дакле, изгледа контекст унутар којег требамо судити о било чему па и о „хрватској љевици“, једнако у култури као и у политици. Прво једна дигресија – кад кажемо Хрватска не мислимо свега на једну генерацију „хрватских људи“ (да посудимо израз од туђманоида), него мислимо на стољећа и стољећа живота на овом тлу. Не може једна генерација одлучивати о судбини свих других генерација, не можемо ми своје садашње симпатије и антипатије завијештати нашим потомцима као нешто неупитно и не

подложно сумњи, провјери и промјени. Ако је то тако (а тако је било, јест и бит ће), ваља пажљиво прегледати властиту повијест и видјети због чега су наши стари живјели како су живјели, шта су хтјели, шта су могли а шта нису могли, о чему су сањали и у чему су лутали, кад су и у чему гријешили итд. О свему томе постоји (на овом језику) силна литература, а и бројне наше мудре главе ништа друго нису радиле већ се трудиле да објасне ова и слична питања. Кад човек узме само Крелине лексикографске маргиналије и друге текстове везане за енциклопедију мора се замислити над тим грандиозним сплетом питања и дилема, теза и контроверзи, судбина и ликови што у бесконачном низу дефилирају давним вјековима.

Нису сви Стипани исти, између Стипе Шувара и Стипе Месића (с почетка деведесетих) зјапи голем јаз, провалија у којој је ишчезла хрватска партизанска традиција, наше понајбоље насљеђе. Узмимо за илустрацију нешто што довољно знам, случај Мостар, града моје младости. За разлику од Шувара, који би сасвим сигурно нашао заједнички језик и са источном обалом Неретве (као што га, рецимо, налазим ја), владајућој хрватској номенклатури то не пада на памет. А свакој будали мора бити јасно да се Европа неће ујединити док се не уједини Мостар јер је Мостар град у којем постоје различита гробља четирију вјера, гдје се непосредно сусрећу различите цивилизације те та подјела међу мртвацима битно утиче и на односе међу живима иако се то, можда, на први поглед не види. Шувар је, дакле, то савршено знао и због тога је могао бити оно што је био, и Хрват и Југославен, човек не само без мане и страха, него и без комплекса

Постоји ли у свему томе каква константа? Можда ће вас зачудити одговор, али ја не вјерујем (или вјерујем сасвим мало) мантијашким интерпретацијама какве су оне из Хрватског биографског лексикона (о чему сам исцрпио писао у књизи Воћна салата или помирење свих Хрвата, Зрински, Чаковец 1988), а кудикамо више вјерујем нашим народним (хрватским) лирским и епским пјесмама. У њима је сачувана памет и искуство хрватског народа, њих нису писали попови ни нечија плаћена интелигенција, у њима нема лажи ни преваре. Кад сељак тужи (бугари) „ко ће тебе траву косит кад ја будем пушку носит“ све нам буде јасно и интерпретација готово да није неопходна. Шта

рећи о садашњем стању ствари? Мислим да је Мандићева дефиниција потпуно на мјесту и да би се с њим сложили не само Крлежа и Броз, него и Стипица Радић, Франо Супило, Иван Мештровић, Антун Густав Матош, Аугустин Ујевић, Силвије Страхимир Крањчевић па и Анте Старчевић, да о осталима не говоримо. Ово што постоји, постоји испод тог нивоа. Данашња Хрватска као да живи у подземљу, а и визије су јој сутеренске.

Љевице нема ни у Хрватској ни у Србији, барем не у политичкој арени, односно у парламентима. Па док је хрватска десница навезана на цркву и Каптол, дотле љевица нема више свог заштитника. Колико јој је то предност или мана?

Бабић: Свако од Ваших питања захтијева заправо (да би се ваљано одговорило) малтене цијелу студију, а то сад и овдје није могуће реализирати. Можда не би било лоше (ако ваш часопис буде дужег вијека и ако мене здравље буде служило) да овај разговор наставимо, продужимо. Наравно под увјетом да га читалачка публика прихвати као занимљиво штиво. Јер је и у литератури и у политици од свих критерија можда најважнији досада. Вјерујем да је и социјализам пропао прије свега из досаде исцрпивши све своје занимљивости. Уосталом, зар од тога (због тога) не пропадају и бројни бракови, не разводе се људи ваљда због бијеле технике, која наводно у просјеку траје седам година. Шалу на страну, ствари су и у Хрватској нешто сложеније. Узмимо да су Ваше оцјене тачне, али онда се прије свега мора одговорити на питање због чега је то тако. Који су узроци постојећег стања?

По мени се тајна крије у слиједећем — до данашње катастрофе могло је доћи из три разлога: усљед властите грешке, односно слабости; усљед туђе (непријатељеве) снаге или као треће усљед инсуфицијентности самог пројекта. Рекао бих да се у нашем случају радило о комбинацији свих тих основних фактора, потпомогнутих наравно којекаквим споредним детаљима. Свака од ове прве три скупине факата захтијева пажљиву и, наглашавам, сурову анализу, односно непоштедну самокритику. Тек кад се обави минуциозна обдукција љешине наше љевице, кад се одгонетну болести од којих је умрла, моћи ће се евентуално кренути даље, а то се наравно неће догодити за мога вијека. Илустрирајмо и то на једном примјеру из властитог живота. Не мислим да и сам нисам правио веће и мање погрешке, али је сад најмање ријеч о мојим глупостима и промашајима, а много више о догађајима, који су довели до садашње ситуације у којој, ево, мене нема, а проблеми свеједно постоје.

Разлаз између мене и Рачана (након дугогодишњег интензивног пријатељства) није био проузрочен такозваним приватним разлозима, већ осјећајем да је у једном тренутку он кренуо у једном (политичком) правцу, а ја у другом, супротном. Он је био доста везан за Еми Дегосси и круг око ње, а ја за покојног Пекеча, Јуру Билића, Ператонера и Шувара. Док је био жив Емин муж, Бошко Бјелајац, та се њена линија није особито развијала јер је Бошко био човек старог кова, који у револуцији није ништа добио на тачни већ се за слободу крваво изборио те се поред њега није могло непромишљено и незналачки хрлити у социјалдемократију. Међутим, Бошко је умро и ствари су кренуле својим путем. Прорадила је линија тадашњег (ово наглашавам!)

загребачког Правног факултета и његових кадрова тако да та најезда мјестимице траје све до данас. Ово што бисмо, дакле, крајње увјетно, могли назвати неком данашњом хрватском љевицом свакако није оно што су платили главом они из Керестинца већ више некакав облик завјетног налога Еугена Пусића, Ивана Супека, Рудолфа Бићанића и других сличних имена о којима ја уопште генерално не мислим лоше, али знам да се за живота нису слагали са Вицком Крстуловићем, Станком Пармаћем или Радом Кончарем, да друге не спомињем. Није, наравно, ни најмање случајно са тог истог факултета стигла компанија Смиљко Сокол – Звонимир Шепаровић и остала дружина (Вуковићи, Вукојевићи, Олујићи, Векићи итд.), која у овом рату сасвим сигурно није сама непосредно клала ни палила, али је омогућила Мерчепа, Главаша, Норца, Бродарца, Корадеа и остале убојице. Кад се једном буде озбиљно анализирао улога славног загребачког Правног факултета (на којему је моја мајка педесетих година требала остати као асистенткиња Иви Крбеку) у злочинима до којих је дошло деведесетих наћи ће се да је мало која друга „конгломерација“ толико допринијела несрећи.

Дужан сам, међутим, истодобно рећи да сам тих година не једном узимао тог истог свог друга (Ивицу Рачана) у заштиту кад би га Билић или Шувар потцењивали или критицизирали. Заиста сам га бранио како сам стигао и колико сам могао, указујући на разне његове врлине. Сјећам се на примјер како сам им једном рекао да се не може о некоме, који је у раној младости скакао као падобранац, говорити као о кукавици, а било је бројних других момената о којима се ни тада није много знало, а данас се не зна наравно ништа. Говорио сам им – не морате се с њим слагати, али га немојте потцењивати. Ипак је Денг Сиао Пинг с њим шест сати расправљао о судбини и перспективи социјализма. Но, шалу на страну, све то више није важно, али говори о повременим лутању нашег лијевог покрета, о бројним неспоразумима и неслагањима, о изгубљености и недостатку оријентира јер ми у Хрватској заправо и нисмо кроз дуга десетљећа имали другог идеолога до Јосипа Броза, кога је занимала прије свега Југославија, а Хрватска тек толико колико би неки њен проблем могао утицати на опћу југославенску ствар. Хебранг је отишао рано, Бакарић и Крајачић јесу имали власт, али су њихови интелектуални капацитети били мањкави и, као што се види, апсолутно недостатни да би се наследиство одржало дуже од неколико кратких година. А ако томе додамо све остале слабости љевице, од 1941. преко Голог отока па надаље није никакво чудо да се расула као мјехур од сапунице. Још ће годинама летјети на вјетру перје из тог јастука, да се више никад не сабере.

О снази хрватске деснице држим да бар ја особно данас, након толико времена, не требам говорити јер ме у годинама (кад сам говорио) на љевици осим неколицине пријатељских душа нитко није озбиљно слушао. Сјећате ли се, можда, како је нас неколицину (Стеву Остојића, Лордана Зафрановића, Миру Боглић, мене и Иву Дружиганића), на оној славној сједници комисије за идеологију на којој је подастрта још „славнија“ бијела књига, као сумануте и параноичне екстремно лијеве луђаке напао Жарко Божић? Неколико година касније, кад је жалосна стварност више него потврдила наше тезе и ставове, Божића и његових више није било нигдје нити се

ИВИЦА РАЧАН

Као млад човјек скакао је падобраном, дакле, није био кукавица

питало за његове глупе и незналачке изјаве. Јер он (и такви, бивши унитаристи) нису били пуки издајници и конвертити (као Томислав Марчинко, Душан Биланџић или Горан Милић и слични), већ је ријеч о „револуционарима“ које је појела јањетина и шкрпина.

Други разлог што не бих опширније говорио о Каптолу (средишњем мјесту свеколике хрватске контрареволуције) је чињеница да већ дуже нисам у могућности да њихову работу пратим онако пажљиво и темељито како сам то могао (и чинио) у вријеме док је председник комисије за вјерске заједнице био још један од другова мог оца, покојни Иваница Лалић, а његов секретар Вито Унковић. Из тог давног времена сјећам се како ме је на почетку мог мандата у просторијама редакције „Ока“ посјетио чувени дон Живко Кустић да би видио то чудовиште, које је управо засјело на мјесто главног уредника најважнијег листа за културу у посљератној Хрватској. А од тзв. грађе за историју остало је у мојој овдашњој крајње мањкавој и неуредној архиви тек писмо тадашњег загребачког надбискупа (каснијег кардинала) Фрање Кухарића у којем писму упућеном на адресу споменуте комисије за вјерске послове (Влади Хрватске) поглавар Каптола устаје против моје маленкости (опет по имену и презимену) убо моје негативне оцјене улоге часних сестара у збрињавању козарачке дјеце у логору Јастребарском у доба Ендехазије. Али то су, све у свему, маргиналије јер је било и потпуно другачијих искустава па сам, на примјер, коректно сурађивао с Марком Оршוליћем, Шагијем Бунићем, Јосипом Турчиновићем, Луком Винцетићем и неким другим разумним католичким и православним именима.

Немамо ни простора ни времена да се задржимо (у оквиру овог питања) на најважнијој ствари, на проблему о којем љевица ни на планетарној сцени (а камоли овдје на нашем терену) још није дала опћеприхваћени одговор. Је ли све ово, наиме, од Маркса наовамо, заблуда, илузија и утопија? Је ли то оно што би се могло назвати заблудном работом или у томе ипак постоји рационални смисао и излаз из муке ове фазе људске историје? Толике су главе пале, толика се крв пролила, а ми ево ни након малтене двјесто година нисмо да кажем

ТИТО

Такав нам човек недостаје

битно паметнији. Једнако се и дан-данас по часописима, књигама и на Интернету јављају оне исте теме и контроверзе којим су се бавили Прудон и Бернштајн, Кауцки и Роза Луксембург, Лењин и Троцки те безбројни новији аутори, како догмати тако и ренегати. Не, није могуће ни нотирати све што би требало знати, а наш живот (и живот наших потомака) овиси о таквим дилемама и нејасноћама. Је ли, на примјер, у праву Андре Горц („Збогом пролетаријату“) кад је још прије четрдесет година установио да више не постоји у правом (класичном, традиционалном) смислу ријечи радничка класа у развијеним земљама? Је ли ово што ми тренутно имамо на Балкану (западном и источном) лумпенпролетаријат аутора „тегобног социјализма“ или је то ипак још увијек маса најамних радника, које транзиција и приватизација успјешно претвара у гомилу незапослених бједника? При крају Вашег питања стоји констатација како овдашња левича „нема свог заштитника“. Па није га (за разлику од Гашпара Алапића) имао ни Матија Губец прије пола миленија те је стога и скончао на Гричу под огњеном круном. И тада је иза регуларне армије стајао бан и бискуп Драшковић, а није се расправљало о одвајању цркве од државе, о сукобу интереса, о секуларизму и атеизму. Актуалан је био сукоб с Лутеровом реформацијом (лутерани су се спустили до Неделишћа гдје су основали тискару чијих је четрдесет тисућа књига Каптол спалили) па је тај исти Каптол и Гупчев случај протумачио на протуреформацијски начин оптуживши као кривца за побуну пунтарије искључиво Фрању Тахија. Несретник, наиме, јест био велможа и феудалац, али није био Хрват него Мађар и к томе протестант. Куд ћеш бољег негативца?

Елем, левича би „заштитника“ требала по дефиницији имати у крилу радничке класе, али та класа не постоји јер су се у међувремену

радници претворили у домољубе и ишли да гину за туђе интересе. Томе уосталом једино и служи фама о тзв. светом домовинском рату о чему се готово нитко у Хрватској ни данас не усуди писнути. Почујмо, међутим, сједећу реченицу Фрање Туђмана (цитирао сам је на вријеме, 1992. године – видјети мото моје књиге „Европско гробље“): „Са задовољством сам чуо ових дана податке колико је људи из овог краја судјеловало на бојиштима и колико их је пало у светом домовинском рату.“ Ову blasphemичну идиотарију он је изговорио 21. 06. 1992. године у говору на прослави 850 година од наводне битке с Татарима на Гробничком пољу покрај Ријеке. То није обична језична омашка, у тој се олакој, сулудој и суманутој реченици крије смисао свеукупне лукаве и морбидне Туђманове политике и работе. Он је монструозно навео милијуне заслијеplених да крену у рат, да синове жртвују за ствар домовине тако да несретници и након тога, након погибије најмилијих, напросто морају вјеровати да су дјецу жртвовали за светињу, а не за илузију и туђи (Туђманов) интерес.

Будући да сте писац, радите у медију језика. Какво је ваше искуство као ијекавца у земљи екавице? У Хрватској се те двије варијанте строго раздвајају и не дозвољава им се мијешање, неки чак траже да се титлују српски филмови.

Бабић: Језику је у нашој трагичној српско-хрватској „хемији – кемији“ посљедњих деценија припала улога лакмус папира. Будући да се човека у пристojном друштву није могло питати које је вјере и нације, слушало га се како говори. Језик га је одавао, легитимирао. Језик је служио умјесто пасоша званог путовница. Уосталом, зар послератна катастрофа није и почела 1967. потписима на Декларацији о положају и називу хрватског језика? Сјећам се ужурбаности, да не кажем неке врсте панике с којом су Славко Михалић (легендарни Славек) и Додо (Дубравко) Хорватић скупљали те потписе у Друштву књижевника за столом Ане Гусић. Тад нисам придавао особити значај њиховој акцији, али ако је у неком архиву сачувана листа с потписима писаца из ДКХ, моћи ће се видјети да на том иницијалном списку (од којег је све потекло) нема мог потписа. Али, идемо даље. Већ сам, не једном, говорио како нас, који говоримо овим језиком, има (свих заједно) укупно мање него што један Шангај има становника. Што ли би све мој презимењак, чувени накарадни језичар Стјепан Бабић радио у Шангају да га је Господ случајно тамо испустио на свијет? То не би у нормалу довели ни Мао ни Денг, а како је овдје било види се понајбоље на примјеру легендарних „Беспућа“. У једној фусноти те књиге лингвиста Фрањо др. Туђман између осталих бисера предлаже да се умјесто туђице аутсајдер користи наша ријеч зашлац. Треба ли томе коментар. Овдје у Србији не влада баш такво лудило иако има сличних назнака, али је језична толеранција неуспоредиво већа. Жалим најмлађу овдашњу генерацију, која одраста битно осиромашена, идиоти јој отимају добру половицу лексика увјерени, ваљда, да је (специјално на плану језика) сиромаштво боље од богатства. Али човјечанство није изнашло лијек против суицида, самоубијци се не може помоћи. Додуше, треба признати да у пракси постоји низ отворених проблема који би се, уз неопходну толеранцију, дали ријешити а без ње (језичне и сваке друге толеранције) такви проблеми нису друго до разлог

нових трвења, спорова и сукоба. Узмимо за илустрацију тезу једног круга овдашњих лингвиста (и политичара) према којој штокавица припада искључиво Србима, док би Хрватима ваљда преостала само чакавица (кајкавщина наводно припада Словенцима). Како се према њима граница штокавског дијалекта протеже отприлике дуж линије Карлобаг-Огулин-Карловац-Вировитица, јасно је да се домет језика у овој интерпретацији схваћа заправо као домет артиљеријских цијеви.

С друге стране, посљедњих је деценија и у еминентно српским крајевима доиста дошло до знатног потискивања ћириличног писма (да не спомињемо прогон којему је ћирилица изложена на мјестима и у временима гдје је на власти био или јест хрватски шовинизам) што опет доводи до различитих најчешће жалосних процеса. Пребројавају се табле по улицама, натписи на радњама, оснивају се друштва за заштиту писма, инсистира се искључиво на ћириличном потпису итд. А кад било кога упиташ коме смета да сватко од нас познаје и користи оба писма нема ваљаног одговора.

Но још би како-тако било подношљиво кад би се ствари задржале на проблемима језика, али мислим да су на читавом простору нашег језика метастазе те погубне болести (болести национализма) продрле дубље и захватиле много шире просторе друштвеног организма. Пратећи тзв. интелектуалну продукцију по овдашњим часописима запазио сам у посљедње вријеме између осталог и све чешће замјерке на рачун краља Александра Првог Карађорђевића (Ујединитеља, убијеног у марсејском атентату 1934. године) као и на рачун некадашњег српског премијера Николе Пашића. Не замјера им се ништа од онога што им је у својој брошури „Главњача као систем“ (издавач Аугуст Цесарец, предговор Мирослав Крлежа, Загреб 1928) замјерао београдски адвокат и публициста Рајко Јовановић, већ им се замјера што су се 1918. године определили за Југославију. Овдашњим непријатељима сваке Југославије нису више, дакле, за пропаст те заједнице криви као некад само Хрвати (као хомогена целина!) или Словенци, Албанци и сви други (укључивши нарочито српску љевицу), него се кривца проналази у самој идеји о заједништву чак и у њеној монархистичкој варијанти. Не знам, тј. не могу рећи је ли овакав став постао доминантан, односно преовлађујући у савременом српском друштву, али ако би се говорило о највећој или суштинској промјени до које је на Балкану дошло након ратова из деведесетих, онда би то несумњиво било одустајање Срба од Југославије. Дали су највеће жртве за остварење те идеје, а на крају доживјели пораз и понижење те их за дуго времена неће ништа утјерати у неку нову заједницу. Варају се они (међу данашњим Хрватима) који ово не виде или не примјећују, мислећи уображено и препотентно да су у тој ствари њихови ставови уопће важни. Да се сутра појави у Београду делегација самог Каптола (а не Трумбић, Прибићевић и Супило) са новим приједлогом за уједињење апсолутно би била категорики одбијена.

На овоме мјесту, тј. користећи овакав контекст нешто бих више да кажем и о често понављаној оптужби на мој рачун према којој сам ја наводно (неупитно!) највећи живи издајник свог (хрватског) народа

што ми, као гријех, неће бити опроштено никада и што је уједно темељ за мржњу, која би ми могла доћи главе у случају кад бих се једног дана евентуално појавио на Илици. Већ сам на једном мјесту у овом разговору указао на то да не може тек једна (било која) генерација у дуговјекој националној повијести имати мандат да одлучује о судбини свог етникума. Она наравно има права на (привремену или дужу) глупост или грешку, али не може мијењати мишљење својих очева, дједова и прадједова, својих предака све тамо до давних времена. Нити може било што обећати у име својих потомака. Ако пажљиво и објективно промотримо ту прошлост на овом тлу од доласка Славена на Балкан до недавних времена, наћи ћемо да је она (та прошлост) у свом највећем дијелу битно другачија од данашњих доминирајућих националистичких концепција и тумачења. Ја сам, дакле, самобаштиник другачије хрватске повијести, оне повијести што је егзистенцију свог малог народа видјела и налазила првенствено у заједништву и савезништву са својом славенском браћом („Славенства смо древнога чест“ — Назор) те у складу с тим не видим себе као издајника, већ управо обрнуто, ја као такве видим све оне, који су срушили заједништво и то првенствено заједништво са Србима (наравно и са свима осталима) јер је између осталог кроз васцијелу (србизам?) нашу хисторију српско залеђе, и помоћ на коју се увијек могло рачунати, било једина гаранција опстанка у хиљадугодишњем крвавом натезању са Мађарима, Талијанима, Турцима и Швабама. Могао бих у том контексту наводити бројна наша знаменита имена у дугачком низу од Јурија (Ђуре?) Крижанића, Доминиса и Матије Влачића Илирика до најновијих времена, али која корист од тога? Како увјерити Степинца да је у праву Броз, а не он? Ако у том увјеравању није успио Тито (ни Александар прије њега) како ћу ја успјети? Потпуно је јасно да је оваква моја позиција дефинитивно пропала, као што су пропале све сличне које сам наслиједио, али то није разлог да од њих одустанемо. Ми смо стигли из даљине и у даљине идемо, рекао је своједобно (чини ми се) Палмиро Тољати.

Држите ли као Крлежа да су српски и хрватски исти језик, само које Хрвати зову својим националним именом, а Срби својим?

Бабић: Мислим да сам на ово питање већ одговорио, али будући да је то тема, која се напосто не може исцрпсти, можда није згорег да се још мало на њој задржимо. Конкретно, нешто бих да кажем о нескладу између учестале и уобичајене презентације Крлежине тезе из нашег питања и чињенице да је тај великан, који је то изјавио, потписао Декларацију, документ који се с изнесеном тезом у најмању руку не подудара и не слаже, ако јој и директно не протурјечи. Недавно сам прочитао поштено писан Шнајдеров текст о одијуму што прати књигу „Национализам и језик“ Сњежане Кордић. Држим да је необично важно оно мјесто (у чланку) гдје Слободан Шнајдер наводи ријечи свог оца Ђуре о Крлежиној улози у прихватању Декларације. Прије свега мислим да Ђуро говори истину, тј. да је Крлежин потпис на том папиру један од најважнијих потписа у свеукупној хрватској повијести баш због ауторитета, који је потписник уживао. Ако си хрватски књижевник (и интелектуалац опћенито), како да се не придружиш идеји од националног интереса, коју је сам Крлежа подржао? Спомињао

сам телеграм из 1964. године. У њему се појављује мање-више исти круг имена (из Крлежиног окружења), који не спомиње само Туђман у „Беспућима“, него и Иван Шибл у „Сјећањима“, као и Енес Ченгић у записима „С Крлежом из дана у дан“ и „Крлежа post mortem“, а и Станко Ласић те Маријан Матковић (види нпр. „Стопе на стази“, Форум, бр. 10-12, Загреб 1982). Није згорега имати увид и у књиге новинара Радована Поповића и Саве Даутовића о односима Крлеже и Срба, а нашло би се и других наслова да обрађују исту или сличну тему.

Из свега је на концу више него јасно да се за тих неколико година почетком шездесетих (кад у политици још није било Слободана Милошевића) на Гвозду/Тушканцу заправо био оформио паралелни Политбиро, који је потом организирао не само Декларацију о језику, него и Прољеће 1971, а на концу и збивања из деведесетих. Оно што (наши, наводно лијеви, националисти) нису успјели реализирати за Титова (и Крлежина) живота, успјели су након њихова одласка, а то што су реализирали није друго до класична контрареволуција. Јер они су можда и мислили да ће моћи јакати на тигру, али то још никоме није успјело па није ни њима. Погоотово што се у хрватским приликама тај тигар звао Каптол, а наши су аматери кротитељи вјеровали да ће преодгојити крокодила. Појава је то карактеристична ваљда за мање етникуме и њихову лијеву интелигенцију, односно неку врсту националне елите. Језик је у тој ствари од пресудне важности јер ништа друго не одређује националну припадност као он, а таквим духовима ништа није пресудније од националне припадности. Назвао сам их црвеним патриотима јер таква апсурдна синтагма обједињује њихова контрадикторна својства те на неки начин држи на окупу амалгам националног и интернационалног, слитину у којој се мијешају елементи пролетерског интернационализма са снажним натрухама класичног малограђанског национализма, који додуше није ишчезао ни у земљама развијенијим од Хрватске или Србије.

Најбољи доказ да је ово што говорим истинито види се на примјеру данашњег положаја српског народа у Хрватској о чијој сам судбини (и данашњој ситуацији) у много наврата говорио и писао, а напосе у случајевима кад сам реагирао на глупе и бесрамне изјаве Стипе Месића о „земљи на опанцима“. Наши национални љевичари (Туђман, али и Рачан па и њихови насљедници) изгледа да нису у стању сагледати голим оком видљиву чињеницу да је њихова одлука из деведесетих (досад непоништена) да се српском народу одузме статус конститутивног народа једнака тј. идентична Павелићевој одлуци из 1941. Све до Павелића (а од 1861, Рајачића и Кукуљевића) Срби су у Хрватској били равноправан народ, наравно много мањи од већинских Хрвата, али своји на своме те се мимо њихове (уставне) воље није могло одлучивати о судбини земље. Павелић је то укинуо и спровео геноцид, а 1945. враћена су пријашња рјешења да би ХДЗ (као права усташија некоћ) најпрво Србе избацила из хрватског устава, а затим спровела референдум о независности, односно о одцељењу од Југославије без сугласности српског народа у Хрватској. Питам вас ја — кад би Срби у Хрватској (једнако урбани као и рурални) гласали да изађу из Југославије и одмах вам одговарам — никад. У тој је ситуацији одговор на све ово о чему разговарамо. Ти наводни љевичари, дакле,

не виде да је њихова главна работа истовјетна усташкој и да је, уосталом, дала сличне резултате будући да је процент Срба у Хрватској усаглашен с формулом „трећину побити, трећину протјерати и трећину покрстити“. Данашњи жалосни положај Срба у Хрватској видим отприлике као ситуацију у којој се 1941. године нашао Стево Галогача по наиласку братије с Липара. У немогућности да нађе било какав излаз и да сачува главу, несретни Галогача скрива се неко вријеме здрав и прав у лудници у Стењевцу да би га ипак једне ноћи покупили усташки камиони заједно с пацијентима и спровели на Граник на Сави, а у Јасеновцу му се губи траг. Некоме ће се можда учинити да претјерујем, али у прилог мојих ријечи свједочи садашња пустош Лике, Баније, Кордуна и осталих традиционално српских крајева. У тој се непрегледној а напуштеној земљи више не говори ниједним језиком, ни хрватским ни српским. Ту само сова хуче.

Кад смо код повијести, а само се, изгледа, њоме бавимо, како данас гледате на збивања у раздобљу 1968-1971. За прву бих годину рекао да је револуционарна, а друга је онда контрареволуционарна. И гдје је на тој релацији ситуирана ваша пјесма „Гори ли Хрватска?“

Бабић: Мислим да сам и на ово питање одговорио, али ипак завређује опширнији осврт јер се без разумијевања тог периода заправо не могу схватити каснији догађаји. По чему је то раздобље (у којем смо ми још живи били мање-више неважни актери) значајно? Говорећи из данашњег аспекта, као генерал после битке, рекао бих да два главна процеса у највећој мјери обиљежавају те године. Прво је дошло до (брионске) оставке Александра Ранковића и демонтаже сигурносних служби у њиховом дотадашњем облику. Дошло је до велике смјене кадрова и до прекида доминантне праксе. Сјећам се како ми је та збивања своједобно објашњавао стари задарски револуционар Маријан Жувић Карло, задужен да широм Далмације објашњава чувени Четврти пленум и његове одлуке. Људима је требало ствари објаснити на једноставан и прихватљив начин, па бих ја на малобројним скуповима — причао ми је легендарни оснивач Комунистичке партије Канаде — понављао исту реченицу: „Није другови УДБА основала Партију, него је Партија основала УДБУ. И то би увијек упалило, јер је било тачно и логично.“ Прошло је отада тридесет година, нема више ни Карла ни Партије ни УДБЕ, а ми мени није добро, а данашња младеж (без обзира на умјешност наших тумачења) тешко може разумјети димензије тих догађаја.

Друга важна појава из тог раздобља свакако је отварање граница Југославије, односно давање могућности људима да слободно путују у иностранство што ниједна друга социјалистичка земља до слома социјализма није учинила. Данас је једва схватљива важност тог догађаја, који је међутим (повезан с одласком Ранковића и његових кадрова) у многоме измијенио живот Југославена.

Свакако не би било лоше нешто рећи о збивањима везаним за тзв. липањска гигања 1968. године (јер је о 1971. већ било говора), али се та студентска побуна у Загребу ни по чему не може мјерити с београдском. Спадам у малобројну скупину оних који су тада једне ноћи из Загреба путовали за Београд и појавили се и Капетан Мишином

здању као представници загребачких студената. Путовали смо у два аута, било нас је седморо или осморо. Сјећам се да смо у Београд ишли Шиме Вранић, Анте Румора, Инослав Бешкер, Слободан Шнајдер, Владимир Роксандић, ја и још двојица, не сјећам се имена (можда Ненад Прелог или Младен Чалдаревић, Младен Мартић или покојни Бато Грешковић) и то је све. Што се Загреба тиче, не бих могао ништа додати оном легендарном броју „Праксиса“, који је под насловом „Липањ – документи“ био посвећен тим збивањима. Иначе, поводом четрдесете годишњице, овдје у Београду објављено је више наслова у којима разни аутори пишу о нашој славној студентској епизоди у којој нам је Стари дао за право, да би бирократија свих наших народа и народности затим све оставила по старом.

Аутор сте, како су неки набројали, више од 80 књига. Одакле толика енергија?

Бабић: Највећим дијелом то нису опсежне књиге, а неке нису оригинална дјела него зборници или слично, тако да су многи други писци били куд и камо „енергичнији“, тј. радишнији и марљивији. Не налазим заиста да сам писао колико сам могао (и требао) и понекад ми се чини да сам заправо неопростиво лијен. На концу конца, квантитет у овом послу не значи много, а често не значи баш ништа. Бројни прјесници остану упамћени у литератури тек по једној прјесми или неком стиху, а од већине не остане ни толико. Надам се да ћу бити боље среће те стога и даље упорно мрчим хартију. Али кад смо код мојих књига, предлажем вам експеримент – покушајте било гдје у Хрватској у било којој књижари или књижници пронаћи било који од, на примјер, следећих пет наслова (а сви су објављени у Хрватској прије 1990. Код значајних издавача, на латиници, у пристојној тиражи):

„Можда узалудно?“, Дело, Глобус, Загреб 1983.

„Осјећај за олују и остало“, Ревља, Осиек 1987.

„Шупља метална цијев“, Зрински, Чаковец 1988.

„Воћна салата или помирење свих Хрвата“, Зрински, Чаковец 1988.

Ако пронађете било гдје и једну једину, плаћам вам вечеру. Толико о демократији и фашизму.

Што мислите о рехабилитацијама – Михаиловићевој и Ћиласовој? Одговорите одвојено, о једном па о другом.

Бабић: Дошли смо (у овом разговору) до тридесете странице, а наилази питање на које (да би се ваљано, тачно, поштено, темељито тј. исцрпно одговорило) треба утрошити најмање три стотине додатних страница, а да се опет не каже све што би се могло и требало рећи. Да не кажем како су у овом случају на дневном реду двије апсолутно различите ствари, које повезује само именовање, односно ладица за списе на којој стоји – рехабилитација. Не знам, заиста, како да се о тако маестралним темама изјашњавам у кратким цртама, а да бар с неке стране не будем погрешно схваћен. Ако као човек, који није правник, кажем, на примјер, како се Михаиловић на процесу теретио за смрт цивила, док се Ћиласу такав гријех није стављао на душу, једни ће рећи да Михаиловић није никога својом руком лишио живота, док ће други опет Ћиласу на терет ставити такозвана пасја гробља по Црној Гори као

ИГОР МАНДИЋ

Дефиниција му је на мјесту и с њим би се сложили Крлежа и Броз

да је управо он особно за то зло одговоран и заслужан. Навео сам ове двије илустрације тек да избегнем евентуалну властиту површност и да укажем на сложеност проблема. Меша се на почетку „Дервиша“ позвао на ајет из Курана у којем стоји да је „сваки човек увијек на губитку“ те се та сентенца можда и у овом случају може користити. А можда опет данашње рехабилитације (ове до којих је дошло и оне до којих ће доћи) заправо и немају везе са некадашњим догађајима, већ припадају искључиво овом времену и данашњим/садашњим политичким потребама. Мало знање је, каже изрека, горе од незнања, а наше је незнање веће од нашег знања. Напокон, можда неки и не виде да њихове најбоље жеље (и намјере) воде право у пакао. Рај је, уосталом, како неки тврде, поодавно попуњен. Нема слободних мјеста, а резервације не примају.

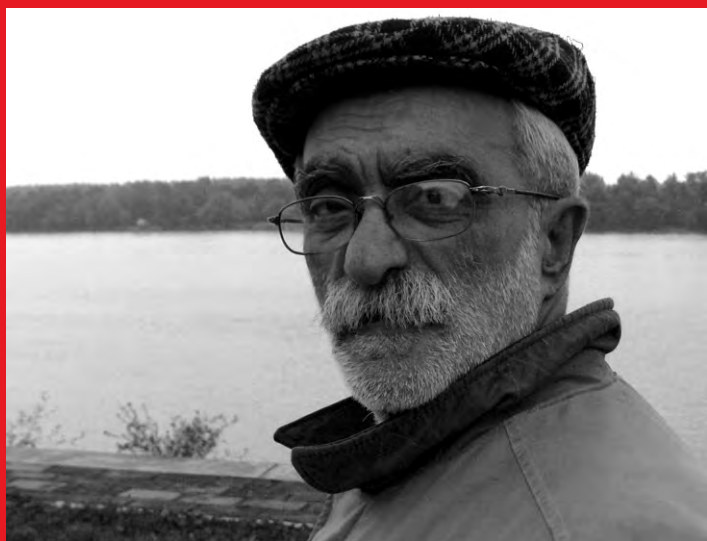
Што сад припремате?

Бабић: Ових дана ће ми напокон изаћи књижица (брошура) под насловом „Паор са бајонетом“, полемички спис везан за третман тзв. фолксдојчера у нашој хисториографији посљедњих година. Очекујем да се то појави за десетак дана. (Напомена – у међувремену се брошура појавила, објављена у тиражу од чак 10 000 примјерака!)

Надаље, предао сам издавачу опсежну студију под насловом „Печат и печатовштина“ унутар које би се, уз моју уводну студију, по први пут након 70 – 80 година објавила сва релевантна грађа везана уз предатни спор на линији „Печат“ – „Књижевне свеске“. То би се могло појавити на овогодишњем сајму књига у Београду.

Недавно ми је изашла из штампе нова збирка прјесама под насловом „Бршљан“. Објавио сам је у свом издању, у малој наклади, пола тиража на латиници а пола на ћирилици и све скупа без тзв. ципа тако да се не може наићи ни пронаћи. Можда ћу убудуће и чешће објављивати ствари на такав начин.

Очекујем, затим, да се евентуално напокон и у Загребу након двадесет и више година објави један мој (поетски) наслов, али је још рано о томе говорити но таква иницијатива постоји.

ГОРАН БАБИГ

Ових дана ћу издавачу предати рукопис омање антологије српске поезије за дјецу, сачињене под насловом „Велико мало“. Антологија би требала бити објављена ове године као тзв. звучна књига и окупља 75 аутора са укупно 101 пјесмом. (Напомена – рукопис је у међувремену предат редакцији.)

Намјеравам да у догледно вријеме средим колумне, које годинама недељом објављујем у београдском дневном листу „Блиц“ и да их сакупим под заједничким насловом. То би сад већ био опсежнији рукопис, који је наравно завршен. Још нисам о томе разговарао ни са једним издавачем, али се надам да неће бити проблема.

Тражим издавача за трећу књигу својих драмских текстова. Књига би била састављена од три већ објављена комада од којих је последњи под насловом „Ноћ, свуд наоколо Јасеновац“ изашао прошле године у часопису „Савремена српска драма“. Са једним мањим издавачем из Новог Сада сам се договорио да му за идућу годину предам рукопис

есеја на различите теме везане за умјетност. Есеји су настајали у дугачком распону од петнаестак година, а књига би имала око 120 страница.

Приводим крају рад на књизи успомена на људе, које сам познавао а којих више нема. То је у ствари врста аутобиографије. Са издавачем сам се договорио да му рукопис предам до Нове године, а у књизи под радним насловом „Имена“ ће бити краћи или дужи осврти на двије стотине широј јавности познатих и непознатих људи, од Крлеже и Цесарића преко Десанке Максимовић и Давича до неких мојих пријатеља за које јавност не зна.

Ако ме здравље послужи требао бих напоскон да озбиљно прионем на посао око једног романа, који ме мучи дуже од десет година. Грађу сам сабрао, али ми недостаје мир и усредсређеност на ту једну и једину ствар.

Не би било лоше приредити ни књигу разговора с различитим људима, који су (разговори) настајали током протеклих четрдесет година, али је то велики посао за ког сигурно нећу имати времена па ћу то оставити неком млађем. Текстови мање-више постоје или се лако могу пронаћи, а књига би могла имати око три стотине страница.

Да није изненада умро мој друг Драгомир Брајковић, начинили бисмо (тако смо се били договорили) богату фотомонографију о нашој књижевној генерацији, засновану на његовој и мојој архиви. Овако, пројект се продужава до даљњег, а сам немам ни снаге ни воље да се тиме озбиљније позабавим.

Приредио сам и два наслова публицистичке природе те сам их и предао издавачу, али не знам кад ће се (и хоће ли се уопће) појавити. Ради се у првом случају о материјалима везаним за чувени скуп око „бијеле књиге“ у мојој интерпретацији, будући да сад већ спадам међу најстарије живе судионике тог свакако хисторијског догађаја. Други наслов доноси, уз моју попутну студију, већ заборављени и потпуно потиснути први извјештај комисије за истраживање злочина у логору Јасеновац. Извјештај потиче, као што се зна, из године 1954. И то би углавном било све што се тренутно збива у мојој књижевној радионици у којој аргатујем апсолутно сам. Да имам каквог помоћника читава би ова производња била неупоредиво озбиљнија, али човек се мора прилагодити околностима. Такве су какве су, будимо задовољни.

NADA DIMIĆ, OD SKOJEVKE DO SIMBOLA

KULTURA SJEĆANJA I MRTVI (KAPITALI)

Igor Marković

Kako je moguće da je Nada Dimić marginalizirana do razine ne(pre)poznatosti? Neke od odgovora pružila je manifestacija “Nada Dimić u kulturi sjećanja” u organizaciji Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Centra za ženske studije, Documente – centra za suočavanje s prošlošću, Centra za komparativno-historijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vijeća srpske nacionalne manjine grada Zagreba i Srpskog narodnog vijeća, koja je održana povodom 70. obljetnice smrti Nade Dimić (1923 - 1942.) u ožujku ove godine

Nada Dimić, kako za života, tako i desetljećima nakon smrti višestruki je označitelj hrvatsk(o-srpsk)e suvremene povijesti, društvenih odnosa zrcaljenih prije svega u pristupu prema prošlosti i ne najmanje važno, političke kao i ekonomske sadašnjosti.

Dijete iz brojne seoske obitelji, već kao srednjoškolka se uključuje u napredni radnički pokret, sa 17 postaje članica Komunističke partije, nakon ‘travanjskog rata’ i okupacije ilegalka u Sisku i Karlovcu... tinejdžerka do smrti mučena u Zagrebu i Staroj Gradišci... narodni heroj, jedan od poslijeratnih socijalističkih simbola gospodarskog razvoja, bratstva i jedinstva, ravnopravnosti spolova... Uklonjena iz udžbenika i javnih prostora u ranim 90-ima.

Civilizacijska sjećanja

Ove godine Francuska svečano i masovno, uz tek minimum politikantskog folklor, slavi 600. godišnjicu rođenja Ivane Orleanske, nacionalnog “simbola nad simbolima”, žene koja je (ako možda ne u stvarnosti) u mitu svakako ujedinila Francusku protiv okupatora i postala simbol oko kojega se stvorila suvremena francuska nacija, borila se u okrutnom i krvavom ratu protiv brojčano nadmoćnijeg neprijatelja zajedno s muškarcima i idealistički položila život ostajući do kraja odana idealu u koji je vjerovala.

Sličnosti sa životom i djelom Nade Dimić očite su, ali jasno je da bi bilo kakvo poistovjećivanje ipak bilo pretenciozno. Ponajprije, Nada Dimić tek je jedna od više stotina tisuća (uglavnom vrlo mladih) žena koje su sudjelovale u narodnooslobodilačkoj borbi od kojih je čak 87 proglašeno narodnim herojima (od kojih 15 s područja Hrvatske). U poslijeratnom, barem nominalno egalitarističkom društvu pojedinačne zasluge priznavane su, ali u viziji besklasnog, beskonfliktnog, komunističkog društva pretjerano izdvajanje pojedinaca nije se moglo tolerirati, posebno kada je već ustanovljen jedan živući neupitni simbol – drug Tito. Nadalje, ravnopravno sudjelovanje žena i muškaraca u borbi osim što je bilo zacrtano u programima KPJ, preneseno je i u svakodnevni život u kojemu su žene uživale daleko veća (iako ne i idealna) prava nego igdje u netom oslobođenoj Europi, pa se ne može niti govoriti o specijalnom i jedinstvenom doprinosu Nade Dimić (niti njezinih suborkinja). Na isti način, iako služi kao paradigmatički primjer ravnopravnosti naroda, izdvajanje

jedne osobe kao “ekscesa”, makar i pozitivnog, ne bi bilo u skladu s općeprolamiranom politikom partije, a osim toga nadnacionalno jugoslavenstvo (iz brojnih razloga) nikada se nije uzdiglo do statusa “stvarne” nacije.

Pa ipak, usprkos razlikama a naročito bitno drugačijem kontekstu, sličnosti i neke univerzalne civilizacijske vrijednosti koje ove dvije heroine dijele lako su uočljive i logično se nameće pitanje kako je moguće da je Nada Dimić marginalizirana do razine ne(pre)poznatosti?

Nada Dimić rođena je 6. rujna 1923. godine u selu Divoselo kraj Gospića, kao sedmo dijete tvorničkog radnika, povratnika iz Amerike. Već kao srednjoškolka aktivno sudjeluje u radničkom i komunističkom pokretu, s 15 godina postaje članica SKOJ-a, a sa 17 i članica KPJ.

U lipnju 1941., bila je jedna od osnivača i borkinja Prvog sisačkog partizanskog odreda i sudjelovala je u diverzantskim akcijama na pruži Zagreb-Sisak, a u šumi Šikara rukovodila je tehnikom Okružnog komiteta KPH za Sisak.

Na Petrovoj gori sudjeluje na konstituirajućoj sjednici Glavnog štaba partizanskih odreda Hrvatske, a u listopadu postala je članica Okružnog komiteta KPH za Karlovac.

3. prosinca 1941. uhapšena je i prebačena u zloglasni zatvor na Savskoj cesti u Zagrebu, gdje usprkos svakodnevnim strahovitim mučenjima nije otkrila čak ni svoje ime.

Početkom veljače 1942. otpremljena je u logor Stara Gradiška gdje je krajem ožujka (točan se datum ne može utvrditi) ubijena. U matičnoj logorskoj knjizi zapisano je:

“Nada Dimić (?), umrla 21. ožujka 1942.”

[iz posebnog priloga *Ženskog vodiča kroz Zagreb* povodom manifestacije *Nada Dimić u kulturi sjećanja*]

Neke od odgovora pružila je manifestacija “Nada Dimić u kulturi sjećanja” u organizaciji Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Centra za ženske studije, Documente – centra za suočavanje s prošlošću, Centra za komparativno-historijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vijeća srpske nacionalne manjine grada Zagreba i Srpskog narodnog vijeća, koja je održana povodom 70. obljetnice smrti Nade Dimić (1923 – 1942.) u ožujku ove godine.

Nova povijest

Manifestacija je to koja je, usprkos relativno skromnoj posjećenosti, donijela nekoliko poželjnih pa i nužnih novina u rad, a još više u javnu prezentaciju suvremenih povijesnih istraživanja. Ponajprije, umjesto klasičnih akademskih skupova koji se često svode na niz paralelnih čitaćih sjednica sa svrhom ispunjavanja profesionalnih obaveza, (nova) saznanja o Nadi Dimić prezentirana su od strane manjeg broja izlagača pred publikom koju nisu sačinjavali isključivo profesionalci. Već je time postignuto da se razgrne veo misticizma koji je zadnjih dvadesetak godina istkan prije svega oko historiografije i jezikoslovlja – veo koji je subjekte povijesti, (osobnih i kolektivnih) sjećanja i jezika pretvarao u više ili manje poslušne subjekte tehnostvene elite, kojima su u pravilu u službi dnevno-političkih zbivanja ti samoprolašeni tumači manipulirali kako su htjeli. To se posebno odnosi upravo na mitološki karakter povijesti, odnosno interpretaciju događaja u skladu s preovlađujućim nacionalističkim diskurzom. Samo prelistavanje povijesnih udžbenika iz posljednjih dvadesetak godina nalik je putovanju kroz bespuća kakvog shizofrenog uma koji nikako da pomiri općeprihvaćenu stvarnost i (vlažne) snove o vlastitoj posebnosti.

Nadalje, već više od pola stoljeća poimanje povijesti kao isključivo “velike priče”, odnosno isključivo fokusiranje na događaje poput (početaka i

završetaka) ratova, krunidbi, sastavljanja i kršenja raznih državnih nagodbi itd. gurnut je na marginu u korist onoga što se često naziva "povijest svakidašnjice". Jednostavno rečeno, suvremena se historiografija daleko više bavi konkretnim društvenim životom određenog razdoblja, odnosno kontekstualizacijom tadašnje stvarnosti, a daleko manje (mitskim) knezovima i (fiktivnim) saborima. U tome je smislu ovaj skup, nudeći iznimno raznovrsne pristupe (kulturološki, umjetnički, feministički, osobni...) apsolutno u duhu vremena i trendova u znanosti, daleko ispred većine onoga što se u Hrvatskoj odvija.

Posebno vrijedi istaknuti promišljanja i izlaganja o suvremenom značenju Nade Dimić, kao i o njezinu "nasljeđu" jer su vrlo simptomatični za hrvatsk(o-srpsk)u stvarnost. Iako se radilo o iznimno naprednom i do određene mjere bogatom mjestu, njezino rodno Divošelo je bukvalno izbrisano iz postojanja što direktnim vojnim akcijama, što potpunim ignoriranjem i nebrigom hrvatske vlasti nakon što su sukobi završili. Od mjesta s oko tisuću stanovnika i brojnim obrazovnim i kulturnim institucijama danas se može vidjeti tek nekoliko ruševina prekrivenih ponaraslom šumom, zorno potvrđujući da "sve ono što su otpočeli ustaše, *Oluja* je završila", kako je to sažeo veteran Petrove gore, Dragan Pajić u nedavnom intervjuu *Novostima*. Sličnost s brojnim drugim mjestima i područjima "od posebne državne skrbi", prije je rezultat planske politike nego slučaja.

Vrijednost prošlosti

Prezentacija radova jedne od najpoznatijih hrvatskih umjetnica Sanje Iveković vezanih uz Nadu Dimić ali i druge heroine antifasizma, a posebno njezina intervencija na zgradi nekadašnje tvornice povezuje mučnu sudbinu Nade Dimić s mučnom sudbinom građana Hrvatske – ovaj puta bez nacionalnog predznaka. Simbolika gospodarskog rasta i napretka industrijalizacijom iz poratnih desetljeća, kao i nedavna privatizacija društvenih vrijednosti opet se prelama kroz ime Nade Dimić.

Jer ono što se dogodilo tvornici Nada Dimić, dogodilo se i primjerice "Sinjanki" pa čak i "Dalmatinki" (majci, ženi, kraljici) – pretvorbeni kriminal nije zanimala pripadnost onih čije su živote i višedesetljetni rad uništavali.

Ukratko, u tvornici koja je izgrađena 1910. kao tvornica Penkala, kasnije prodana njemačkoj tvrtki Pelikan, nakon rata je radilo više tisuća zaposlenih, od kojih su 95% sačinjavale žene, uglavnom tekstilne radnice. Nakon „čuda hrvatske privatizacije“, 1993. godine tvornica mijenja ime u „Endi-International“, a do 2000. broj zaposlenih spao je na 97. Tvornički kompleks (inače zaštićeni spomenik kulture) u ruševnom je stanju i uz brojne incidente služio kao parkiralište i (fiktivno) gradilište "Poslovnog centra Penkala" u vlasništvu Željka Keruma da bi prošle godine bio prodan firmi Elpida d.o.o. u kojoj vlasništvo dijele Stipić Grupa (poznata po kontroverznim projektima Ban Centar i Bundeck) i IGH koji najavljuju izgradnju stambenog kompleksa i konačni kraj spomena na Nadu Dimić. Sličnost s brojnim vrlo sličnim primjerima (Inker, Kamensko, DIOKI a do neke mjere i Tesla ili Končar) prenapadna je i teško je povjerovati da se ne radi o sustavnom i planskom pljačkanju hrvatskog gospodarstva.

Upravo to simboličko istjerivanje Nade Dimić iz javnog prostora dodatno ukazuje na kratkovidnost i nekompetentnost političkih i ekonomskih moćnika. Umjesto da se globalni interes za nedavnu prošlost kapitalizira (sjetimo se Tita u Mercedesovoj reklami) čini se sve da od nje ne ostane ni traga. A

U Gradu Zagrebu od 5 277 ulica i trgova, svega 37½ (u jednom se slučaju radi o bračnom paru) nosi ime po ženama, što je poražavajućih 0.7%, a od tog broja samo 6 ih je imenovano po ženama boricima NOB-a, dok tek jedna (Prolaz sestara Baković, i to od nedavno) nosi ime žena narodnih heroja.

spomen-područje Jasenovac, primjerice, u sklopu kojega je skup održan rijedak je i dragocjen potencijal. Samo u prošloj godini memorijalni kompleks Auschwitz posjetilo je gotovo 1,5 milijuna turista, a tzv. "crni turizam" bilježi eksponencijalni rast svugdje u svijetu: brojni kompleksi u Kambodžanskim poljima smrti, Yad Vashem u Jeruzalemu, memorijalni kompleks Kigali u Ruandi...

Trend posjete mjestima nesreća i ratova može se nekome učiniti bizarnim, pa i morbidnim, ali činjenica je da postoji i da se radi o još jednom "mrtvom kapitalu" koji bi drugačijom politikom suočavanja s prošlošću donio ne samo direktnu ekonomsku korist, već bi i barem dio ideala za koje se borila i umrla Nada Dimić, zajedno s više desetaka tisuća vršnjaka, konačno i u Hrvatskoj bio prepoznat ne više kao tema za raspravu ili "miksanje kostiju" već kao univerzalne i neupitne činjenice bez kojih je suvremena država teško zamisliva.

IZGUBLJENE ROCK MITOLOGIJE

TRI KRALJA

Đorđe Matić

Nedavno sam dobio poziv za suradnju – jedan mlađi lokalni novinar planira, bit će, knjigu sjećanja o domaćim (mada je i ovo, vidjet će se odmah, kao i mnogo što drugo tu, sumnjiva i prilično kvarna odrednica) muzičarima iz takozvane i stvarne, zlatne ere našeg rock'n'rolla i popularne muzike. I tu se u pozivu koristi anakronizam – kad god se kaže "hrvatski rock'n'roll", a misli se na period prije devedeset i prve, to je falsifikat – a razlika spram projekata slične vrste, u toj potpunosti ekspanziji kulturalne i medijske nostalgije, jest što se skupljaju privatna sjećanja – *off the record*.

Priče o sjećanjima izvan službenih, u kulturi gdje je privatno i javno, kao i njihov odnos, oduvijek predstavljao golem problem, pokazatelj je, nesvjestan naravno, potrebe i želje za nečim istinskim, stvarnim, neuređenim i necenzuriranim

Iako se autor dobro sjetio – mi mu pošaljemo, a on potpiše i odnese šnur – zanimljivo je nešto drugo. I ovdje, kao i drugdje, uočljiva je široko preko cijele stvari ispisana metafora o potpunom slomu oficijelnih antologija i pisanja povijesti, bilo gdje, u bilo kojem polju kulture i povijesti u nas. Što ne čudi ako se doslovno od prvog dana u tom kompleksu sve falsificira, od nastanka, historije što mu je prethodila i one za vrijeme njegova stvaranja, pa do danas s ovom post-poviješću – onda što je drugo moglo biti i u kulturi, kako se moglo to preliti drugačije u nju?

Priče o sjećanjima izvan službenih – s velikom dodatnom notom, u kulturi gdje je privatno i javno, kao i njihov odnos, oduvijek predstavljao golem problem, podjednako shvatljiv i neuralgičan – sve to pokazatelj je, nesvjestan naravno, kod autora projekta, potrebe i želje za nečim istinskim, stvarnim, neuređenim i necenzuriranim. Makar priče i ne bile istinite – jer umjesto institucija, tu napokon *pojedinci*, ljudi barem načelno neopterećeni vlastitim društvenim mjestom, od volje donose i prenose sjećanja i događaje, makar i dopisivali, *dopričavali* makar – a to je prava riječ – mitologizirali, "operativni termin" iznad svih, točniji i značajniji.

Takav kontinuitet, sve učestalije bavljenje ovim temama, u meni uvijek i prije svega potakne gorku i višestruku ironiju. Kad sam i sam imao (ne)sreću da budem urednik prve knjige takve vrste – *Leksikona Yu mitologije* – spektakularna reakcija ljudi iz kulture na projekt bio je tada takav da bi možda zaslužio posebnu knjigu, neku našu verziju satire o kultur-akademskom (polu)

svijetu, kakvu pišu Anglosaksonci. Tako, domaći akademik koji igra lijevog nezavisnog intelektualca, napisao je da knjiga "smrdi po kasarni JNA", a daleko najfantastičnije "mišljenje", koje me je potpuno zapanjilo, bilo je jednog književnog urednika da je, jelte, "kasno za takvo što jer je HDZ prošao". Kako je ovo jako! – pedeset godina, još uvijek ni blizu dešifrirane kulture zemlje, koja kao bauk, kao trajni fantom lebdi nad svime, svesti na – patuljastu dnevno-političku hrvatsku realnost! Trebao bi neki sviftovski, karejevski ili belovljovski zlobni ugao i postupak da se to literarizira, onako kako se u sretnijim okolinama tretiraju zavist, nepoštenje, interesi, ljubomora, ludilo i provincijalna ideološka kratkovidnost.

Kako bilo, taj prvi motiv, o sjećanjima na privatne momente, anegdote i asocijacije na muzičare, rokerske autore, trajno je privlačan, bez obzira na nemilosrdno medijsko trošenje ovih godina. Unatoč, kao u spomenutom projektu, tonu pretjerane lakoće, gdje je sve igra, zabava bez dubljeg emocionalnog ili drugog angažmana, a ozbiljne stvari svedene su na vic.

Za neke od nas, sjetiti se tih pojava, koje su nam u našim i njihovim naj-sretnijim momentima i najvišem naponu izraza pjevali život kao nijedna druga stvar, nijedna vrsta ili polje kreativnog izražavanja i čina – ni čista poezija, ni proza, ni filmovi ni teatar, pokret i muzika koji su za nas što smo je živjeli kao da nam sam život ovisi o njoj tolike godine – sve to ima drugu težinu, drugačiju vrijednost.

Javila mi se zato, refleksno kao i uvijek – tu sam ionako na svom polju – serija asocijacija, najprije su slobodno skakale i svaka je zvala neku drugu, po unutarnjoj logici i vezama koje je teško pohvatati. Asocijacije su se slagale, premetale, pravile kombinacije, uspostavljale skladne i kontrastne veze. Mozaik što se sklapao od stotine muzikanata i događaja, osobno svjedočenih i onih prenesenih, po čuvenju, uobličavao se, gotovo strukturirano i horizontalno raspoređen, izgrađivši na kraju vertikalnu, tamo gdje treba: na vrhu, na tri autorske i izvođačke pojave, da se (mrvu samo) ironizira, "Sveto Trojstvo" one scene. Do točke kad se poredao privatni triptih, neoslikan; ili omnibus, nesnimljen.

1. Fajter ili Ne upoznaj svoje idole

Nekadašnji "urbani gerilac", kako su mu tepali (čini mi se da je frazu smislio pokojni Darko Glavan i sam do kraja, nakon godina otvorenosti, a poslije uplašeno i skriveno, istinski zaljubljen u njegov rad), vođa beogradskog benda, fajter i bundžija, bio je pojava tako isturena u javnosti u jednom trenutku, toliko slavan i notoran, voljen i u strahu omrznut od institucija i malograđana, da je postao mjera za rock'n'roll, kako ga je percipirala jugoslavenska kultura. Jedini od trojice autora pjevač-frontmen bez instrumenta u ruci, sasvim naprijed i na sredini pozornice, komandirao je svojim ostrim

bendom i zborom tisuća; pjevao gorke, naturalističke balade i žestoke pjesme o polusvijetu iz javnih zahoda, o potrošenim ženama i gradovima, o iznajmljenim sobama – bez arsenovske romantike nad motivom! – ali i o jutrima kad sunce izlazi nad urbanom panoramom, o mogućnosti bijega iz okoline i pokušaju da se drugdje iznova počne (bez da je slušao Springsteena kojem je ovo primarni narativ); o prevarama, ljubavnim i društvenim; uopće – kao i svi najbolji – o slobodi. Uz snagu i ozbiljnost, poetičnost iz grubosti, žestinu i intimnost, uz taj i takav naboj, imao je suprotnost – a to je bio pravi poljubac smrti – crtu zabavljača: pisao je i humorne pjesme, pričao viceve, igrao na granici istinske i hinjene vulgarnosti. Po privlačnosti njegova bunta, po identifikaciji i ljubavi, po upravo bokserksi borbenom stavu, po karizmi – kao na najmoćnijoj fotografiji, nakon tragičnog koncerta 8. veljače 1982. u Zagrebu, na kojoj je s raširenim rukama u zraku, stisnutih pesnica, šampion, ili kao Stjepan/Stevan Filipović, Morrison, ili, čak, u citatnosti tada prešutnoj, impresivnoj i ironijskoj jednako – kao Isus – po svemu tome, neko vrijeme nije mu bilo ravnog. Ne čudi onda što mu je pripalo da bude autor koji će otpjevati Apokalipsu, sedam godina prije nje. Ne naslutivši je – znajući.

U doba kad se sve smanjilo, kad je sve palo i demistificiralo se, tako sam i umjesto negdašnjeg hodajućeg rokerskog boga – zatekao sjenu, šepavog palog anđela

Nikad nisam uspio shvatiti zašto je tako pao. Prvo u magle, privatne i javne, sve više, u nedostojan humor i na kraju, kao građanin, najgore od svega, u najstrašnije idejne zablude – on koji je govorio u ime svih, odabrao je u raspadu samo jedne. Nisam se mogao distancirati pa me taj slom bolio istinski, žuljao godinama. Pokušavao sam ga pred sobom i drugima opravdati, ponekad potaknut njegovim zaraznim, endemskim inatom i nepopustljivošću u vremenu konvertita. Najčešće sam se sramio, kao da sam bio odgovoran. Sreo sam ga napokon, kad se već sve dogodilo, nekoliko godina nakon našeg kolektivnog udesa – zatekao ga u mračnoj roterdamskoj diskoteci, gdje su se skupljala gastarbajterska djeca, izbjeglice i kriminalci iz bivše Jugoslavije. U doba kad se sve smanjilo, kad je sve palo i demistificiralo se, tako sam i umjesto negdašnjeg hodajućeg rokerskog boga – zatekao sjenu, šepavog palog anđela.

Sjedio je – jedva! – i ne “delimično”, nego upravo opsceno pijan na bar-skoj stolici nasred male bine i pridržavao za štangu posađenu na sredinu, srebrni kolac (za nabijanje?) za koji se, osim vikendom kad stižu “pevači”, preko tjedna drže striptizete. Klinci i polusvijet smijali su mu se dok je, između pjesama puštanih s matrice, čitao svoje pjesme s papira, zaplićući jezikom, bez daha, kao da se guši. Prvo su se smijali od prepoznavanja – potvrđivao je na djelu svoj imidž iz posljednjih godina. Onda je pošlo na zlo, kao u Andrićevoj priči, kad se fukara smije posrnuolom pehlivanu. To je bila smrt na sceni, umiranje pred publikom, bolna poput privatne sramote.

Ali, on nije popuštao. Nastavio je dalje, tvrdoglavo, držeći se za nesretnu štangu – sve dok polako više nije bilo smiješno. Publici se vidno okamenio

Istina, 1985.

prezirni osmijeh, proširila se nelagoda. Odnos snaga mijenjao se tako sigurno da se to moglo dotaći. On je izdržavao, sve tako ogoljen, više rundi nego što je rulja okupljena u sigurnosti same sebe mogla izdržati. Upravo to – rundi. Te večeri bio je bokser, tamo i tad, a ne kasnije, pomislio sam baš to: “... kao Jake LaMotta”, kako ga je igrao de Niro u *Razjarenom biku*. Izgradio je, postao sam svjestan, svoju strategiju, neočekivanu varku – jedinu moguću: postoji u boksu trik koji se u američkom slengu zove *rope-a-dope* – dati se satjerati u konopce, gurnuti ih leđima koliko se mogu nategnuti i – pustiti da protivnik udara punom snagom, braneći se samo da se ne padne. Pustiti ga treba da udara, da navaljuje, da se izdivlja – dok se ne iscrpi, dok ne ostane bez snage. To je najteža i najopasnija strategija, naravno, jer je rizik da se ne izdrži, a cijena je da borac koji prima udarce bude izubijan do krajnjih granica, do nesvijesti, do ludila. A kad kroz polusvijest osjeti da se protivnik istrošio, mora se pribitati u sekundi, reorganizirati preostale snage i što brže, s što više iznenađenja uzvratiti udarac, kratkim direktima u povratku, da se iznenadi protivnik i dok se – što mogu samo najbolji borci – u najvećoj brzini ne pripremi i otvori napokon prostor za uzvraćanje, za kaznu – za nokaut – onako kako je Ali u Zairu 74. pustio Foremana da ga izlupa, sve dok ta neman gotovo mitske snage nije ostala bez sapi, bez imalo jačine.

I pjevač je izdržao – dok se sva lica nisu ukočila, (p)o(d)smijeh nestao, pogledi se počeli spuštati prema podu. A ipak, nitko nije izlazio. Jedino po vlastitim pravilima i uvjetima on će napustiti pozornicu, nikako drugačije. I tako je učinio, na kraju mučenja koje je trajalo... pola sata?, sat?, otišao je, uz mlak pljesak, najviše s olakšanjem, što je međusobno ogledavanje završilo, klanje je prestalo.

Prišao sam mu kasnije u kafeu kluba u kojem je sjedio za šankom – kao da ništa nije bilo, kao da maloprije nije izveo nešto nevjerovatno: sjedio je sam – on, roker, koji je možda prvi imao tjelohranitelje. Jedva se držao, povišen, pravio je grimase kao da mu bol probada tijelo, masirao je ruku cijelom

Tako ti je mala moja kad ljubi Bosanac, 1976.

dužinom kao da mu je utrnila. Dao sam da mi potpiše knjigu, jedva vjerujući da je to isti čovjek, da su stvari na ovo izašle. Znao sam da neću moći ne reći barem nešto, ne o ovom stanju, nego zbog onog strašnog ranijeg, moralnog, zbog njegova držanja u našoj katastrofi. Spremio sam se za vlastiti, vjerojatno, zbog moralne samouvjerenosti i smiješan, možda i nezreo, ali ne manje iskren, "tomasmanovski", "jasperovski" trenutak: "Zašto si ono govorio? Zašto si nas razočarao, Boro?"

Pogledao me mutno odozdo, jedva fiksirajući. Sad nema nazad. Suviše sam ga volio nekad da to ne bih izrekao, to sam dugovao sebi i njemu. Mogao mi se dakako podsmijehnuti, kao publika maloprije; mogao je – iako osjećam, kao što sam i tada, da neće – i naljutiti se, otpičkarati me kratko, u svom stilu; mogao je bilo što. Međutim, kao da se nečega sjetio te je odjednom zadigao rukav na majici. Imao je, u međuvremenu istetoviranog, dvoglavog orla. Isturio ga je prema meni i provalio iz grla, napuknuto: "Slušaj – ako si Hrvat – budi Hrvat do jaja."

O moj Bože, da je barem bilo ikog iznad nas, sveznajućeg da vidi obje strane, da može zaviriti u obje glave pa da u tom trenutku dohvati sve nanose, i ove i svih naših zabuna...!

Nasmijao sam se, a suze su mi došle zapravo i zagrcnuo se kao povrijeđeno dijete – upravo sam opet to i bio u tom trenu, onaj dvanaestogodišnji dječak što miriše unutrašnjost omota albuma njegovog benda, omota koji je mirisao kao privatni raj.

Bilo je neke posebnosti u susretu, svejedno, tvrdim, nešto se dogodilo, na stotinku, na dah, postavilo se jedno važno pitanje, prekinula se šutnja barem na sekundu. Negdje u zraku gore, to se vidi. (Ili barem želim misliti da je tako.) Bilo je... sve dok se nakon sekunde nije opet oglasio i izgovorio onu najgluplju, ponižavajuću rečenicu: "Bio sam uz svoj narod."

Čarolija, makar negativna, impresija što je tren moralnog ogledanja,

makar ovakvog, balkanskog, što znači uvijek dijelom neozbiljnog, farsičnog, tu između bivšeg obožavatelja i idola, obojice što su ipak, još uvijek, nosili nešto, makar zrnice od svoje davne i potpune čistoće, sve se to raspršilo i odzvonilo tupo, neinteligentno, nedostojno.

Ustao sam, pružio mi je ruku – opet fajterski, reagirajući prije mene s tom naklonošću, pristojno, barem po formi – i ja sam znao da je to rastanak, koji njemu naravno ništa nije značio, ali za mene, za moj unutarnji svijet, za sve što sam tolike godine čuvao u egzilu kao najveću i najdragocjeniju stvar – to je bio opraštaj od najvažnijih godina, zadnje zbogom nečemu što nije preživjelo netaknuto. I koliko god sam se trudio da budem tužniji nego što sam uistinu bio, i ljut zbog toga, znao sam, sigurno sam morao znati, da mi je negdje zapravo laknulo, da sam odrezao teret bez kojeg će biti neobično i nakon kojeg ću biti drugačiji, nekako tvrdi, možda hladniji, sebi manje poznat, ali s jasnijim pogledom i s manje boli.

2. Pobjednik ili 0 mudrosti

Vrhovni komandant, figura oko koje se na rock-sceni okretalo i mjerilo sve, i nadolje i nagore, i prije i tijekom i poslije njegove vladavine; kojeg se voljelo toplo i mrzilo gorko, s primalnom energijom, ogovaralo i obogotvaralo, u njegovom Sarajevu i u cijeloj Jugoslaviji, kako onda tako i danas (amen). Po ambicijama, autorskim, a bogme i komercijalnim, niti je koga bilo niti će vjerojatno biti da bi ih postavio toliko visoko i zatim ostvario – i to, što kažu Englezi, "s dividendama". Ako je ovo s "vrhovnim komandantom" šala i hiperbola, barem je po tome istinito što je, kako god se stvari okretale, ljudi i trendovi su dolazili i odlazili, kakve god pravio ploče i muziku, uvijek i jedino ostao na vrhu, netko koga se ne može zaobići, bez koga i bez čijeg se utjecaja, više ili manje vidljivog, ne može, sviđalo se to ljudima ili ne. Njemu ni rat ništa nije mogao – štoviše, u to je vrijeme, kao da ono sve nije bilo dovoljno, postao i svjetski poznat, jedini zapravo, tako etabliran da se više ne mora ni bojati da bi moglo doći do promjene.

**Čuvena mladolikost, fizionomija ista,
nepromijenjena tolike godine, malo me zatekla,
ovako iz blizine. Pogled procjenjivanja, oštar,
kao policijski, fiksira te prvo, pa tek osmijeh**

Čovjek iznenađenja, neočekivanih manevara, kao da je uvijek bio korak ispred drugih – čak i kad je slijedio trendove znao ih je iskoristiti da se oni poslije, prigrljeni, po njemu mjere, ili da se bar vidi da je "stavio nogu u štok vrata", da ne može ništa proći bez njega – bio je, kao što je i sada, naprosto brži od drugih, dalekovidniji, svakako lukaviji. Jedna beskraja inteligencija i netransparentnost vlastitih motiva izbijala je iz svake izgovorene rečenice, ako ne uvijek iz djela. Uostalom, bio je prvi i jedini u isto vrijeme intelektualac i biznismen naše scene. Neuhvatljiv u svakom smislu. Nije me trebalo čuditi onda, smijem se danas, da sam naletio na njega isto tako neočekivano, bez mogućnosti da se pripremim. Moj beogradski prijatelj i kolega iz vojnčkog benda, godinama je ravnao velikim orkestrom s kojim je ovaj Sarajlija,

kako bi Peca Popović rekao, "zaludeo svet", ali nisam se htio gurati i koristiti tu, odjednom nastalu, "blizinu". Kad su prvi put održali koncert ovdje u Amsterdamu, prijatelj i ja družili smo se kao i svaki put, sve dok mu nije zazvonio telefon. Zove ga šef. Izgubio se u centru i ne zna se vratiti u hotel. Kažem, pitaj ga šta vidi oko sebe.

"Željezničku stanicu."

"Reci mu da smo na pet minuta od njega."

I tako smo se upoznali: čuvena mladolikost, fizionomija ista, nepromijenjena tolike godine, malo me zatekla, ovako iz blizine. Pogled procjenjivanja, oštar, kao policijski, fiksira te prvo, pa tek osmijeh. Međutim, nakon toga sve je zbunjivalo, do zamagljenosti, šibalo mi je sto najlogičnijih pitanja, koja su me zbunila još više s obzirom na ono što je uslijedilo.

Mogao je zvati na sto mjesta, iste bi se sekunde slali auti da ga pokupe gdje god bio; mogao je, jednostavno, uzeti taksi. Međutim, ušli smo u tramvaj. U sredini, na "zglobu", tako smo stajali jednog sunčanog jesenjeg dana nas trojica, a meni se činilo da na trenutke haluciniram, zbunjenost me potpuno zalila. Rutinski je otišao do vozača i uredno kupio tri karte. U Amsterdamu tada nije bilo kontrole u javnom prijevozu, pa moj prijatelj, "frajerišući se" malo, reče da nije trebao, jer "ko će da nas vidi".

"Pusti", odgovorio je, stisnutih usta, jedva čujno – i inače, primijetio sam, govorio je kao socijalistički moćnici kako ih je jednom opisao Momo Kapor – tiho i mrmļjavo, sebi u bradu, da ga ne razumiješ dobro pa moraš još jednom pitati što je rekao ili prešutjeti, što čovjeka odmah dovede u određeni položaj.

"Znaš kakvi smo. Samo nam još to treba."

Kroz tu malu pukotinu u stijeni u trenu se naslutio cijeli klanac – o uvidu, o osjećaju za realnost, o tome što smo i kakva nam je, "bivšima", reputacija. To je bila mala lekcija o pragmatičnosti i realitetu, tim više iznenađujuća jer nitko ne bi pomislio da s te pozicije, iz pretpostavljene kule od slonovače – rada, skladanja, studija, najboljih koncertnih dvorana, susreta sa svjetskim izvođačima i javnim ličnostima – da ima makar trenutak za bavljenje s takvim tričarijama koje imaju tužne i sramotne implikacije po nas, za taj, bez obzira na podjele, vječni i uporni kolektivitet, bratstvo po sirotinji i prevari, po muljanju. Sjetio sam se kako su ga neki zvali "Tito", podjednako u pozitivnom i negativnom tonu. Bilo je tu nečega – poznavanje naroda u njegovoj realnoj, stvarnoj slici, a u isto vrijeme biti sto milja iznad. Moćan, a bez arogancije i prezira, baviti se stvaranjem nečeg trajnog, što će ostati. Svejedno i još uvijek – pripadati njemu, tom narodu, jer familija je takva kakva ti je zapala, nemaš druge, pa ako od nje uzimaš najbolje, ne znači da si slijep za najgore.

Otpatili smo ga, otišao je bez pozdrava, što je mene uvrijedilo ("jalijaš ostaje jalijaš!"), ali me zato sutradan, pred trijumfalni koncert, toplo dočekao – stavivši tako u cjelinu drugu polovicu iz gornje usporedbe o njegovoj psihologiji sličnoj političaru i moćniku – malo ti spusti bez obaziranja, dadne ti *cold shoulder*, a onda popravi drugi put, srdačno i s datom ti važnošću (pravom ili hinjenom), da se osjeteš dobro.

Kasnije razmišljajući o tom vrlo neobičnom susretu, vraćajući se na zbunjujuće iskustvo (kad smo mislili da nas, nakon svega, *više ništa* ne može zbuniti), shvatio sam da mi prija ta sitna anegdota, da mi je saveznik na jednom delikatnom nivou. U njoj bila je neka potvrda stečenog koje su nam protekle godine donijele: učenje, spoznaja o sebi i svijetu, valjda i zrelost,

usudimo li se reći – malo mudrosti? Nalaženje, nakon što smo katapultirani iz domaje svog mjesta, stvarnog, materijalnog, gdje se čovjek osjeća komotno, i simboličnog, gdje se stvara kontekst za postojanje i, jednako važno, rad – što je jedino moguće tu gdje smo obojica, vani, izvan zemlje iz koje smo došli, kako god se zvala i kako se sada zove.

I, o tankoj (crvenoj?) liniji, *nekoj tajnoj vezi* između zdravlja, zdrave pameti, jedva sačuvane. I, kako će se vidjeti, stalne opasnosti od ludila, koje smo izgleda zaobišli.

3. Άτλας ili Nositi više nego se može

Nije to bilo davno. Važno je napomenuti budući je teško povjerovati da čovjek još može tako, već u ozbiljnim godinama, "regresirati" u naročito stanje: kao tinejdžerica s tremom, sjedio sam s telefonskim brojem na papiru ispred sebe i odgađao poziv.

Odgađao nazvati jedan živi kult, najpoznatijeg osamljenika, *reclusea* jugoslavenskog rokenrola i – eventualno – razgovarati o poslu.

Više nego ikome ikad na našoj sceni, njemu je dopalo da nosi najteži teret, da se postavi tako da publika pročita (ili učita) u njega da je on taj s poslanjem – s misijom koju nitko nije mogao ispuniti

Od svih koji su stvarali našu scenu, on je ostao pojava koju je najteže objasniti. U milijun kontradikcija, u čudu da je na onaj način uopće pjevao i progovarao, da je imao toliki uspjeh bez kompromisa, da je toliko utjecao na druge – beskrajn je broj imitatora, ne toliko u muzici, koliko u literaturi, koji su oponašali njegov naročiti spoj visoko intelektualnog i kolokvijalnog. Rekao bih da od Arsena nitko nije bio toliko imitiran.

Među trojicom ovdje, bio je najradikalniji. Najdirektnije politiziran, s angažiranim tekstovima i metaforama na zakonski kažnjive teme, a bez sigurnosnog pojasa humora prvog junaka priče i bez lukavo građene društvene uloge i *hit and run* strategije udaranja pa povlačenja onog drugog. Njegove beskrajno strasne i srčane prve ploče, silina nastupa – koja se prva i najbrže troši, nitko takav intenzitet ne može dugo držati, poput prirodne nepogode – vjerovalo mu se bez ostatka, potpuno. Zato, više nego ikome ikad na našoj sceni, njemu je dopalo da nosi najteži teret, da se postavi tako da publika pročita (ili učita) u njega da je on taj s poslanjem – s misijom koju nitko nije mogao ispuniti.

Sav užas i uzbuđenje toga, te zapanjujuće situacije, uza milijun priča najbolje je opisao, *ex-post facto*, Boris Dežulović – ni sam, čini mi se, posve svjestan koliko sjećanje zapravo govori – u priči o koncertu kad su iz razjarene publike, poneseni, neki počeli skandirati: "Džoni, vodi nas!" Na to je dešperirano, bez mrve šale, odgovorio: "Kuda, u pizdu materinu?!"

Kontekstualno govoreći, kod nas je jednom bilo doba kad su rock-muzičari bili društvena činjenica s kojom se moralo računati, barem zbog toga jer se svi totalitarni režimi boje ideja budući ih uzimaju ozbiljno. Tu gdje je s pod-

Kad fazani lete, 1983.

cjenjivanjem ponavljan klišej o tome kako "neće valjda muzikanti s gitarom voditi revolucije" – može li danas itko zamisliti takvo pitanje? – učinilo se, dakle, na trenutak da se ukazala mogućnost, iluzija, što god, da bi jedan autor, koji se izražava stihom i muzikom, mogao povesti ljude u – što? – društvenu akciju, oslobođenje, za neke, s nevjericom, u nacionalnu, nacionalističku revoluciju? Da se takva perspektiva pojavila kao stvarnost, kakva to onda mora da je težina bila u autoru, s obzirom na sasvim konkretne konzekvence? Pucali su naši umjetnici iznutra i zbog manjih stvari, manjih presija. Ni vani, od tamo gdje je stil došao, zbog različitih konteksta, nije bilo analogije koja bi pomogla – ni Dylan, ni Lennon, ni Sex Pistols nisu *realno* stavljani na takvu kušnju. Tek nekolicina "rubnih", nezapadnih pojava – Bob Marley (utjecaj na izbore, sprječavanje građanskog rata, atentat), nekoliko afričkih pjevača i, recimo, možda Visocki na Istoku, imala su manje-više sličnu težinu.

Neobjašnjiva pojava i inače, tek se nakon raspada, s distancom i uz njegovo povlačenje moglo se je shvatiti zašto je na kraju, poslije kraja, morao reagirati tako kako jest. Pući, na komade, to jest.

Kad sam napokon okrenuo broj telefona i javio mi se poznati glas, nepogrešiva intonacija i boja, uvidio sam koliko je to sve koštalo. Tri halucinantna sata – uglavnom monologa, pitanja na koje govornik sam daje kriptične odgovore, logoreja i povlačeća dvosmislenost, hiperbole i pretjerivanje, momenti fantastične lucidnosti, neočekivana pitanja (poneko i meni) i zaključci (bez čekanja odgovora), jedan potpuno hermetičan, samozatvoren svijet, rečenice i fragmenti naracija labirintske, kao iz modernističke proze, bez ključa i izlaza. Ne sjećam se kad sam bio tako iscrpljen nakon nekog razgovora, a vodio sam ih, Bog zna, mnogo.

S tugom i olakšanjem spustio sam slušalicu. Trebalo mi je dugo da se priblerem ("kakav crni posao?!"). Još jedan rastanak. Htio sam, pred sobom,

završiti stvar poetično, misleći o njemu kao hamletovskoj figuri – od najočitičijeg, rečenice koja se prva, s ironijom nudila, o "metodi u njegovom ludilu"; ili nježno sentimentalno, horacijevski – "good-night, sweet prince". Ali zgorčilo se suviše, žignulo prejako pa se javio glas, neželjeno surov, bolno grk, u Polonijevoj premetalji kao epitafu:

*"That he is mad, 'tis true; 'tis true 'tis pity;
And pity 'tis 'tis true" –
(Da lud je, istina je, istina je, šteta;
i šteta je što je istina.)*

Poslije kraja

Iz pozicije onih koji su mnogo izgubili, pogotovo kad se ovakvi duhovi nanovo pripozovu, lako se prijeđe u prezir prema našoj današnjici, u saznanju da takve čarolije i perzistentnosti kakve su imale ondašnje pojave izvjesno više neće biti – ima li, naime, itko tko bi pri zdravoj pameti rekao da će se sjećati ovih iz proteklih dvadeset godina, dobrih ili loših, na isti način? – i lako bi se dala izazivački baciti rukavica u lice stvarnosti, kao u naslovu prve Cohenove zbirke poezije: "*Let us compare mythologies*" – "Usporedimo mitologije"!

Pada mi napamet i drugi citat, iz istog vremena: "*We need new mythologies*" – kako je govorio Jim Morrison, mnogo prilježnije, prisposodnije za ovo stanje. Trebamo ih, nove mitologije – premda sumnjam da ćemo ih lako naći i stvoriti. Možda nećemo.

Ali s umorom od pizdarija onoga doba, a s tolikom iritacijom spram sadašnjeg, između to dvoje – moralo bi se pokušati. Nema nam druge.

КАФАНСКА РОМАНТИКА ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА

Срђан Орсић

Смех који се одувек у кафани и око кафане чује, у себи увек има неку честицу коју је Јаша описао. Јело, пиће, картање, политичке препирке и листање згужваних и уфлуканих новина, те дубока дискусија о прочитаном или о тривијама свакодневице, оно су што чини кафанску стварност и јединствени кафански смех од постанка. Као човек коме је кафана била друга кућа, Јаша је био најпозванији да их литерарно представи, и у томе је у потпуности успео.

„Бирцуз такође има своје романтике; кад немачки списатељи приписују свакој ствари своју поезију, као камењу, дрвету, шта више кељу и спанаћу, онда и бирцуз има своје поезије — те какве поезије! И ту је школа, где се добро и зло научити може; па онда, каква раздигрига је бирцуз!“

Јаков Игњатовић, *Чудан свет*

Као и када пише о свештенству из свога окружења и српске историје, Јаков Игњатовић је и у темама везаним за кафану на своме пољу рада. Шта више, у случају бирцуза, кафана и гостионица, тешко да му у његовом времену има равнога. Поново срдит на Јашу, Јован Скерлић, дајући примедбе на неуредност списатељевог живота, истиче:

„Игњатовић је био редован гост ‘Код Камиле’ и изнад свега волео је добро да поједе и да попије, нарочито да попије, много више но што је допуштено. (...) То је толико далеко ишло да је и свог пса научио био да се опија! У *Јавору* за 1875. писао је хумористичне *рапсодије Јело, пиће и пијанство*, разматрања једног човека који мамуран, подригујући, мисли о ноћашњој теревенци и спрема се за нова јунаштва за пуним столом, или испод стола. Попашан на добар залагај, вазда жедан, чулан до крајности, великих телесних апетита, пун крви, безобзиран и лаком на уживања, он је одиста подсећао на једног *веселог вепра*, као што је Шанфлери говорио за Балзака.“¹

Заинтригирани оваквим описом социјалне природе једног јавног радника, пре свега добијамо жељу, ако не да прочитамо његова дела, а оно сигурно да за њиме пођемо или барем провиримо у кафане које он походи. Удовољавајући нашим, а и својим жељама, Јаков Игњатовић слика кафане хабсбуршке монархије на начин који пре и после њега нико у српској књижевности неће поновити. Сви његови јунаци затичу се за кафанским столовима. У његовим романима, пут наноси јунаке

увек негде где је у близини постављена обилна трпеза и послужено вино. И сви Јашини јунаци, као да слушају Перу кочијаша из Сремчевог дела, па се воде његовом девизом:

„Кад прођеш поред крста, ма чији био, прекрсти се; а кад прођеш поред биртије, ма каква била, заустави се!“ (Стеван Сремац, *„Поп Ћира и поп Спира“*, у *Поп Ћира и поп Спира, Лимунација на селу*, Просвета, Београд, 1977, стр. 240)

И заиста, сви се и заустављају. Генерација српских сентандрејских трговаца на једној чарди храбро војује и победу односи у окршају са лоповима, те завршава намолована на зидовима, а чарда по њима названа.² Сви ђаци, сви шегрти, сви војници, обавезно сврате у кафану, да се окрепе и освеже. Не заборавља Јаша никада ни своје читаоце да обавести шта се и колико јело и пило у таквим приликама, али, „сам чин јела није комичан“³, и на тим местима Јаша тако успорава радњу и ток мисли, да напосто имамао утисак да он, заиста, гладан и жедан ствара⁴ и машта о обилним оброцима. Гладних очију, он фантазмагорично призива печено и кувано, мрсно и посно, и залива их у мислима холбама и бокалима вина и пива.

Ипак, када се Јаша прибере, неке од ретких довршених слика ентеријера оставља баш када пише о кафанама, те оне имају вишеструку вредност, као сведоци времена, али и као хуморни описи простора у којима је књижевник најрадије боравио. Најлепши такав опис, опис је и кафане коју је Јаша, уз незаобилазну кафану „Код (Пере) Камиле“ у

¹ Јован Скерлић, *Јаков Игњатовић. Књижевна студија*, Београд, 1964, стр. 76.

² *Вечити младожења*, у Јаков Игњатовић, *Васа Решпект, Вечити младожења*, Матица српска, Нови Сад, Јединство, Приштина, 1988.

³ Владимир Јаковљевич Проп, *Проблеми комике и смеха*, превео с руског Б. Косановић, Дневник,

Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1984. стр. 45.

⁴ „Када је уредницима књижевних листова потребовала приповетка, затварали су га у собу, хранили као апсеника, не дајући му пића, и пуштали тек онда када је приповетка или продужење романа било готово. Увео листак, како сам вели, написао је за педесет седам часова.“ Јован Скерлић, наведено дело, стр. 245.

Гостиона Дољански, Загреб

Новом Саду најчешће походио, и у чијем је устројству и сам учествовао⁵. Реч је о опису касине у приповеци Увео листак, у коју нас Јаша уводи као баш поменути Балзак у пансион Вокер:

„Дођу у касину.

Ниска кућа, две собице, а трећа соба берберница. Доиста берберница: ту се брију паори и ко год хоће. Ако није члан, не сме у другу собу, ал' из бербернице сме се разговарати са каквим чланом, па ако нема у соби чланова, онда ће касинџија пустити га и у другу собу да пије пива, јер такви нечланови пију више него чланови.

Добрић понуди Верковића као госта напред, а Верковић уђе у берберницу, – јер се са улице улази кроз берберницу, иначе би морао најпре у авлију па кроз кујну – из бербернице у другу собу. Ту на једном сточићу стоји књига на форму протокола. Добрић отвори књигу и понуди Верковићу да се упише као гост са својим карактером, а после ће и он као члан, који је госта увео.”⁶

Након што је своје цењено име унео на списак трговаца, шпекуланата, подрумара и шумара,

„Седне Верковић да прегледа новине. Премеће их, овде новине мало вином попрскане, онде седи један члан, па преврће илустроване новине, гледи слике, ал' не чита. На зиду висе слике: Сава Текелија, кнез Лазар, бискуп Штротсмајер, др Милетић, др Суботић, и то све 'en pleine parade'.”

Затим, у друштву месног „haute volée”, најотменијег света, присуствује типичним кафанским разговорима:

„Једни се дишпутају о томе, да л' је Милетићева брада седа, ил' тек прогрушана; други се опет дишпутају ко ће бити српски краљ, Милан или Никица. Неки опет неће краља већ цара; један снајдер опет хоће републику. (...)

Већ кад су се доста исцрпили у политици, дишпутају се чији су бољи коњи, краве, чије је боље сено?” (Увео листак, наведено дело, стр. 121)

Наравно, пред свима су пуне чаше, и своје слободно време сви крате на начин који је Јаша сматрао најбољим. Колико је опис у своје доба био реалан, говори и то, да је на њега овако реаговао и натмурени Скерлић:

„Како је само карактеристично и истинито ово описивање у *Увелом лиску*, једне српске читаонице, из 1876-1877. године. (...) У ово неколико реди не само да су живо насликани сви ти чланови читаонице, тако као да су са природе снимљени, но и духовно стање српског народа у то доба” (Скерлић, 1964, стр. 231.)

На овакве слике кафана маскираних у читаонице чињеницом да је у њима дневна штампа, додуше половна, била доступна и онима који новине не купују, можемо се само насмешити, и видети који је то круг људи који је представљао друштво и публику Јакова Игњатовића у добу настанка његових дела. Таква публика, била је професионална врста гледалаца светских и локалних догађаја, која је своје оштро око и бистри ум вежбала најчешће *кибидицујући* картање у кафанама.

И, као што су сви Јашини ликови људи који воле да поједу и попију, велика већина њих не може да одоли ни игрању карата. Били они порочни коцкари, или овежани преваранти, или напосто само страсни картароши, сви они хрле за стол и свакодневно време проводе са картама у руци. Своје опсервације о картању, Игњатовић није уплитао у историјске приповетке, јер би онда неумитно морао да се прекине одсудни бој поробљеног народа и Турака, и да се одигра једна партија *фердла* којом би све било решено, са много мање крви и Јашине историјско-романтичарске патетике. Док херојски и дурашни средњовековни и шеснаестовековни Срби не знају за предах уз карте, Јашини савременици, и ликови у његовим приповеткама, изгледају често овако:

⁵ За време боравка у Даљу, „забележено је да је 'израдио' основао сеоску читаоницу, „прву паорску касину у земљи”, и саставио правила за њу.” (Живојин Бошковић, *Јаков Игњатовић*, Матица српска, Нови Сад, 1988, стр. 116, 117.)

⁶ *Увео листак*, у Јаков Игњатовић, *Друштвене приповетке*, Матица српска, Нови Сад, Јединство, Приштина, стр. 119, 120.

Кафана Албанија, Београд 1918.

Кафана Коларац, Београд 1938.

„Пасионират карташ. Кад је при већем новцу, на даркле ни не гледи. Ацковић је, као карташ, читава загонетка. Већ из оног пуног, округлог лица, познаје му се да није карташ. Нема ни једне црте на лицу која би показивала да је ијоле рафинират карташ. Готово увек губи, а није ни чудо, на његовом лицу, по форми смешења, по очима, по трепавицама, можеш познати какве карте има. Кад има добре карте, четири феле смешења има, сходно натури кецова. Ако му је лице мутно, помрачено, то по цртовној нијанси познаћеш да нема не само кеца, но ни горњака. Противник му у срце пронице. У години десет перцента добије, и то мора бити луда срећа, а деведесет изгуби. Па опет је тако страсан карташ, да много пута, већ кад устане да иде, опет иште карте и на ногама тако један сат ће још играти.“ (Вечера на пароброду, Друштвене приповетке, стр. 246.)

Овај у грчу описани карташ може бити лик из приповетке, али и сам Јаша, само да је Скерлић имао података да поткрепи неким сочним описом приватног живота аутора и овакву тврдњу. Ипак, као да га је вешт увод у свет паорске касине навео да изостави из својих напада на Игњатовића слику која у истој приповеци (коју, иначе, Скерлић веома цени, и за коју каже да је „пример за моралну историју“ и да из ње једине „не заудару кујне и коњски гулаши“) следи: „Заседу и картају се и то ‘халбера’, јер ‘пречесјејши’ неће да игра *фербла*, ту ‘кочијашку игру’, као што он вели.“⁷ Дакле, за карташким столом, у друштву натароша, беамтера и снајдера, исти свештеник који ће недуго затим бринути о души умирућег карташког друга, уз његово *движимо* и *недвижимо* имање, наравно. Ипак, није најгоре то што је друштво тако састављено, него што у датом тренутку пораза, „бесомучни снајдер“ замало одгриза палац своје противнику који се у игри показао вештијим. У једној црној и мрачној приповеци,

оваква анегдота јасно одудара од основног тона приче, и није духовита, него само сокачки смешна и преразрађена. Сама касина је леп исечак из сеоског живота, који буди смешак, а грохотан смех у приповеци у којој се смењују болести и сахране, изазван је вероватно литераризацијом неког истинитог догађаја из пишчеве личне историје⁸ или бирташког дијалога.

Све што се у кафанама дешавало, будним оком пратили су бирташи, који су, у Јашином маниру, крштени једнако занимљиво као и њихови угоститељски објекти. У кафанама називаним „Златна патка“⁹, „Код седам шваба“ или „Индијска краљица“¹⁰, где „може се човек комотно горе-доле шетати; ту људи патријархално међу собом живе, а има их ту од свих народности европски. Нојева барка. А при томе црна кава на гласу“¹¹, газде су, а често и једини радници, људи названи, нпр. „Живко Сукало, спахијски арендатор“¹², који је спреман да својим потписом посведочи сваки договор, па и лажно сведочење, само ако укупан *пазар* тога дана буде добар, и који са својим гостима живе у неком притворном пријатељству, пазећи да се не замера онима који им могу нашкодити, а идући на руку свима вољнима да плате. Размишљајући за шанком у тишини, поменути Сукало надгледа своје госте, а Јаша нам укратко доноси његов животни вјерују: „Код њега је — што чуо, не чуо, што видео, не видео.“¹³ Тако, *правећи се* лудима, бирташи везују на свој *квартир* и *кошту* све који су вољни да им икада буду извор профита. И коза око које је и заплетена преопширна анегдотска приповетка *Најскупља коза*, власништво је бирташа, који зна и ко и када је покушао да је украде, али му не одриче гостопримство, него чак лопова вози кући, на својим колима.

И они који у кафане не иду, у њима заврше. Танасије Шамшалов, сеоски кнез из Славоније, „седи у трему, пред њим бокал и чаша, пије и пуши, дуго му је време; чека да ко од свог дође, неће у ме’ану. И шта ће он, толико газда, онде међ’ дерлад’ма и распикућама, покрај своје красне

7 Увео листак, наведено дело, стр. 122.

8 Скерлић и Живојин Бошков, описујући заиста бурни живот Јакова Игњатовића, наводе да је он, у својим хусарским данима, или у своје *одисејском* странствовању у пет мрачних година, изгубио око, повредио руку и ногу и, уопште, био сав изубијан. Да је и без палца на овакав начин остао, Скерлић му то, сигурно, никако не би опростио.

9 У приповеци *Варљив Максим*, Друштвене приповетке, стр. 363.

10 *Кнез у купатилу*, Друштвене приповетке, стр. 246.

11 Исто.

12 *Најскупља коза*, Друштвене приповетке, стр. 313.

13 Исто, 315.

Гостиона Мирамаре, Карловац

куће, где је свега у изобиљу, где има свега што му само срце зажели?”¹⁴ Ипак, и таква једна задовољна личност, када крене у *илице* да се „лечи од здравља”, завршава на путу у кафанама, у *сватовима* у Мађарској у којима су сви пијани, и у којима се *младој* кафа купује, и „допада му се”; и у Пешти, када са сином градом шета, атмосфера града у коме се у радости лумповало све док је било Срба у њој, и звуци тамбура („Та тамо су тамбураши, свирају канда су осечки.”), наводи га право на врата кафане, у којој је атмосфера на врхунцу, и у којој му такође није мрско да време проведе:

„Дупком пуно. Недеља је. Тамбураши свирају. Керчевића банда из Новог Сада. Ту има свакојака реда људи: господе, господара, мајстора, калфи, војника, бербера, фризера, кројача, и што је најлепше, већином српски говоре; веселе се, све се ори.”¹⁵

Весела атмосфера кафане подгерјана је, наравно, алкохолом. Припити и весели људи свуда се појављују, а у својим приповеткама, Јаков Игњатовић, често и сам у таквом стању, даје читаву номенклатуру за стања алкохолисаности. По њему, по количини алкохола коју је у себе унео, човек, „када му се отвори божур”¹⁶ може бити: „мало накресан”¹⁷, „мало надеран”¹⁸, „малко сатрусан”¹⁹, „уполак”²⁰, „наквашен”²¹, а када је „вино јако грејало”²², и када је човек „имао мало више у глави”²³, он може да се „страшно оклопави”²⁴, те мора да сачека „да пара изиђе”²⁵ и да до тада „мирно спава у наручју Морфеја”²⁶, сневајући идеално проведenu недељу дана, у којима је било „три велика, и два мала надеранија.”²⁷

Иако слика пиће и људе који увек и много пију, Јаков Игњатовић је, пре свега, сликар трпезе. Раније наведен став да низови побројане хране немају хуморни ефекат, да су ретардација радње, може се само допунити чињеницом да све софре Јакова Игњатовића представљају историјат примања страних примеса у српску кухињу од тринаестог до деветнаестог века. Гладан као његов незасити Милан Наранџић, Јаков Игњатовић побија и Пропов став да је Гогољ писац који највише осликава трпезу²⁸, и успева да направи један заиста радикалан потез, да у доба када праве кафане нису постојале, своје историјске јунаке посади за столове истих.

Сви хероји и хероине које Јаша описује са патриотским жаром, мржњом или љубављу, свој првобитни фактор целокупних личности представљених читалаштву на похвалу или покуду, губе у тренутку када поседају да се окрепе. У жељи да буде аутор великих трагедија које ће народ подстаћи на устанак против свих завојевача, Јаша не уочава да „јунаци трагедија не једу, не пију, не играју се. Чим се умеша брига за телом, бојати се извесног продирања комичног.”²⁹ Бергсон напомиње и једну примедбу особе коју би Игњатовић свакако уважио: „Наполеон, који је каткад био психолог, приметио је да прелазимо из трагедије у комедију самим тим што седнемо.”³⁰

Када у заносу тренутка сви најхрабрији елементи народа, од хајдука, до дволичног клера, поседају да једу и пију, постају обични лакрдијаши. Док у манастиру огрезлом у грех Јаша има интенцију приказивања тренутка управо таквим, у сликама у којима су хајдуци у шуми или српски хероји за столом, њихове *наздравнице* и заклетве уз вино делују заиста хуморно. Наравно, узимамо у обзир да је у контексту епохе овакво приказивање *мачило* сузу и будило патриотска осећања, али, у двадесет и првом веку, заклињање пијаних људи преко чаше да ће дати *крв за род*, делује више него клишеизирано и у најмању руку смешно. Уместо *див-јунака*, Јаша Игњатовић као да слика своју кафанску сабраћу „Код Камиле” у добу најбурнијег омладинског националног заноса шездесетих година деветнаестог века.

Смех који се одувек у кафани и око кафане чује, у себи увек има неку честицу коју је Јаша описао. Јело, пиће, картање, политичке препирке и листање згужваних и уфлексаних новина, те дубока дискусија о прочитаном или о тривијама свакодневице, оно су што чини кафанску стварност и јединствени кафански смех од постанка. Као човек коме је кафана била друга кућа, Јаша је био најпозванији да их литерарно представи, и у томе је у потпуности успео.

14 Кнез у купатилу, наведено дело, стр. 432.

15 Исто, стр. 511.

16 Увео листак, наведено дело, стр. 151.

17 Исто.

18 Најскупља коза, наведено дело.

19 Једна женида, Друштвене приповетке, стр. 59.

20 Исто, стр. 87.

21 Адвокат као холанер, наведено дело, стр. 349.

22 Вечера на пароброду, наведено дело, стр. 259.

23 Једна женида, Друштвене приповетке, стр. 95.

24 Исто, стр. 105.

25 Вечера на пароброду, наведено дело, стр. 260.

26 Адвокат као холанер, наведено дело, стр. 349.

27 Варљив Максим, наведено дело, стр. 371.

28 Владимир Јаковљевић Проп, *Проблеми комике и смеха*, превео с руског Б. Косановић, Дневник, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1984.стр. 45.

29 Анри Бергсон, *О смеху, Есеј о значењу смешног*, превео с француског С. Џамоња, Београд, Издавачка књижара С.Б Цвијановића, 1920.стр. 39.

30 Исто.

GLOBALNI POETSKI PEJŽAŽI U LOKALNOM KONTEKSTU:

POGLED NA SRPSKU POEZIJU IZ PARADIGME
METODOLOŠKOG KOSMOPOLITIZMA

Dubravka Đurić

Na početku ovog teksta, koji mapira pesničku scenu u poslednje dve godine, ali delimično i šire, treba reći da se poezija o kojoj će biti reči, piše u *post-Đinđićevoj Srbiji*, koja je, u ovom trenutku, čini se, obeležena konačnim postizanjem političkog koncenzusa, uspostavljenog zahvaljujući vladajućoj koaliciji DS i SPS. Politika koja se vodila iskazana je sloganom „I Kosovo i Evropska unija“. Sve u svemu, Srbija se nakon ratova u drugoj Jugoslaviji, u periodu globalizma u kojem danas živimo, poslednjih par godina, politički pozicionirala između interesnih sfera Evropske unije i Rusije, proizvedeći javni politički i svakodnevni diskurs koji je temeljno antiglobalistički, antizapadni i, pre svega, antiamerički. Ali, kao što gotovo sve ozbiljnije analize globalizma pokazuju, ovaj stav je jedan od paradoksalnih proizvoda samog globalizma. S jedne strane prisustvujemo mučnom približavanju Srbije Evropskoj uniji, koje je istovremeno obeleženo i opiranjem tim istim procesima. Ali ako se na političkoj sceni u javnosti proizvodi antiglobalistički diskurs, pesnička kultura je pod snažnim uplivom globalnih i globalizujućih trendova. U ovom tekstu zastupam stanovište da se lokalna pesnička kultura, posebno u doba globalizma ne može posmatrati kao zatvorena organska celina, što je uobičajeni, dominantni pristup nazvan *metodološki nacionalizam*, koji podrazumeva nacionalnu državu i njenu kulturu kao neupitni objekt bavljenja. Nasuprot tome, potrebno je poeziji pristupiti s aspekta *metodološkog kosmopolitizma*, u kojem se gubi razlika između nacionalnog i internacionalnog, odnosno globalnog.¹

Kanon se menja

Srpski književni kanon je posle Drugog svetskog rata konstruisan/uspostavljen kao *dualan*: on podjednako prihvata antimodernističke i modernističke pesničke korpuse.² Izraz dualno ukazuje na podjednako tretiranje elemenata dualne strukture, ali dualnost možemo koncipirati i kao strukturu binarne opozicije, a binarna opozicija podrazumeva hijerarhiju, te se jedan član binarnosti uvek privileguje. U tom smislu, možemo reći da je tokom Miloševićeve ere ta dualna, odnosno, binarna struktura bila aktivirana u korist

antimodernističke pesničke paradigme. U Srbiji, kao zatvorenoj postsocijalističkoj državi³ u 90-im godinama 20. stoleća, dominirao je antimodernistički pesnički diskurs, koji je urbanu kulturu potisnuo na margine. Taj period je bio obeležen dominantnom antimodernističkom⁴, antizapadnom pesničkom kulturom, s jedne strane, i s druge strane, marginalnom ubranom, modernom kulturom, koju možemo povezati sa časopisima *ProFemina* i u radikalnijem vidu sa časopisom *Transkatalog*, dok se *Reč* centristički pozicionirala, što je doprinelo njenom snažnom uticaju na lokalnu pesničku kulturu.⁵

Sve u svemu, Srbija se nakon ratova u drugoj Jugoslaviji, u periodu globalizma u kojem danas živimo, poslednjih par godina, politički pozicionirala između interesnih sfera Evropske unije i Rusije, proizvedeći javni politički i svakodnevni diskurs koji je temeljno antiglobalistički, antizapadni i, pre svega, antiamerički

Časopis *Reč* je politički pripadao antimiloševićskom bloku (izdavač je bio Radio B92), a poetski je centristički zastupao pomirenje (urbane) moderne sa ruralnom, antimodernističkom pesničkom paradigmatom. Kratka Đinđićeva era bila je obeležena početkom procesa otvaranja ka Zapadu, ka Evropskoj uniji, i ka procesima globalizacije, da bi je ubrzo, nakon njegovog ubistva zamenila najpre postepeno, pa sve agresivnije politika pomirenja dve u pret-hodnom periodu suprotstavljene političke opcije: u pitanju je period uspostavljanja političkog koncenzusa po svim traumatičnim pitanjima nedavne prošlosti, mislim na odnos prema ratovima u bivšoj Jugoslaviji i odgovornosti za njih. Istovremeno, na prvi pogled paradoksalno, pristustvujemo trenutku

¹ Ulrich Beck and Natan Sznaider, „Unpacking Cosmopolitanism for the Social Science: A Research Agenda“, u *Readings in Globalization: Key Concepts and Major Debates*, edited by George Ritzer and Zeynep Atalay, Wiley-Blackwell, Oxford, 2010, str. 280-285.

² „Teorijsko-interpretativni modeli u postjugoslovenskim pesničkim kulturama“, u *Sarajevske sveske*, br.32-33, Sarajevo 2011, str. 333-363.

³ O ubrzano promenljivim državnim okvirima videti u IBID, preuzeto iz knjige Đurić, Dubravka (2010).

Politika poezije – Tranzicija i pesnički eksperiment, Ažin, Beograd.

⁴ Misli se na temeljni predmodernistički impuls, koji se nakon pojave modernizma definiše kao antimodernistički Videti Kos, Matevž (2006). *Oholost i pristranost – Književni spisi*, prevela mr.sc. Ksenija Premur, „Naklada Lara“, Zagreb (slovenačko izdanje 1996), str. 95.

⁵ „Marginalizacija poezije i uspon pesnikinja u Srbiji na prelazu iz 20. u 21. vek“, *Sarajevske sveske*, br. 21-22, Sarajevo, 2008, str.

kada se srpski pesnički kanon menja pod uplivom pesničkih dominantni koje donose procesi globalizacije i kreće ka drugom polu od Drugog svetskog rata dualno uspostavljenog kanona: ka umerenim i visokim modernističkim, i, što je još važnije, radikalnim pesničkim paradigmatama. Ovu tendenciju u srpskoj poeziji, na neki način kanonski i diskurzivno artikulišu: tekst Dubravka Đurić, "Marginalizacija poezije i uspon pesnikinja u Srbiji na prelazu iz 20. u 21. vek", posebno u delu naslovljenom »Dominacija urbane poezije«⁶ i antologije Radmile Lazić, *Zvezde su lepe, ali nemam kad da ih gledam – Antologija srpske urbane poezije*,⁷ i Nenada Miloševića, *Iz muzeja šumova – Antologija novije srpske poezije 1988-2008*.⁸

Iz dosad rečenog jasno je da u ovom tekstu zastupam tezu da se lokalno uvek uspostavlja i oblikuje s obzirom na globalne dominante. Tako, posebno u doba savremenog globalizma, možemo govoriti o globalnim pesničkim tendencijama, globalnim pesničkim formama. Ovdje ću podsetiti na teze Roberta Robertsona o tome da je ono što nazivamo lokalnim u velikoj meri konstruisano na trans- ili super-lokalnoj osnovi. Na taj način se postavlja ključno pitanje kako se pesničke tendencije globalno pozicionirane kao hegemon ostvaruju u lokalnim pesničkim praksama: u lokalnim jezicima i partikularnim, lokalnim kulturama, koje imaju svoje dominante kao referencijalne okvire koji određuju uslove recepcije globalnih trendova.

Poezija, nacionalni identitet i globalni hegemoni pesnički diskurs(i)

Moja razmatranja savremene poezije poslednjih godina bila su utemeljena na pristupu kulturalnih studija, u kojima je jedna od važnih tema bilo pitanje na koji način pesnički diskurs učestvuje u konstruisanju novih postjugoslovenskih nacionalnih identiteta.¹⁰ U skladu sa tim, uspostavila sam homologiju između pesničkih tendencija i političkih opcija uz pomoć pojma *politika pesničke forme*, utemeljenog u američkoj teoriji poezije. Sada postavljam pitanje, kako se pesničke prakse uspostavljaju ako je dominantni politički diskurs usmeren na pozicioniranje Srbije između globalističkih i antiglobalističkih političkih (a u ograničenom obimu i ekonomskih) tendencija? Budući da je globalizam, kao što tvrdi većina autora i autorki koji/koje teoretiziraju globalizam, protivrečan niz procesa, sve aspekte savremenog pesničkog diskursa koji su u optaciju u pojedinačnim opusima autora i autorki objašnjavam kao efekat globalizacije. Želim da naglasim da se lokalne scene menjaju, kako se menjaju i hegemon scene, koje sebe postavljaju kao dominantne i određujuće na globalnom nivou. Kao posledica zakasnele, ali nezaustavive, globalizujuće političke i kulturalne tranzicije u Srbiji se postmodernizam u obliku retro stila (globalno karakterističan za 80-te i početak 90-ih) i lokalni antimodernizam, nakon 2000. zamenjuju modernističkom paradigmatom i pesničkim eksperimentom. U postsocijalističkim državama je do pomenutog preokreta došlo krajem 80-ih. Preobražaj se, dakle, ne

dešava samo lokalno u onome što možemo nazvati 'srpskim kulturnim prostorom', već ga deceniju ranije možemo uočiti šire u bivšoj Istočnoj Evropi, pa i u postjugoslovenskim kulturnim prostorima. Možda je taj proces najsimptomatičniji, na primer, u poeziji Aleša Debeljaka, koji je bio najuticajniji u uspostavljanju retro postmodernog stila u jugoslovenskim socijalističkim pesničkim kulturama od početka 80-ih (dovoljno je uporediti Debeljakove pesme iz 80-ih i one koje su nastajale u poslednjih desetak i više godina).

Kao posledica zakasnele, ali nezaustavive, globalizujuće političke i kulturalne tranzicije u Srbiji se postmodernizam u obliku retro stila (globalno karakterističan za 80-te i početak 90-ih) i lokalni antimodernizam, nakon 2000. zamenjuju modernističkom paradigmatom i pesničkim eksperimentom

Ako jezik i teritorija postavljaju granice nacionalnog i kulturalnog identiteta nacionalne države, to nam daje za pravo da sa aspekta *metodološkog nacionalizma* govorimo o srpskoj (ili bilo kojoj drugoj) nacionalnoj kulturi. Ali treba isto tako reći da su te granice *uvek porozne*. Novi mediji, posebno internet i mogućnost trenutne globalne komunikacije bez posrednika, čine od jezičkih barijera i državnih granica tanke opne u koje prodiru globalni pesnički modeli. Danas se poezija slično piše gotovo u celom svetu zahvaćenom globalizacijom. U sferi kulture možemo pomenuti nepregledne sajtove na kojima je poezija iz celog sveta dostupna i na engleskom jeziku (globalizacijska tendencija da engleski funkcioniše kao *lingua franca*). Nekada su bili potrebni posrednici, najčešće prevodioci (ne tako retko i sami pesnici), koji su uz manje ili veće teškoće nabavljali pesničke antologije i zbirke pesama pojedinačnih pesnika i prevođenjem u svoju nacionalnu kulturu uvodili nove pesničke paradigme. Sada je sve gotovo trenutno dostupno, uključujući i interpretativne paradigme (drugim rečima najnovije teorijske knjige) koje su do skoro bile dostupne na sajtovima poput *gigapedie* ili *library.nu*.

Globalizam se u svakodnevnom životu vidi u slavljenju potrošačke kulture, u globalnoj promeni urbanih pejzaža, sa tržišnim centrima, restoranima brze hrane, itd, ali podjednako i u globalizaciji medija. Dok je borba za definisanje političke pozicije zemlje, za ekskluzivno pravo na definisanje nacionalnog identiteta u ovom istorijskom trenutku, kao i uvek, pitanje odnosa moći, pre svega u političkoj i ekonomskoj sferi, urbani i ruralni krajolici se globalno transformišu po globalizujućim zakonima *glokalnog*, šta se dešava sa poezijom?

⁶ Dubravka Đurić, "Marginalizacija poezije i uspon pesnikinja u Srbiji na prelazu iz 20. u 21. vek", *Sarajevske sveske*, br. 21-22, Sarajevo, 2008.

⁷ Radmila Lazić, *Zvezde su lepe, ali nemam kad da ih gledam – Antologija srpske urbane poezije*, Samizdat B92, Beograd, 2009.

⁸ Nenad Milošević, *Iz muzeja šumova – Antologija novije srpske poezije 1988-2008*, VBZ Zagreb 2009.

⁹ Robert Robertson, "Glocalization: Time-Space and Hegemony-Heterogeneity", u *Readings in Globalization: Key Concepts and Major Debates*, uredili George Ritzer i Zeynep Atalay, Wiley-Blackwell, Oxford, 2010, str. 334-343.

¹⁰ Đurić, Dubravka (2010). *Politika poezije – Tranzicija i pesnički eksperiment*, Ažin, Beograd, "Teorijsko-interpretativni modeli u postjugoslovenskim pesničkim kulturama", u *Sarajevske sveske*, br.32-33, Sarajevo 2011, str. 333-363.

Univerzalističko-klasicistički usmerena pesnička tendencija u doba globalizma

Izdvajam na početku jedan od važnih uvek opstajućih pesničkih modela; tradiciju *lirske pesme*, zasnovanu na evropskom modelu pevanja. Lirika se definiše kao podražavanje osećanja, lirska forma je subjektivna, u lirskoj pesmi se izražava njen autor/autorka ili neko konstruisano lirsko ja. Poredeći lirski subjekt u tradicionalnoj i modernoj poeziji, Darja Pavlič je pisala: "Pravi lirski pesnik ne proizlazi nužno iz spoljašnjih okolnosti, već je sam za sebe zatvoren svet, tako da lako sadržaj svojih pesama zahteva u samom sebi i ostaje pri unutrašnjim stanjima, okolnostima, radnjama, strastima vlastitog srca i duha."¹¹

Pesnici i pesnikinje aktivni/aktivne u okviru lirske paradigme teže da se poezijom upišu u 'večne' univerzalne evrocentričke pesničke vrednosti. Rekla bih da se 'ideologija' lirske pesme može objasniti kao traganje za izvesnošću, za repertoarom koji utemeljuje Oksident i njegove vrednosti kao centristički hegemon. Ako se ovi diskursi oblikuju iz perifernih kultura (a srpska kultura to svakako jeste, kao i sve druge postjugoslovenske kulture), onda se ovom tendencijom pesnici upisuju u vrednosti centra ili u dinamici globalizma u vrednosti jednog od savremenih kulturalnih središta političke/ekonomske hegemonije kulturalne moći. Možemo govoriti o *postmetafizičkoj metafizičkoj poeziji*, koja traga za Smislom. Nakon što su teorije strukturalizma, poststrukturalizam, kulturalnih studija, postkolonijalizma dovele u pitanje metafiziku zapadnog sveta kao hegemonu i univerzalnu, za neke pesnike ponovo postaje važna žudnja za metafizikom. Ili, preciznije, ta žudnja nikada nije ni nestala, jer se tradicionalno shvata kao sama *BIT* pesničke umetnosti.

U ovoj paradigmi su možda najeksplicitnije nastale tri zbirke od kojih dve naslovima simptomatično i nedvosmisleno ukazuju na liriku kao prostor unutrašnjeg sveta. U pitanju su zbirke Vojislava Karanovića, *Unutrašnji čovek* (2011), Milovana Marčetića *Iza zatvorenih očiju* (2010) i Nikole Vujčića *Dokle pogled dopire* (izdatu u Zagrebu 2010, a zatim 2012. u Beogradu). U pesmama Nikole Vujčića lirski subjekt je konstruisan kao glas univerzalnog Čoveka (muški rod u jeziku je tradicionalno postavljen kao univerzalan), koji se usredsređuje na unutrašnje prostore intime, te možemo reći da je u *njegovom* svetu – svet sobe, vrta, dvorišta, ulice – ceo svet sakriven. I mada pogled dopire samo do prostora koji je tu pred očima lirskog subjekta, u procesu gledanja, pogled nas vodi od vidljivog ka nevidljivom, a to nevidljivo je *dublje Smisao*. Simptomatično je da su istorijsko i društveno isključeni,¹² ali ono što je isključeno uvek je konstitutivno za diskurs koji se uspostavlja tim isključivanjem. U zbirci *Unutrašnji čovek* Vojislav Karanović na sličan način strukturira svet, ukazujući više na mračnu stranu ljudskog života. Zbirka je podeljena na tri dela naslovljena "Budnost", "Vrata" i "Tišina". Moglo bi se reći da se pesnik bavi metafizičkim vrednostima ovih pojmova. Kontekst nas navodi da reč *budnost* shvatimo kao duhovnu probuđenost, metafizički shvaćen pojam *vrata* govori na mogućnost bega iz 'kaleža' materijalnog ka duhovnom, a *tišina* je ono što nas čeka u *Spasenju*, s one strane materijalnog. I naslov zbirke Milovana Marčetića ističe važnost onoga što je s

one strane vidljivog. U zbirci *Iza zatvorenih očiju* konstruisani lirski glas se usredsređuje na intimne prostore, pri čemu svet (realnost) kao da iščezava. Ako je društvena realnost haos, poezija nam omogućava pribežište (možda bi se ovo moglo reći i za zbirke N. Vujčića i V. Karanovića). U Marčetićevoj zbirci postoje i pesme koje manje ili više posredno ili neposredno referiraju na jugoslovenske ratove i ono što je iz njih proizašlo (pesma "Selo Tišina" u belešci se kaže da je u pitanju selo u Republici Srpskoj, a "April" pesma napisana tokom NATO bombardovanja Srbije, itd.) Pesme se nastanjuju između "idealiteta" poezije i "realiteta" koje konstitušu društveni i politički diskursi savremene Srbije.

Kosmopolitsko građanstvo u Republici Poezije

U doba globalizma, pesnici i pesnikinje su putnici/putnice koji imaginarno i stvarno putuju prostorima globalnih pejzaža koji se pred njihovim očima otvaraju i ulaze u njihove pesničke diskurse.

U tom kontekstu najpre bih spomenula Ninu Živančević – strankinju u američkoj i francuskoj kulturi, a možda i strankinju u srpskoj kulturi u kojoj kontinuirano objavljuje. Od početka 80-ih ona živi najpre u SAD a zatim u Francuskoj. Njena poezija je nastajala kao deo diskursa *nove američke poezije*, jer se autorka kretala među bit pesnicima, pesnicima njujorške škole (prve, druge i treće generacije), a kasnije i jezičkim pesnicima, i iz tog konteksta je i nastajala bilo na engleskom bilo na srpskom jeziku. U zbirci *Isceljivanje* (2011) ona se vraća ranom iskustvu američke pesničke kulture i sebe prikazuje kao protagonistkinju. U maniru eksperimentalne poezije, na primer Allena Ginzberga ili Franka O'Hare (a u jugoslovenskom kulturnom prostoru možemo pomenuti i Tomaža Šalamuna, čija je poezija tokom 70-ih bila pod uticajem *nove američke poezije*), Živančević konstruiše lik pesnikinje Istočnoevropejke kao protagonistkinje američke pesničke scene koja je posle Drugog svetskog rata pa do danas globalno postavljena kao najuticajnija. Ova zanimljiva *automitologizacija* vezana je za mitologiju Hladnog rata, za odnos Amerike i Istočne Evrope, i posebno bivše Jugoslavije kao jedine relativno otvorene socijalističke države tog vremena. Autorka melanholično konstruiše memoriju postavljajući sebe pored Alena Ginzberga, Alice Notly, i drugih velikana američke pesničke scene.

Kontrapunktiraću Nini Živančević poeziju Enesa Halilovića, koji se upisuje u dominantni pesnički korpus periferne evropske, preciznije: srpske kulture i to iz jedne od periferija same srpske kulture: iz Novog Pazara. Zbirka *Pesme iz bolesti i zdravlja* (2011) utemeljuje heteronomnost u okviru *modernističkog klasicizma koji se realizuje nakon postmoderne u doba globalizma*. Heteronomnost se ostvaruje u tom zadatom okviru kako na nivou tema, tako i postupaka. Mnoge pesme referiraju na klasičnu evropsku tradiciju koja polazi od Grčke. Sredozemlje je važno kao raskršće kultura, sa svojim hibridnim identitetima, u kojima se ukrštaju antički, hrišćanski i islamski svetovi. Zbirka počinje citatom Halila Džubrana, čime autor odmah napominje da je za njega važan islamski kulturni horizont. Mapirajući različite kulturne prostore i pesničke tradicije, pesnik simbolički ističe sopstvenu hibridnost nastalu iz jugoslovenskog hibridnog kulturnog prostora, a nakon

¹¹ Darja Pavlič, "Lirski subjekt i prostor (poređenje tradicionalne i moderne lirike)", *Polja*, br. 471, Novi Sad, 2011, str. 126-127.

¹² Na tome insistira Đorđe Despić u popratnom tekstu "Glas čiste lirike", u Nikola Vujčić, *Dokle pogled dopire*, Kulturni centar Novog Sada, 2012, str. 106.

što se taj prostor raspao, autor ima slobodu da nasleđe celog sveta bude njegov kulturni horizont. On obitava u "državi poezije" u kojoj dolazi do poetizacije svakodnevice i poetizacije politike, geografija se otvara pesniku u doba globalizma, margina mnogih margina se otvara za istoriju, za hibridni identitet koji nasleđuje i upisuje se u pogranične/ničije/svačije geografske i kulturalne prostore.

Kratko naslovljena *Šen* (2011) zbirka Marije Knežević, sastoji se iz niza dužih pesama. Naslov dolazi od kinesne reči *shen*, koja je važan pojam u kineskoj filozofiji, reč doslovno znači svest, svesnost, označava duh, boga, božanstvo, spiritualno, natprirodno, a kao jedno od značenja se navodi ljudski duh. Pesme se u zbirci bave lokalnim koje je integralni deo globalnog i globalnim koje je integralni deo lokalnog. One tretiraju način na koji lokalno i globalno političko oblikuju naš svakodnevni život i utiču na naše individualne i kolektivne sudbine u doba globalizma. One mapiraju mobilnost pisaca i spisateljica koji putuju na književne festivale, na književne kolonije, na sajmove, pri čemu se stvaraju regionalne ili globalne zajednice pisaca/spisateljica. Pokazuje se takođe da lokalne književne zajednice postoje kao integralni deo globalne scene.

Paradoks dominantnog nacionalnog pesničkog toka u doba globalizma

U opisivanju aktuelnih tendencija u jednom trenutku sam pošla od pojma *narativnosti*, koristeći ga u dva smisla. Polazeći od američke pesničke kritike iz 80-ih godina, pojam *narativno* sam upotrebila ukazujući na opuse koji koriste jezik kao *transparentan* (*proziran*) i *inertan* medij, koji manje ili više precizno preslikava realnost (*narativno* je u tom smislu analogno terminu "stvarnosna" poezija koji je krajem 90-ih uveden u raspravu o savremenoj hrvatskoj poeziji u tekstovima Krešimira Bagića i Tvrta Vukovića)¹³. Imajući u vidu ovo značenje pojma *narativno* sam uvela u tekstu "Mrzim naraciju"¹⁴, transformišući frazu jezičkog pesnika Roberta Greniera "Mrzim govor", koji se navodi kao manifest kojim se pojavljuje jezičko pisanje (*language writing*) u Americi. Imala sam tada na umu dominantni tok srpske poezije, koji se nije zasnivao na poeziji „loma jezika“ (ili poeziji „iskustva jezika“, kako se to u hrvatskoj pesničkoj kritici naziva), već na zahtevu da pesnički jezik ne skreće pažnju na sebe kao na medij, na zahtevu da jezik da bi bio pesnički relevantan, mora biti transparentan u gore pomenutom značenju. Drugi smisao pojma *narativno* jeste kvalitet koji se može naći u bilo kojoj pesničkoj formaciji. Dakle, *narativno*, može biti postavljeno kao dominantna/hegemonna odlika, ali može funkcionisati i kao jedna od važnih ili sporednih komponenti pesničkog diskursa. Ovde bih se osvrnula na problem dijahronijskog i sinhronijskog razvrstavanja jednog nacionalnog pesničkog korpusa. Smisao književne kritike kao prakse je razvrstavanje i opisivanje književnih dela autora i autorki. Kao *ideološki aparat*, književna kritika

imenuje književne tendencije, homogenizujući različite književne korpusse. Kritika je kao delatnost uvek *performativna*, jer opisujući predmet svog bavljenja, ona ga uvek *konstruiše*. Književna dela kao složeni sistemi označavanja, uvek su polisemični, te se njihov smisao i značenja istorijski menjaju. S druge strane, u vremenu nepreglednih i stalno brojčano uvećavajućih promenljivih interpretativnih paradigmi, kritičarima i kritičarkama istovremeno stoji na raspolaganju mnoštvo interpretativnih modela, a u vremenu koje odlikuje transdisciplinarnost, i hibridnost pristupa, pitanje interpretacije postaje još složenije. Ova činjenica se dodatno komplikuje stanjem poezije u doba globalizma, u kojem pesnici i pesnikinje koriste različite, brojne, pesničke paradigme, od klasicističkih modela, preko modernističkih, do eksperimentalnih. Zato su opusi savremenih pesnika mnogo raznovrsniji i ta raznovrsnost je često ostvarena simultalno, a savremeni trenutak u srpskoj poeziji ali i globalno ponovo postavlja poeziju „loma jezika“ ili „konceptualnu poeziju ili „pesnički tekstualizam“ (u terminologiji hrvatskih kritičara i teoretičara govori se o „poeziji iskustva jezika“ i o „poeziji označiteljskih praksi“) kao jednu od važnih dominantnih paradigmi. Ovo dovodi po poteškoće u razvrstavanju. Postavlja se pitanje da li je većina opusa deo jedne jedinstvene (nacionalne) pesničke paradigme, koja se može ostvarivati sa različitim dominantnim odlikama, ili su te odlike toliko različite da mogu biti određujuće, te je moguće govoriti o različitim pesničkim paradigmama? Čini mi se da je ovo temeljno pitanje koje kritici postavljaju savremene pesničke prakse. Potrebni su brojni, složeni i raznovrsni odgovori na njega. Pošto se pesničke scene sve ubrzanije menjaju, situacija nikad nije ista, te svaki trenutak zahteva mnoštvo gustih opisa. A mi sada, konačno, dolazimo do pojma *hibridne pesničke forme*.

Hibridna pesma i pesnički eksperiment

Generacija američkih pesnika rođenih od sredine 60-ih godina 20. stoleća, koja se školovala pod snažnim uticajem jezičkih pesnika i pesnikinja, koju je Mark Wallace sredinom 90-ih nazvao „postjezičkim pesnicima/pesnikinjama“, odlikovala se hibridnim mešanjem pesničkog eksperimenta i lirske paradigme.¹⁵ Fenomen označen pojmom *hibridna pesma* u američkoj je pesničkoj kulturi kanonizovan 2009. u antologiji *A Norton Anthology of New Poetry: American Hybrid*¹⁶. On je ovde ustanovljen baš na način kako sam opisala hibridnu Ažinovu praksu iz prve faze: kao kombinovanje lirskog pesničkog diskursa i pesničkog eksperimenta. Danas se može govoriti da je ovaj model globalno uspostavljen kao jedan od hegemonih modela. Do toga je došlo zato što su radikalne pesničke prakse u Americi, one koje su se oblikovale u kontekstu nove američke poezije (Black Mountain Colledge, Beat generation, New York School) pa do *language poezije*, postale jedan od dominantnih tokova. To je bilo moguće zato što su ovi pesnici i pesnikinje od kraja 50-ih počeli da predaju na brojnim američkim univerzitetima, te

¹³ Bagić, Krešimir (2001). „Pjesnički naraštaj devedesetih“, u *Reč*, br. 61.7, Beograd, str. 157-168. i Vuković, Tvrto (2002). „Što je stvarno u stvarnosnom pjesništvu – Etika čitljivog teksta“, u: *Postmodernizam, iskustva jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti*, Zbornik radova II. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, Zagreb 29.XI. – 30. XI. 2002.

¹⁴ Dubravka Đurić, „Mrzim naraciju“, *Transkatalog* br. 5, 1996/97, preštampano u *All-Over – Izabrane i nove pesme sa esejima koji određuju fazu moje poezije od 1996-2004*, Feministička 94, Beograd 2004, str. 77-80.

¹⁵ Jezik, poezija, postmodernizam – jezička poezija u kontekstu moderne i postmoderne američke poezije (knjiga sadrži i „Izbor iz poezije“), Oktoih, Beograd 2002, str. 155-157.

¹⁶ Cole Swensen, „Introduction“, u *American Hybrid – A Norton Anthology of New Poetry*, edited by Cole Swensen and David St. John, W.W. Norton & Company, New York London, 2009.

se radikalna pesnička praksa institucionalizovala. Radikalne pesničke prakse su zatim apsorbovane u hibridne pesničke prakse ukrštanjem strategija lirske i eksperimentalnog. U mnogim pesničkim kulturama se ponovo piše o lingvističkoj poeziji (termin koji se trenutno upotrebljava u Poljskoj). U konkretnim praksama to često znači različite kombinacije i opsege upotrebe postupaka razvijenih u eksperimentalnim praksama, hibridno stopljenim sa lirskim ili tradicionalnim. Hibridno znači i to da većina savremenih opusa se kreće od *narativnog* pesništva u smislu *stvarnosnog* pesništva koje jezik tretira *transparentno*, pred-strukturalistički, do poezije koja kombinuje lirsko i eksperimentalno.

Pesnici i pesnikinje aktivni/aktivne u okviru lirske paradigme teže da se poezijom upišu u večne univerzalne evrocentričke pesničke vrednosti. Rekla bih da se ideologija lirske pesme može objasniti kao traganje za izvesnošću, za repertoarom koji utemeljuje Oksident i njegove vrednosti kao centristički hegemon

Hibridni pesnički opusi poslednjih par godina postaju vidljivi i u regiji. U kontekstu srpske pesničke kulture artikulisala ih je Ažinova pesnička škola u antologiji *Diskurzivna tela poezije*, u opusima nastalim u okviru zatvorenog srpskog postsocijalističkog društva.¹⁷ Prelaz iz 20. u 21. stoleće bio je obeležen aktivnostima dve pesničke formacije, beogradska Ažinove škole poezije i teorije i novosadskog NEOLITA¹⁸. U okviru Neolita možda je karakteristična bila poezija Siniše Tucića, kao i pesnički eksperiment feminističke filozofkinje Maje Solar. Hibridne pesničke prakse su danas karakteristične za skupinu *agonovaca*: u pitanju je redakcija internet časopisa *Agon*¹⁹ koju čine dvojica pesnika i prevodilaca, Vladimir Stojšin i Bojan Savić Ostojić, i kritičarka Jelena Milinković. Pošavši od paradigme uticajne beogradske pesničke škole koja je bila konstituisana kao lirska pesnička proizvodnja, *agonovci* su načinili zaokret ka pesničkom eksperimentu, koji se često ostvaruje i u hibridnoj formi, koja spaja liriku i pesnički eksperiment. Njihovo delovanje je praćeno prevodilačkim radom (Stojšin se intenzivno bavi prevodenjem američke poezije, a Savić Ostojić francuske)²⁰, pri čemu i *agonovci*, kao pre njih i Ažinova škola insistiraju na autopoetici kao važnom pesničkom žanru.

Nomadski pesnički subjekti globalne modernosti

Ako govorimo o nomadskim pesničkim subjektima globalne modernosti, govorimo o mobilnosti i izmeštenosti. Ljudi danas više i brže nego ikada ranije putuju s kraja na kraj sveta, turistički ili u potrazi za boljom zaradom. Ratovi u drugoj Jugoslaviji uzrokovali su da su mnogi autori i autorke napustili region. U njihovoj poeziji možemo naići na raspon u pesničkom diskursu od antiglobalističkih partikularizama u smislu utemeljenja nacionalnog identiteta kao žala za maticom i istovremeno smeštanje u „vrtlog“ transnacionalnog pesničkog diskursa, jer se nacionalno uvek konstituiše u odnosu prema globalnom. A možemo govoriti i o kulturalnom partikularizmu kao proizvodu multietničkih zapadnih društava. I ovi pesnici i pesnikinje upošljavaju različite pesničke modele, postavljene kao obligatorne u smislu dominantne kulture koja podrazumeva književni kapital stečen upotrebom određenih stilova. Najpre bih spomenula Biljanu Obradović koja sebe definiše kao dijasporinu američko-srpsku pesnikinju, čija se poezija konstituisala u drugoj polovini 80-ih u okviru jednog od američkih doktorskih univerzitetskih pesničkih programa. Ona se koncentriše na svakodnevicu, posebno su zanimljive „porodične pesme“ koje se bave, često naturalistički ljubavju, bolešću i smrću voljenih (majka, rođaci ili prijatelji), materinstvom, itd. Nekoliko pesama pisane su u smislu srpskog antiameričkog diskursa u kojem autorka artikuliše politiku srpskog nacionalnog (dijasporinog) identiteta, opevajući izgubljeno Kosovo ili nepravедno bombardovanje Srbije. Zanimljivo je da je i u novoj knjizi beogradske pesnikinje Milene Marković u nekoliko pesama, prilično oprezno, uneta tema Kosova kao mesto porodičnog porekla lirske subjekta koji izgovara pesmu. Takav čin se može tumačiti kao konstruisanje Kosova kao u ovom trenutku politički traumatičnog mesta porekla nacije kao (u terminologiji Benedikta Andersona) zamišljene zajednice (što može u krajnjoj konsekvenci biti u funkciji proizvodnje nacije kao žrtve, što je jedan od važnih političkih diskursa na javnoj sceni Srbije). U poeziji Nebojše Vasovića, koji od sredine 80-ih živi u Kanadi, takođe se tematizuje šta znači živeti u inostranstvu i šta znači biti pripadnik srpskog nacionalnog identiteta koji je u 90-ih, zbog ratova vođenih u Jugoslaviji, bio označen kao najodgovornija strana.

O zajedništvu kulture se može govoriti zahvaljujući zajedništvu jezika, ali zajedništvo kroz jezik može voditi zasnivanju esencijalistički i fundamentalistički shvaćenom nacionalnom identitetu. Ili se tema identiteta konstruiše upisivanjem u svetske kulturalne matrice koje otvara globalizam: svetske metropole, susreti sa ljudima, umetnostima, kulturalnim tradicijama u smislu kosmopolitskog građanstva koje zastupa u svojim pesmama Oto Horvat. Od 90-ih godina Horvat je nomad koji živi u nemačkoj, mađarskoj i italijanskoj kulturi i to iskustvo na kompleksan način izvodi u svojoj poeziji.

¹⁷ Videti i tekstove: Dubravka Đurić »Konflikti lirike i poezije – Izvođenje ontologije i transcendencije, hibridni identiteti, nomadski subjekti i nove pesničke prakse«, u: *Diskurzivna tela poezije – Poezija i autopoetike nove generacije pesnikinja*, priredila Dubravka Đurić i grupa autorki, Asocijacija za žensku inicijativu, Beograd 2004, str. 145-151, o hibridnosti videti i u *Poezija teorija rod – Moderne i postmoderne američke pesnikinje*, Orion Art 2009, str. 390-392.

¹⁸ Dubravka Đurić, »Poetičke i teorijske pozicije Ažinove škole poezije i teorije: Pokušaj istorizacije«, u: *ProFemina*, br. 51-52, Beograd, 2008, videti i Dubravka Đurić »Marginalizacija poezije i uspon pesnikinja u Srbiji na prelazu iz 20. u 21. vek«, *Sarajevske sveske*, br. 21-22, Sarajevo, 2008. i Đurić, Dubravka (2010). *Politika poezije – Tranzicija i pesnički eksperiment*, Ažin, Beograd.

¹⁹ O novoj francuskoj poeziji u *Agonu* videti, na primer, na <http://www.agoncasopis.com/arhiva/AGON%20-%20broj%2008.pdf>, O novoj eksperimentalnoj američkoj poeziji u *Agonu* videti, na primer, na: http://www.agoncasopis.com/Broj_17/o%20poeziji/index.html (uz napomenu da pretpostavljam da je ovo prvo predstavljanje nove američke Flarf i konceptualne poezije na postjugoslovenskom kulturnom prostoru).

²⁰ Dok su u srpskoj kulturi tokom socijalizma brojni pesnici pratili i prevodili američku poeziju, Savić Ostojić je prvi koji sistematski prati francusku scenu, između ostalog posebno je u više navrata prevodio književne i autopoetičke tekstove čuvene grupe Oulipo. Ovde još napominjem kuriozitet da pesnik Dejan Ilić prevodi italijanske pesnike, i prvi je koji to tako ustrajno i sistemski posle Drugog svetskog rata radi, dok Ana Ristović prati noviju slovenačku poeziju, što je kuriozitet u srpskom kulturnom prostoru posle raspada SFRJ.

Drugost i kanon

Drugost ću posmatrati u dva aspekta: kroz politiku jezika i politiku identiteta. Politika jezika možda je najprisutnija u opusima Alena Bešića i Enesa Halilovića. U svojim kritičarskim, pesničkim i prevodilačkim aktivnostima Bešić se kreće između različitih post-srpskohrvatskih jezika²¹.

Mapirajući različite kulturne prostore i pesničke tradicije, pesnik simbolički ističe sopstvenu hibridnost nastalu iz jugoslovenskog hibridnog kulturnog prostora, a nakon što se taj prostor raspao, autor ima slobodu da nasleđe celog sveta bude njegov kulturni horizont

Kada prevodi sa engleskog jezika (značajni su, na primer njegovi prevodi Džamejke Kinkejd, Eni Pru, Džojse Kerol Outs, Džin Ris i Džona Faulsa) on koristi srpsku ekavicu, a kritiku i poeziju (zbirke *U filigranu rez*, 1999 i *Način dima*, 2004) piše između srpske ijekavice i bosanskog jezika što objašnjava kao vraćanje maternjoj melodiji jezika. Enes Halilović, dolazi iz Novog Pazara u kojem postoji koegzistencija različitih post-srpskohrvatskih jezika, te je on zbirku *Listovi na vodi* (2007) pisao može se reći srpskom ijekavicom/bosanskim/crnogorskim jezikom (?), dok je zbirka o kojoj je već bilo reči pisana srpskim jezikom. Dubravka Đurić se u dugoj pesmi "Jedna nenarativna pesma poezije"²² kretala između srpskog i hrvatskog jezika, a u kratkoj pesmi "Odsevi (refleksije)" između srpskog i slovenačkog²³. Setićemo se da je i hrvatska pesnikinja Aida Bagić u zbirci *Zovem se Sylvia* delovala između

hrvatskog i srpskog jezika. Pa ipak, najrazrađenije kretanje kroz jezike postjugoslovenskog prostora razvio je hrvatsko-bosanski pesnik Sead Begović. Na festivalu "Stih u regiji" 2011. u Zagrebu čitao je pesme koje su pisane hrvatskim koji je prelazio u srpski jezik, hrvatskim koji je prelazio u slovenački i hrvatskim koji se prelivao u makedonski jezik.

Politika identiteta se na različite načine pojavljuje, pre svega u lezbejskoj hibridnoj poetskoj prozi *Lady M* (1995) Jelene Labris, kao i u queer politici identiteta u zbirci *Politika identiteta* objavljenoj u knjizi *All Over* (2004) Dubravke Đurić. Zbirka je nastala kao reakciju na neupitnu homogenost srpskog pesničkog kanona, a izvedena je iz proučavanja kanona radikalne američke modernističke i postmodernističke poezije.²⁴ Pesme optimistički istražuju diskurzivne reprezentacije homoseksualnosti, biseksualnosti i heteroseksualnosti kako su one konstruisane u diskursima savremene umetnosti i medijske kulture. Jelena Savić se takođe bavi politikom identiteta, vezanom za marginalnost i represiju koja se sprovodi nad romskom populacijom. Njena kritika društva odvija se u radikalnim formama koje obuhvataju gotovo naturalističke slike nasilja nad ženama i Romima, kao i neokonceptualistički diskurs umetnosti koji ona prenosi u domen pesničkog eksperimenta, aktivirajući odnos vizuelnih umetnosti, medijske kulture (pre svega interneta) i pesničke kulture u doba globalizma, kao otvorenog polja koje omogućava bezbroj veza, odnosa, mreža, diskursa...

Coda

Ovim tekstom nisam bila u mogućnosti obuhvatiti scenu u potpunosti (to nikad nije ni moguće učiniti). Mnogi zanimljivi opusi ostali su izvan njegovog dometa. Prikaz scene je privremen, on je validan na kratko, jer, kao što sam rekla scene se sve ubrzanije menjaju, sve se više autora i autorki pojavljuje koji svojim radom menjaju dominantne karakteristike scene, boreći se za vidljivost.

²¹ Pojam post-srpskohrvatski, a možemo reći i post-hrvatskosrpski jezik sam izvela po analogiji sa pojmom postjugoslovenski, ukazujući na jezike koji su nastali raspadom SFRJ, a samim tim i policentrične matrice jezika koji smo nazivali srpskohrvatskim/hrvatskosrpskim, odnosno hrvatskim ili srpskim jezikom

²² Prva verzija objavljena pod naslovom »Po Vladi Marteku, Michaelu Palmeru...«, u *Re*, br. 19, Rijeka 2010, str. 84-96, druga verzija objavljena pod naslovom »Jedna nenarativna pesma poezije«, *Ars*, br. 4, Cetinje, Podgorica, 2011, str. 102-111,

²³ Iz neobjavljene pesničke zbirke *Ka politici nade*, koja okuplja pesme nastale u periodu između 2006. i 2010.

²⁴ Videti knjigu Dubravke Đurić, *Poezija teorija rod – Moderne i postmoderne američke pesnikinje*, Orion Art 2009.

КРИТИКА КРИТИЧКЕ КРИТИКЕ

(НЕ)ЗАРЕЗИВАЊЕ

Мирко Демић

Извјесна Дубравка БогUTOвац је мене и моју злосрећну књигу ставила у позицију да бијемо већ изгубљену битку са великим именом Теофила Панчића (једног од неколико самопроглашених тумача и сертификованих промицбеника хрватске књижевности у Србији, чијем „поимању ствари“ је и најобичнији хрватски литерарни бофл бољи од најбољих српских књига) и још већим његовим есејистичким уратком *Повратак Филипа Цириловитца*. У реду, одмах сам почео да се тешим, кад већ губим утакмицу, нека то буде од најбољих

Недавно ми је мој уредник скрушено признао како је зимус, из Аграма, донио есеј штампан у „Зарезу“ у којем се у чудном контексту „третира“ мој роман *Трезвењаци на пијаној лађи*. Каже да се дуго нећкао да ми га покаже, сматрајући да је текст промашио мету, иако се својски пуцало по њој. Није ми га раније показивао, бојећи се да ћу се потрести, јер, у том есеју, ја и моје дјелце нисмо прошли најславније. А онда му грижа савјести није допустила те ми је рекао за њега, а на моје инсистирање и показао, изгубивши сваку наду да ће ми на његово постојање указати неко од мојих загребачких пријатеља.

Доиста, извјесна Дубравка БогUTOвац је мене и моју злосрећну књигу ставила у позицију да бијемо већ изгубљену битку са великим именом Теофила Панчића (једног од неколико самопроглашених тумача и сертификованих промицбеника хрватске књижевности у Србији, чијем „поимању ствари“ је и најобичнији хрватски литерарни бофл бољи од најбољих српских књига) и још већим његовим есејистичким уратком *Повратак Филипа Цириловитца*. У реду, одмах сам почео да се тешим, кад већ губим утакмицу, нека то буде од најбољих. Уколико је читаоцу нелогично (као што је било мени) сврставање једног романа и есеја у исти раван – тим горе по чињенице, односно – по логику. Но, мене у овом, као и у сваком другом критичарском промишљању занима на којим то испитима мој роман пада у односу на конкурентов есеј. На обрнут случај нисам ни помишљао.

Чак и ауторка признаје да моја маленкост и бриљантни Панчић стоје на различитим позицијама. Нешто попут постојаних клисурина и досадне панонске депресије. Отуда ми је још мање јасна њена намјера да нас паралелно чита, упоређује и тумачи. Ја сам награђивани писац (иако се баш тако не осјећам), док је колега, ваљда, ненаграђивани публициста, пардон – есејиста. *Међутим!* Да, постоји у мом роману, али и у промишљању дотичне даме о њему то проклето *међутим*, које срећу квари, а мене, његовог аутора, трајно подрива и дисквалификује. То *међутим* односи се на тврђу Дубравке БогUTOвац да бриљантни Панчић у есејистичком тексту демонстрира више романеског талента од мене, јаде и сињег кукавца. Шта да се ради? Бог у мом случају није било милосрдан. Остаје нада да ће се послје ове есејичине Панчић упустити у писање романа и тиме оправдати свој романескни таленат, чије мрвице нам дарује у својим есејистичким и публицистичким бриљантима.

Идемо редом. Почетак текста посвећен је експертизи мог романа. Дјелује

обећавајуће, што спада у опробану панчићевску и не само његову школу, по којој се предмет критике најприје (мајчински) помилује, да би потом било слађе ударање преко тура. *Међутим!* Најприје је обзирно уследила пацка по прстима. Разлог за употребу овакве васпитне мјере лежи у процени да у мом купеу није тако *напето* како код колеге Панчића. Успут сазнајем како је мој роман „чудан путопис“, а да возовак у којем се трукца мој јунак стаје искључиво на „опћим мјестима“, односно станицама/постајама, мада и ту има извјесних примједби.

На ужас мојих читалаца нисам смислио ништа занимљивије од станица/постаја на којем мој влак/воз застаје. Централно питање код Дубравке БогUTOвац – као и код колеге Панчића у нешто раније написаном приказу мог романа (а поменута дама је, очигледно, пасионирани читалац свега што колега Панчић напише) – је да ли тај мој фамозни влак/воз пролази кроз жељезничке постаје/станице Јасеновац и Инђија? Или не пролази? Та околност постала је централно питање и мјесто на коме читав роман пада на испиту ових свезнадара и отправника возова/влакова а да, при том, не постављају питање вјеродостојности путање оног влака из Крлежине *Хрватске распосдије*. Јер, оно што је Крлежи дозвољено – није мени. Ко сам ја, забога, па да имам бенефите равне Крлежиним?

У даљњем тексту закључујем да ауторку ове експертизе гдно нервира поднаслов мог романа, а није да не боде и другима. Ни „супарнику“ Панчићу у приказу мог романа, као ни њој није пало на памет да ми дозволи да се у роману не морам стриктно држати возног реда, поготово нису нашли снаге да покушају разумјети због чега један српско-хрватски влаковоз у *српско-хрватском роману* мора да прође кроз Јасеновац, ако апстрахујемо готово непостојећу Инђију (иако се на сав ужас налази у сваком Возном реду Хрватских жељезница). Кад је неко тенденциозан – штавише, кад се неко сматра стручњаком за српскохрватске односе – онда је искључена свака добра намјера да се разумије *српскохрватски роман*, чији поднаслов није лишен извјесне ироније, што, дабоме, моје добротисте тумаче није брига. Поготово нису обавезни да одредницу *српско-хрватски роман* не тумаче само у жанровском одређењу, већ и у старинском схватању сложености везе између двоје партнера. Поднаслов мог романа у очима ове даме искључиво „призива одређена повијесна искуства и импликације“ и – *доста!* Треба ли изнова писати *Час анатомије* да би се доказало како писац никоме и ничему није дужан, осим романескној логици?!

Следећи минус који добијам од штедре читатељке и тумача јесте констатација да је мој наратор „зачуђујуће суздржан“. Уз све то — као аутор избегавам да будем „конкретнији“, као нетко ко је рођен гдје је већ рођен и како свака предрасуда налаже. Другим ријечима, препун сам „типичних мјеста“, што *српско-хрватски роман*, ваљда, никако не би требало да одликује. Срећом, у Панчићевом купеу је много боље и занимљивије, што наговјештава да мој јунак и он нису путовали заједно, а по свему судећи ни на истој релацији. Код њега је, дакле, „густо и заједано“, као у сваком типичном српско-хрватском роману. Тако мора да буде и јао си га онемо ко изневјери очекивања. Испада да карактер мог јунака никако није смио да буде „суздржан“. То ваљда долази из уверења да Срби и Хрвати не болују од суздржаности, а ко се тако понаша — постаје врло сумњив. Таква је судбина романописца — на једном мјесту им се замјера употреба општих мјеста и клишеа, док се на другом замјерке упућују — због изневјеравања тих истих општих мјеста и клишеја.

Хендикеп мог романа, наставља даље ова дама, лежи и у чињеници што се Панчићев воз/влак креће далеко брже од мог; ваљда преко 100 км на сат, док ова моја крнтија, на ужас српске и хрватске железнице а пред очима просвијетлене Јевропе, клантара недопустиво споро. Уз све то, ритам текста колеге Панчића представља „рафалну паљбу и по једнима и по другима“. Код њега нема невиних, док их код мене, по свему судећи, има превише. Панчић је „жесток“, тако да, наспрам њега, изгледам као прави млакоња и кукавељ. Мада остаје нејасно да ли се таква квалификација односи на мене или на мог јунака. Замјера ми се да се *не усуђујем* (ја или мој наратор?) казати „шта мислим о тим Србима и тим Хрватима, који ме толико муче“. Док им, на другој страни колега не прашта ни ижице!

Ето, овдје уваженој дами скрушено признајем како сам сретао људе којима није све тако бјелодано као њој и колеги Панчићу. Умјесто да дају експлицитне одговоре — постоје и они који само постављају питања (најчешће себи, понекад и другима), дјелују збуњено и дезоријентисано пред „великим историјским парадоксима“. Признајем и то како су ме управо такве индивидуе занимале у мом скромном роману (који, додуше, „обилује есејистичким пасажима“, али није ни за пријети Панчићевом „обиљу књижевних догађања“ на „три и пол странице текста“). Мој јунак је „негдје између“, у свом несрећном и другима неразумљивом *међутим*. На уму му није никаква побуна, не дај боже — балван-револуција, јер, забога, зна се гдје је рођен. По мишљењу Дубравке БогUTOвац, основни проблем мог романа лежи у томе што мој јунак не зна одакле путује и куда иде.

Замјера ми се, такође, што поједини искази мог јунака личе на дискурс интернет форума „на којима се препуцавају потомци усташа и четника“. Намјерно се заобилази чињеница да мој наратор помиње исте те форуме, што би требало читаоца, поготово тумача навести на закључак како мој наратор није неупућен у њихов дискурс. То ауторки овог упоредног читања „дјелује неумјесно“, јер тиме, ваљда, изневјеравам „монолошко-асоцијативни дискурс освијештеног интелектуалца“. Ту ме се ваљда жели подсетити на замјерку већ исказану од стране колеге Панчића како постоје извјесна изневјеравања у временској утемељености интернет форума и ајпода и мог фиктивног путовања. Сугерише ми се и дисквалификација из исте критике по којој припадам „оном танком, рањивом слоју српске интелигенције из ‘руралне’ Хрватске тј. оног њеног дела који се неко време гротескно играо самосталне државе“... И као такав би требало да будем свјестан своје некомпетентности за многе урбане цивилизацијске феномене. Па и, ако баш хоћете, некомпетентности за писање романа.

И коначно, како би ме ауторка овог текста докусурила, на пиједестал својих увида поставља централну разлику између кукавног мене и бриљантног Панчића. Она пише: „У третирању проблематике доласка крије се последња (и прва) разлика у импликацијама које ова два текста нуде.“ Долазак мог јунака, ваљда, није довољно утемељен. Штавише, он као да и није дошао. Штавише, стиче се утисак како он и даље путује, успркос околности да роман завршава са поглављем које носи наслов *Аграм*, што је, ваљда, такође недопустиво. Код мене нема тог „интензивног дојма сусретања с Другим и осјећањем *стизања*“. Ауторица овог текста своје читаоце упозорава да се на овим двама примјерима сусрећу са „темељном разликом између поетике (и политике!) сусрета — с једне стране, и разграничења, с друге“. Код мене, у роману, пише штована Дубравка, сусрет је искључен, „премаа се роман темељи на његовом наговјештају“. Знам, било би исувише лако изаћи на крај са романом који би се свео на кокетирање са великосрпским сентиментима, али мој јунак-млакоња никако да се изјасни. Све нешто муља, петља и домишља. Ту би ми се, дабоме, уз мало више искривљавања могла приписати још по која дисквалификација, осим што се инсистира да је роман преплављен „опћим мјестима и недореченостима текста“.

Пошто се мој „конкурент“ у последње вријеме често и сасвим фамилијарно маша „драгог нашег Данила“ (Киша), ево да и ја у своју одбрану позовем истог тог писца и његов младалачки текст о путовању као синониму самог живљења, преузевши наслов од Андерсена — а могао је и од Индијанаца, којима је живљење исто што и путовање, гдје он, између осталог, пише и ово: „Тај исти воз у којем да сад седим, гле, јури ка станици Тој-и-Тој, и у исто време јури уназад ка свим прошлим станицама кроз које сам икад у животу пролазио возом. И можда због свега овог бремена прошлости, путовање за мене представља увек неку сентименталну катарзу која траје све дотле и само дотле док не напустим своје место у купеу...“ Није му то доста, па додаје: „Јер путовати не значи ићи из места М у место Н, путовање је и пут, раздаљина, даљина између та два места, пут који се не додирује с тим местима, а једва да и допире до њихових атара.“ И тако даље. Остаје нејасно жели ли ауторка овог упоређивања неупоредивог да дисквалификује мене или мог јунака. Или јој је то исто. Такође ми остаје нејасно да ли су сви романи овог свијета доречени и јасни. И требају ли то да буду? Посебно да буду доречени и јасни онима који се не могу похвалити претјераном добронамјерношћу.

Тек на крају сазнајем како сам својим романом дао допринос да ауторица текста упуту јавни позив на свеопште превредновање жанрова, односно литерарности нефикционалног које доноси „обиље књижевног догађања“, за разлику од нас, кукавних, који, како изгледа, ипак пишемо декласирану фикционалну, а уз све то и — „транзициону прозу“ (у којој се фикционални влаковоз не смије зауставити у реалним постајама/станицама, пошто то не чине реални возовлакови). Иза тога се крије сугестија читаоцима — *alles Länder* — да се ману романа и лате есеја!

Успркос свему, мени је једна једина Кишова реченица и даље дража од десетине квазинаучних и пристраних анализа. На примјер ова: „И кад год седнем у воз, где год путујем, ноћи или дању, без обзира на правац, на брзину, на декор, на пејзаж, без обзира на простор и време, ја увек путујем — парадоксално — у оба правца: напред и назад, у прошлост и будућност.“ По цијену да никуд не стигнем, да ме нико не дочека и да никог не сретнем. Чак и по цијену да Дубравка БогUTOвац моје романи не чита.

TERITORIJ, IDENTITET, TRANSFORMACIJA:

USPOREDBA BALTIK – BALKAN

Ivajlo Dičev & Tomas Kavaliauskas

Litva i Bugarska: dvije nacije na periferiji srednje Europe, obje nose duboke tragove bivših imperija. Pod pritiskom neoliberalnih sila dezintegracije, povijesni identiteti iznova se formiraju duž novih crta sukoba, a politika iz 1989. godine sada je redundantna u reguliranoj zoni tržišne demokracije koju tvori nova Europa. Ivajlo Dičev i Tomas Kavaliauskas razmatraju baltičko-balkanske perspektive o sadašnjosti

Tomas Kavaliauskas: Nakon stjecanja druge neovisnosti, Litva je najčešće bila ambasadorica demokracije u Bjelorusiji, Ukrajini i Gruziji. Bivši predsjednik Valdas Adamkus podržavao je Narančastu revoluciju, kao prijatelj Georgea W. Busha, i time je Moskvi zadao ozbiljnu glavobolju. Nova litvanska predsjednica, Dalija Gribauskaite, ima drugačije stajalište: istina, nije otputovala u Moskvu na proslavu šezdeset pete obljetnice pobjede u Drugom svjetskom ratu, ali ne kritizira Ukrajinu zbog slabe demokracije i nije pozvala Mikheila Saakašvilija u Litvu na proslavu dvadesete obljetnice litvanske neovisnosti. Za sada može se reći da je Litva, bez obzira što je mala država, uspješno vodila geopolitičke igre protiv dominacije Kremlja na istim teritorijima na kojima je, u trinaestom stoljeću, cvjetalo Veliko vojvodstvo Litve. Međutim, čini se da je nova predsjednica više okupirana *realpolitikom* nego funkcijom ambasadorice demokracije u istočnoj Europi i na Kavkazu. Estonski intelektualac i sveučilišni profesor Rein Raud smatra da bi Litva, kao mala zemlja, trebala biti svjesna svojih ograničenja. On je govorio o samopercepciji uloge ambasadora demokracije. Raudova poruka je jasna: ako ste mali, djelujte maleno.

Postoje li neke sličnosti na području Balkana? Bugarska graniči s mnogim zemljama – Srbijom, Makedonijom, Grčkom, Turskom. Jedna se čini poput mlađeg brata, a to bi bila Makedonija. I Rumunjska ima svog mlađeg brata – Moldaviju. Da li je Bugarska nakon 1989. godine u regiji djelovala kao velika zemlja? Je li u proteklih dvadeset godina bila geopolitički igrač? Vidi li u svojoj regiji sebe kao ambasadoricu demokracije, ili nečeg drugog?

Ivajlo Dičev: Za početak, živimo u svijetu u kojem je teritorij opterećenje, a ne prednost (s iznimkom teritorija bogatih prirodnim resursima, naravno). Ako bi se Šangaj oslobodio kineskog zaleđa, ili London britanskog sela, bilo bi im puno bolje. I za Bugarsku i za Rumunjsku bila bi prava katastrofa ako bi opet dobile (ako mogu reći "dobile") Makedoniju i Moldaviju: izbili bi politički nemiri, zacijelo i neredi, ekonomska cijena bila bi ogromna, za integraciju bio bi potreban neizmjeran politički napor i tako dalje.

Teritorijalne fantazme imaju isključivo simboličku vrijednost. Više me zanima određena tendencija prema disoluciji teritorijalne solidarnosti i redistribucija unutar samih država – svojevrsna feudalizacija, recimo tako. U Čehoslovačkoj i Jugoslaviji bogati su se htjeli riješiti siromašnih, a sada se to događa u Belgiji. Napetost između bogatog općinstva u Sofiji i ostatka zemlje

je znakovita. Iščeznuće solidarnosti na nacionalnom teritoriju prikriveno je nacionalističkim, čak i kvazi-fašističkim diskursom: po meni, to je opći trend neoliberalizma (Margaret Thatcher je prva natjerala svoje građane da otrpe napad na socijalnu državu koristeći se apsurdnim, ali pobjedničkim ratom na Falklandima).

Teritorijalne fantazme imaju isključivo simboličku vrijednost. Više me zanima određena tendencija prema disoluciji teritorijalne solidarnosti i redistribucija unutar samih država – svojevrsna feudalizacija, recimo tako. U Čehoslovačkoj i Jugoslaviji bogati su se htjeli riješiti siromašnih, a sada se to događa u Belgiji

Izvoz demokracije je nešto potpuno drugačije. Danas se trsiš kako bi postao fokus kako bi tokovi kapitala, utjecaja, simbola, ljudi ili dobara mogli nesmetano cirkulirati. Time se implicira da nastojiš zadržati specifičnosti ili suverenitete drugog, umjesto da namećeš svoju kulturu ili imperijalnu moć: *drugost* drugoga je sastavni dio tog plana. Danas, tržišna demokracija prodaje se kao franšiza: druga država dobiva zaštićeno ime, ali i preuzima rizik.

Na Balkanu, zemlje ili gradovi nastoje se pozicionirati kao posrednici između određene regije i većeg geopolitičkog sponzora: tradicionalno, Rumunjska je bila ekskluzivna predstavica Francuske, Bugarska i Srbija Rusije, Turska Britanije i tako dalje. Nijedna zemlja za sada nije postala fokus unutar balkanske razmjene, svakako nije Bugarska, bez obzira što je geografski smještena u središtu poluotoka i ima brojne prednosti, kao što je članstvo u Europskoj uniji. A tu je i stari refleks, naslijeđen od teritorijalnog moderniteta, mi smo posljednja utvrda na crti sukoba, bilo između kršćanstva i islama, komunizma i "slobodnog svijeta", Rima i barbara... Vrlo je slaba razmjena između balkanskih zemalja. Rječit primjer je činjenica da postoji samo jedan stari most preko Dunava, duž cijelog poteza od 470 kilometara, koji razdvaja Bugarsku od Rumunjske.

foto: Boris Cvjetanović, Vilnius 1996.

Dakle, vratimo se na tvoje pitanje, djelovati kao velika zemlja je posve apsurdno ukoliko se ne radi o velikoj vojnoj sili, a mi to nismo. Biti fokus implicira djelovati kao mala zemlja, pa čak i kao grad, s visokom koncentracijom poveznica i kanala – biti Singapur ili Hong Kong, a ne Berlin ili Pariz.

Tomas Kavaliauskas: Czesław Miłosz je za litvansku državnost rekao da je to "filološki projekt". U devetnaestom i početkom dvadesetog stoljeća, litvanski intelektualci su pročistili litvanski jezik od slavizama i stvorili nov, moderan vokabular. Taj projekt nije dovršen: litvanski nacionalni identitet još uvijek se održava kroz jezik. Jezično pitanje je još važnije u druge dvije baltičke države, Latviji i Estoniji, u kojima gotovo polovica stanovništva govori ruski. Poradi iskustva sovjetske okupacije i nametanja ruskog jezika, nacionalni jezici na Baltiku danas imaju ključnu ulogu u potvrđivanju nacionalnog suvereniteta, kao i za definiranje etničke pripadnosti.

Komunističko naslijeđe neodvojivo je od političko-jezične uloge ruskog jezika. I Bugarska ima to naslijeđe, s razlikom što je bugarski slavenski jezik, a u upotrebi je ćirilica. Implicira li ruski jezik nešto negativno, podsjeća li možda Bugare na Varšavski pakt? Šezdesetih godina bugarski jezik je podvrgnut procesu modernizacije, koji je prošao bez otpora. U kojoj mjeri bugarski jezik ima političku ulogu u očuvanju bugarskog identiteta na podlozi komunističkog naslijeđa?

Ivajlo Dičev: Za razliku od drugih zemalja sovjetskog bloka, o Rusiji je u Bugarskoj postojala iznimno pozitivna slika. Kao prvo, zemlja je stvorena u devetnaestom stoljeću nakon Rusko-otomanskog rata. I komunizam je u Bugarskoj bio manje nasilan: većina stanovništva je više-manje nostalgичna za vremenima kad je Sovjetski Savez izdašno pomagao zemlju (na primjer, od Moskve smo jeftino kupovali naftu koju smo zatim krišom izvozili). Zaseban aspekt bugarskog nacionalnog identiteta je ćirilčno pismo, ćirilicu je zajedno s pravoslavljem prvi preuzeo bugarski car Boris, a zatim ju je prenio na sjever Rusima. Nije bilo otpora ćirilčnom pismu: naprotiv, Bugari se ćirilicom ponose jer su je oni "dali" Rusima, pa se s njom često predstavljaju u Europskoj uniji.

Što se tiče ruskog kulturalnog utjecaja, on je odumro prirodnim putem: ljudi su prestali učiti ruski, sada je daleko agresivnija amerikanizacija kulture. Rusija nema sustavnu kulturalnu politiku, ne zanima je Balkan, osim za prodaju plina ili za kontriranje američkim bazama. Dakle, postoji određena diskrepancija između imaginarne Rusije i realne prakse: svi kažu kako vole rusku kulturu, a malo ih čita ruske knjige ili gleda ruske filmove. Na našem odsjeku već dvadeset godina nisam vidio ni jednog gostujućeg profesora iz Rusije. To je po meni jednako apsurdno kao i prezasićenost ruskom kulturom u komunizmu: odrastao sam s pjesmama Visockog, sovjetskim vicevima, Bahtinom i Bulgakovim.

Tomas Kavaliauskas: Jedna poljska kolegica iznenadila se kad sam baltičke zemlje uvrstio u srednju Europu. Po njoj, srednja Europa najčešće odnosi se na Višegradske zemlje. Ovako sam joj odgovorio: to su baltičke zemlje, a postoji i regija Baltičkog mora u koju ulazi i Island. U međuratnom razdoblju i Finska je bila baltička zemlja. Finska je zatim otpala jer je Sovjeti nisu "oslobodili". Danas, Estonija se prije poistovjećuje sa Skandinavijom nego s baltičkim državama. Kakvu onda sliku imamo? Regija Baltičkog mora je dovoljno velika da primi čak i daleki Island, pa ako Estonija postane Skandinavija, onda će ostati samo dvije baltičke države: Latvija i Litva.

Po svemu sudeći, možemo se složiti da su, kako stvari sada stoje, baltičke države dio veće regije Baltičkog mora, kao i – poradi povijesnog, kulturalnog i političkog iskustva – dio postsovjetske regije, koja je povezana srednjoeuropskim revolucijama 1989. godine i članstvom u EU od 2004. godine. Kad su 2003. godine *Vilnius 10* – zemlje srednje Europe, zajedno s baltičkim državama te Rumunjskom i Bugarskom – podržale rat Georgea Busha i Tonyja Blaira u Iraku, shvaćene su kao jedan glas srednje Europe. A kad je Jacques Chirac kritizirao *Vilnius 10* zbog nezrelosti, to je učinio ne razdvajajući baltičke države, Višegradske zemlje i balkanske zemlje. *Vilnius 10* značilo je srednja Europa.

Pa kako onda gledaš na Bugarsku u geopolitičkom smislu? To je balkanska zemlja, ali kao i Grčka, tretira se kao različita od ostalih balkanskih nacija zbog specifičnosti bivše Jugoslavije. Podjela je jasna – imamo države bivše Jugoslavije i Balkan. Postoje li sličnosti između Litve i Bugarske u smislu dvojne pripadnosti? Koje su bitne geopolitičke razlike između "dvostrukog" geopolitičkog identiteta baltičke Litve i balkanske Bugarske? Ima li Bugarska uopće dvostruki geopolitički identitet?

Pitanje postaje još složenije zbog toga što Litva ima morsku obalu. Zbog mora, ona pripada većoj regiji Baltičkog mora, zajedno sa skandinavskim zemljama. Ali ako se Litva izučava kulturalno, ako se Vilnius shvati kao multikulturalni grad s korijenima u bjeloruskoj, poljskoj i židovskoj povijesti, onda Skandinavija, da ne spominjemo Island, postaje irelevantna. Iz očista Vilnusa, litvanski identitet je identitet zaleđa. Što je s Bugarskom: vidi li ona sebe kao naciju Crnog mora, ili ima identitet zaleđa?

Ivajlo Dičev: Regije se često definiraju po carstvima koja su ih okupirala – na Balkanu je bilo Bizantsko Carstvo, Otomani, Sovjeti, a sada imamo "meku" euro-atlantsku globalnu silu. Zbog različitih preklapanja pada vam na pamet ideja o identitetu regije. Srednja Europa nekad je bila prostor pod dominacijom Nijemaca: Bugarska s tim nema gotovo ništa, premda je naravno postojao određeni utjecaj tijekom 1930-ih i početkom 1940-ih. Što se tiče Crnog mora, u vrijeme tih carstava ono nikad nije bilo značajna trgovačka ruta. Grcima je bilo previše opasno za plovidbu (zato su ga nazvali "crnim"), Otomanima nije išla na ruku činjenica da sjeverna obala Anadolije ima jako lošu klimu i nije razvijena; a za Sovjete, Bospor im je blokirao širenje, pa su se radije koristili drugim morskim putevima. Slavenski, vlaški i turski narodi vrlo slabo su povezani s morem. Govorilo se kako Crno more ne povezuje nego razdvaja. Isto bih rekao za Dunav – na Balkanu, kao da razdvaja svjetove. Crnomorska ekonomska regija predstavlja promašaj: nema kapitala da bi se pokrenula, a ni Rusija i Turska nisu baš sjajni partneri.

Raspad regionalnog identiteta rezultat je dramatičnog neuspjeha prve tri imperije. Zatim početkom dvadesetog stoljeća dolazi do nacional-

nog čišćenja, napose nakon Prvog svjetskog rata – oni koji su održavali kulturalnu razmjenu su protjerani: grčki mornari, židovski trgovci, armenske zanatlije. Po meni, sličan se proces odvijao i u baltičkim gradovima (Židovi, Nijemci) – a sada se nastavlja s marginalizacijom etničkih Rusa. Stanovništvo koje je održavalo kontakte bilo je mobilno, oni koji su trgovali razmijenjeni su za seljake "naše krvi". To je rezultiralo izrazito teritorijalnim etničkim nacijama, umjetno su homogenizirani i konstruirani kao suprotnost susjedima. Bila su potrebna desetljeća da se etničke Bugare ukloni iz jugoslavenske Makedonije i nastani u grčkim priobalnim gradovima, gdje su postali mornar i ribari.

Pravoslavna crkva uvijek je kolaborirala s državom – to je teorija o "simfoniji" duhovne i svjetovne vlasti. Brojni svećenici radili su za Službu državne sigurnosti, ni sada to ne vide kao problem, kažu da su radili u interesu nacije. Režim je puno više proganjao katoličke ili protestantske svećenike

Balkanski identitet funkcionira odozdo, kroz glazbu, kulinarstvo, tjelesne geste, svetkovine: u Berlinu ili Londonu odmah ćete prepoznati balkansku zabavu. Visoka kultura uvijek je bila bojno polje: potreban je nevjerovatan napor kako biste se razlikovali od drugog, da iz svoje kulture izbacite sve što podsjeća na drugog.

Tomas Kavaliauskas: Godina 1989. u Poljskoj je nezamisliva bez Solidarnosti, koja je začeta 1980-ih. Solidarnost je išla ruku pod ruku s poljskom Katoličkom crkvom. U Litvi, situacija je bila identična: Katolička crkva bila je otok neovisnosti. Nakon 1989. Katolička crkva je imala ključnu ulogu za ustanovljavanje neovisne državnosti u Litvi. U Bugarskoj, međutim, Pravoslavna crkva nije imala tu ulogu. Možda nije bila potrebna? Da je Pravoslavna crkva u Bugarskoj istupila kao duhovni vođa, zagovarajući neovisnost i demokraciju, bi li tranzicijski period lakše protekao?

Ivajlo Dičev: Pravoslavna crkva uvijek je kolaborirala s državom – to je teorija o "simfoniji" duhovne i svjetovne vlasti. Brojni svećenici radili su za Službu državne sigurnosti, ni sada to ne vide kao problem, kažu da su radili u interesu nacije. Režim je puno više proganjao katoličke ili protestantske svećenike.

Pravoslavna crkva je u jako lošem stanju, napose u Bugarskoj. Ona ima samo etnografsku funkciju, da označi "naš" prostor, nacionalizira događaje ili turističke znamenitosti. Patrijarh može, na primjer, doći na otvorenje novih ureda, da tamjanom istjera đavle. Općenito, Bugari nisu religiozni (za razliku od Rusa ili Rumunja). Etnografska – ako ne i poganska – uloga Pravoslavne crkve čini se da je bila dovoljna stanovništvu i nije uzrujavala komunističke vlasti. Pod komunizmom, bujalo je praznovjerje i poganska vjerovanja: gatare, slijepa starica zvana Baba Vanga, proročica koja je navodno savjetovala

čak i Brežnjeva. Znamo da je Ljudmila Živkova, kći Todora Živkova i ministrica kulture, s članovima Centralnog komiteta, pripadala duhovnoj zajednici nazvanoj Bijelo bratstvo – njihove ideje kombinacija su teozofije, indijskih učenja, astrologije i tako dalje. Religiju u vrijeme komunizma analizirao bih u tom širem, antropološkom kontekstu.

Nije postojala masovna opozicija režimu, napose nakon dovršavanja kolektivizacije krajem 1950-ih. Socijalizam je industrijalizirao i urbanizirao zemlju, nekoliko naraštaja gradskih stanovnika je školovano i postali su masovni potrošači. U Bugarskoj nema ničeg nalik na 1953, 1956, 1968. ili 1981. godinu. Diktatura je bila blaža, prije usporediva s Latinskom Amerikom nego sa staljinizmom. Najvažnije je da Sovjetski Savez nisu smatrali za okupatora, nego moćnog saveznika protiv tradicionalnih neprijatelja, kao što su Turci, Grci i kasnije Jugoslaveni.

Tomas Kavaliauskas: Kakvu su ulogu 1989. godine imali bugarski intelektualci – sveučilišni profesori, pisci, umjetnici? U Litvi zovemo je Revolucija pjevanja, a u Rumunjskoj je bila krvava. U Bugarskoj, uglavnom se radilo o pregovorima za okruglim stolom. Ipak, je li ispravno reći da je politički diskurs 1989. godine i početkom 1990-ih nezamisliv bez bugarskih intelektualaca?

Ivajlo Dičev: Naravno. Intelektualci su bili vrlo značajni, prvi saziv parlamenta prepun je pisaca, na ulicama su svakog dana održavani hepeninzi, bio je to veliki karneval. Željo Žele, vođa antikomunističke opozicije, rekao je da je to bio *Zenit inteligencije*. Većinu su činili komunisti ili članovi umjetničkih organizacija; sada znamo da je većina bila povezana s tajnom policijom. Glavni impuls došao je od Gorbačovljeve perestrojke, koja je težila iskrenoj reformi socijalizma. Mislim da su neki od njih, napose oni koji su bili povezani s tajnom policijom, slušali naloge iz Moskve. Gorbačov se htio riješiti ostarjelog Živkova. Kasnije su, naravno, stvari izmakle kontroli te su u političku borbu ušle radikalnije snage.

Ustvari, inteligencija je izvršila žrtvenu gestu: razorila je sustav u kojem je bila povlaštena.

Čim je revolucija postala uspješna, oni su marginalizirani, neki su promijenili zvanje, a drugi žive u krajnjoj bijedi. Danas njihovo mjesto zauzima nova klasa NVO stručnjaka koja ima dijametralno suprotnu funkciju: to će reći, sustav se ne osporava nego se učvršćuje

Danas je jasno kako bi bilo bolje da je bilo više odvjetnika, ekonomista i politologa. Humanistička inteligencija (*umjetnički-kreativna*, kako je glasila ideološka etiketa) bila je naivna, kaotična i iznimno podijeljena. A ipak, to je bio detonator koji je bio potreban za uzdrmanje šireg stanovništva: ako na televiziji vidite poznatog pjesnika ili člana partije kako odjednom govori da je lagao cijelog života, u vama to izazove krizu. Ustvari, inteligencija je

izvršila žrtvenu gestu: razorila je sustav u kojem je bila povlaštena. Čim je revolucija postala uspješna, oni su marginalizirani, neki su promijenili zvanje, a drugi žive u krajnjoj bijedi. Danas njihovo mjesto zauzima nova klasa NVO stručnjaka koja ima dijametralno suprotnu funkciju: to će reći, sustav se ne osporava nego se učvršćuje.

Tomas Kavaliauskas: Bugarska je jako velika zemlja, a njene regije imaju različite povijesti i zasebne identitete. U gradu Pešteru postoji romsko stanovništvo koje mirno živi s bugarskim i muslimanskim stanovništvom. Subotom tržnica pripada Romima, a muslimani i pravoslavni Bugari dolaze kupovati. A u Litvi dominacija litvanske etničke skupine znači da se Litva, kao država, ne smatra multietničkom, bez obzira na činjenicu da postoji poljska, ruska i karaimsko židovska manjina. U Latviji i Estoniji, stanovništvo koje govori ruski uglavnom se smatra sovjetskim zaostatkom, povijesna nesreća, umjetni dodatak – latvijskom i estonskom etnicitetu. Stoga su Estonija i Latvija napola homogene, bez obzira na njihovu raznolikost. Shvaćaju li ne-bugarski etniciteti sebe kao povijesne *druge*? Da li je bugarski Bugarin isto što i litvanski Litvanac? Ako je tako, da li se promijenio način na koji se tretira *Drugi*?

Ivajlo Dičev: U Bugarskoj tendencije su jednako loše kao i u cijeloj Europi. Model nacionalne države je problematičan, jer na našem kontinentu implicira homogenizaciju. Integracija se često provodi nasilnim putem, za razliku od zemalja kao što su Malezija ili Kanada, u kojima zajednice koegzistiraju u zajedničkom kontekstu države pa nije bilo ni genocida ni etničkog čišćenja. Kako bi shvatili međuetničke odnose na Balkanu, odnosno općenitije, na periferiji propalih carstava, trebamo imati u vidu dvije razine nejednakosti. S jedne strane, postoje sukobi unutar zajednice, korporacijski interesi, razlike u predmodernom statusu; s druge, postoji nasilje nacionalne države u kojoj najčešće dominira jedna etnička skupina. Otomanska vladavina prvi tip međuetničkih odnosa ugradila je u miletski sustav, u kojem su vjerske skupine imale relativnu autonomiju s različitim obavezama i povlasticama. Postoji tendencija idealiziranja tog razdoblja i previđanja činjenice da odnosi između zajednica nisu bili jednostavni. Drugi tip sukoba kulminirao je u nasilju Mladoturaka nad Armencima, zatim u podržavanju nacizma i na kraju u prisilnoj komunističkoj homogenizaciji.

Danas, kad imamo neoliberalnu krizu nacionalne države, ova dva režima koegzistiraju – etničke zajednice opet su dobile ulogu, sada kao i korporacije, potiču zavist i agresiju kod drugih. S druge strane, čini se da je nacionalni projekt još uvijek legitiman, dopušta se potiskivanje razlika. U Bugarskoj, danas je najvidljivija nacionalna mržnja prema turskoj manjini jer to su "potencijalni izdajnici", kao i rasističko gađenje nad Romima kao "nazadnima".

Želim istaknuti da su dva oblika nasilja nad *Drugim* – unutar etničko i nacionalno – danas isprepletena, a to stvara konfuziju i zamagljivanje političkih pozicija. Problem Europe u cjelini glasi: jesu li homogenizatori fašisti? Kako legitimirati etnički i vjerski partikularizam? Jesu li kolektivna prava demokratska ili nedemokratska?

Tomas Kavaliauskas: Bugarska je 2007. godine ušla u Europsku uniju, tri godine nakon ostalih postkomunističkih zemalja. Kakvo je raspoloženje vladalo u Bugarskoj 2004. godine dok su ljudi gledali kako baltičke i Višegradske drža-

ve ulaze u Europsku uniju? Je li postojao osjećaj da je Bugarska izostavljena? Je li došlo do dramatične promjene u samopercepciji kad je Bugarska 2007. postala članica? Kako Bugarska gleda na sebe danas, 2010. godine?

Ivajlo Dičev: Nitko ne vjeruje da je Bugarska zaista u Europskoj uniji: još uvijek govorimo "oni" kad govorimo o Europskoj uniji. Postoji određeni raskorak između samoreprezentacije i prakse: s jedne strane, mi smo Europejci već samom činjenicom da živimo na ovom kontinentu, da smo kršćani i bijelci (to je svakodnevni rasizam). Periferijski identiteti često se konstruiraju ovako: do raskoraka je došlo nakon pojave moderne nacije u devetnaestom stoljeću.

Model nacionalne države je problematičan, jer na našem kontinentu implicira homogenizaciju. Integracija se često provodi nasilnim putem, za razliku od zemalja kao što su Malezija ili Kanada, u kojima zajednice koegzistiraju u zajedničkom kontekstu države pa nije bilo ni genocida ni etničkog čišćenja

U najboljem, Europa se shvaća kao sredstvo s kojim javnost može izvršiti pritisak na političku klasu – uvijek postoji direktiva koja se ne slijedi, neko načelo koje je zapostavljeno. U najgorem, Europska unija postaje predmet sprdnje za prosvijećenu elitu, koja se daleko više identifikira sa Sjedinjenim Državama, kod kojih se jasnije vidi središte moći i politička volja. Kako je rekao jedan prijatelj, dok je Europa gradila ceste, Amerikanci su investirali u ljude. Europska unija je visoko uređen prostor, a Bugarska i istočna Europa u cjelini je džungla u kojoj divlja društveni i fiskalni damping. Sukob je neizbježan, a Sjedinjene Države navode se kao bolji, liberalniji primjer. Oni koji tako govore često zaboravljaju da u Sjedinjenim Državama vrlo često ne možete ni pivo popiti na cesti, ako limenku niste sakrili u vrećici.

Tomas Kavaliauskas: U svom eseju "Prelaženje granica" kažeš da "ne samo kontakti s drugim, nego i sve učestalije prelaženje granica stvara IGP (identitet, granica, poredak) efekte. Utopija ugrađena u ideju o Europi, po kojoj će veća mobilnost postupno homogenizirati prostor Europske unije, stoga je bila pogrešna." Međutim, da li bi se složio da je, bez obzira na postojeće podjele, ulazak postkomunističke srednje Europe u šengenski prostor pravo geopolitičko čudo? Danas Litvanac može posjetiti kolegu na sveučilištu u Sofiji, a profesori iz Sofije mogu otputovati u Pariz na konferenciju – i to bez vize. Za nove naraštaje, iskustvo Željezne zavjese je nezamislivo: totalitaristički IGP.

Ivajlo Dičev: Sloboda putovanja je fantastična. Ali, problem je u tome da mobilnost stvara granice umjesto da ih ukida. Mobilna osoba ima svoj interes kada s jednog mjesta odlazi na drugo: kad odem u Njemačku i održim predavanje o bugarskoj političkoj kulturi, zanimljiv sam jer dolazim izvana. Mnogi bugarski pisci danas pripovijedaju o migraciji (Benjamin je napisao da je pripovjedač netko tko dolazi iz daleka). Sezonski radnik putuje kako bi

foto: Boris Cvjetanović, Vilnius 1996.

poboljšao svoje ekonomsko stanje, biznismen kako bi platio manji porez na dobit u određenim lokalnim uređenjima. Ako baš hoćeš, i hrana koju jedemo sve je više obilježena drugošću – kineska, indijska, balkanska...

Ova općenita mobilnost stvara uvjete za novu diferencijaciju prostora: ona umnožava granice umjesto da ih ukida. Ako se od mene traži da budem drugačiji, onda ću izmisliti poseban aspekt svog identiteta kako bih bio drugačiji; ako se u mom gradu traže određene vrste investitora, onda ću ponuditi posebne poreske olakšice. Ukratko, zbog mobilnosti i globalizacije općenito, ljudi i krajevi sve više postaju drugačiji. Pogledajmo klasičnu nacionalnu državu: to je također bio projekt o mobilnosti, zasnovan na pravima državljana, vlakovima, zajedničkom jeziku i tako dalje. A rezultirao je stvaranjem nevjerovatnog mnoštva individualnih sudbina, kulturalnih formi, znanosti, industrije. Prednacionalne zajednice bile su jednolične!

Osim toga, danas ne postoji pojam usporediv s pojmom zajedničkog dobra, koji je imao središnju ulogu u stvaranju nacionalne države. Ako bih počeo govoriti o zajedničkom dobru globalnog društva, ti bi me ismijao, zar ne? (Ekologija je možda jedina iznimka.) Globalizacija je poopćena privatizacija. To kombiniraj s lagodnom, pa čak i trenutačnom mobilnošću (sjeti se prijenosa vlasništva preko interneta, s jedne strane planete na drugu) i dobivaš takmičenje između krajeva, kultura, državljanstava. Na prvi pogled, čini se kao da smo postali jednaki jer se hranimo u McDonaldsu, ali nismo. McDonalds je tek kap u sve većem moru razlika. Nažalost, povećavanje razlika najčešće dovodi do povećanih sukoba.

S ENGLSKOG PREVEO MILOŠ ĐURĐEVIĆ

TKO VOLI AMERIKU?

Aleš Debeljak

Dvadeseto stoljeće bilo je američko. Za mnoge od nas – ne samo za nas koji smo tamo studirali – Amerika je predstavljala rješenje svjetskih problema. U dvadeset prvom stoljeću Amerika se opasno približila tome da postane problem za svijet

“Ovdje nitko ne voli Ameriku!”, s iznenađenjem i blagim razočaranjem rekao je Andrew Baruch Wachtel kad se nedavno vratio iz predavaonice, gdje je doktorantima Fakulteta društvenih znanosti u Ljubljani prenio svoja gledišta o narodu, nacionalizmu i državi. Wachtel je doktorirao na Harvardu i predavao na Stanfordu, vodi poslijediplomski studij u Chicagu i kao možda najbolji američki poznavatelj južnoslavenskih i balkanskih književnosti predavao je u regiji i diljem svijeta. U Ljubljani je živio dvanaest mjeseci, trenutno je rektor američkog sveučilišta u Kirgiziji.

Drugim riječima, moj prijatelj je svjetski čovjek, utjelovljenje suprotnosti naivnom i brbljavom Amerikancu iz pučkih predodžbi, koji s bejzbol kapom na glavi i limenom piva u ruci vozi kamion, iz hobija skuplja poluautomatsko oružje, a od europskih gradova zna samo za London i Pariz.

A Wachtel, usprkos svom kozmopolitskom iskustvu i naobrazbi nije bio spreman na takvo odbacivanje američke vanjske politike, da ne kažem kulture, na koje je naletio kod slovenskih studenata. Razumijem ga na tihi i bolan način. On nije samo moj prijatelj, vršnjaci smo. To znači da smo odrasli u vrijeme Hladnog rata. Crte razdvajanja tada su bile jasne. Komunistizam je vladao u Sovjetskom Savezu, istočnoj Europi, Sjevernoj Koreji i na Kubi, a Amerika je predvodila kapitalističke države “slobodnog svijeta”. Predvodila je služeći se mekom i tvrdom moći, u suglasnosti s međunarodnim saveznicima s kojima je dijelila otpor prema komunizmu.

Američka meka moć, a to su proizvodi masovne kulture i prikazivanje gospodarskog uspjeha, potaknula je globalnu promjenu nakon Drugog svjetskog rata. Francuski jezik i elitna kultura presahnuli su kao izvor i okvir međunarodnog dijaloga. Stigao je sijamski blizanac američko-engleskog jezika i pop kulture. Američki primjer inspirirao je i brojne disidente i proturežimske umjetnike iz “druge Europe”, koji su kritiku komunističke vlasti izražavali pozivanjem na američke ideale i prakse. Posve utemeljeno. Univerzalistička načela američke republike iščezavaju ako više nisu sjajna preporuka za svakodnevno djelovanje: sloboda, demokracija, vladavina prava, jednakost pred zakonom, individualizam, u novije vrijeme i rasna jednakost i multikulturalnost. U tome je veliki zalog američkog simboličnog kapitala, otuda dolazi uvjerljiv primjer koji Amerika daje svijetu!

Istina je da rušenje Berlinskog zida, propast komunističkih režima i nastanak “novih demokracija” u istočnoj Europi predstavlja različite strane iste priče – o superiornom kapitalističkom sustavu i tome jednakoj američkoj

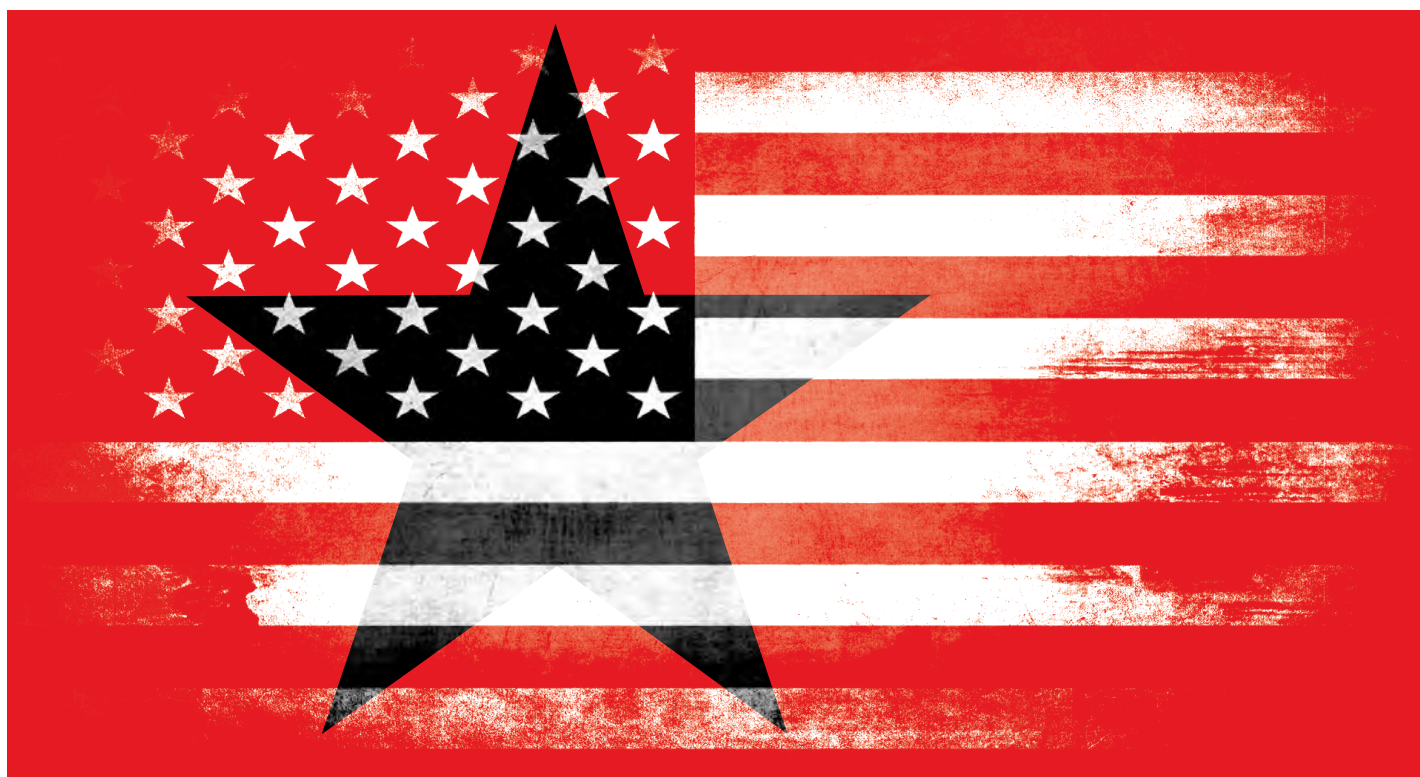
vrlini. Ali je točno i to da slavlje jedine preostale velesile i nepogrešive nacije nije dugo trajalo. Do otriježnjenja je došlo naglo i s golemim šokom. Došlo je s neba u samoubilačkim avionskim napadima islamskih ekstremista na New York i Washington 11. septembra 2001.

Tada je Amerika počela pisati novo poglavlje svjetske povijesti. Pod novim naslovom “Rat protiv terora” u pripovijest je uključila i pojmove iz Hladnog rata, komunizam zamijenila islamom, a ratni stroj je ugrijala u napadu na Afganistan krajem 2001. Okupacija Iraka u ljeto 2003. američku je vojsku stavila u službu kontrole tamošnjih prirodnih resursa.

Spontana solidarnost masa, koja se uz rušenje nebodera u New Yorku zatalasala na novinskim stranicama i ekranima diljem svijeta, ubrzo se slegla. Ustupila je mjesto mješavini nevjerice i nevoljkosti. Brojni znaci pokazuju da više nema ni suglasnosti ni pristajanja na američku prevlast. Sve češće iskazuje se neprihvatanje imperijalističke Amerike.

Da li je Amerika zaista imperij? Pogledajmo u povijest: nakon što je 14. srpnja 1776. godine trinaest kolonija otkazalo poslušnost britanskoj kruni i objavilo Deklaraciju o neovisnosti, novoutemeljena država razvila je politiku osamostaljenja. Ona se izražavala u suprotstavljanju izgradnje vojnih baza u prekomorskim zemljama i opiranju slanja američkih vojnika u inozemstvo, ako se nije radilo o Južnoj Americi, koju su SAD u skladu s prisvajачkom Monroeovom doktrinom tretirale kao vlastito dvorište. Kasan i na kraju presudan ulazak Amerike u Prvi i zatim Drugi svjetski rat najbolji je pokazatelj te tvrdokorne politike. Za razliku od europskih kolonijalnih sila, Francuske i Velike Britanije, Amerika je privremeno prisvojila neke prekomorske kolonije (Filipini), premda ih nikad nije uključila u državni i politički poredak.

Svaki imperij počiva na tri potpornja – vojska, gospodarstvo i kultura. SAD su danas jedina sila koja može vrlo brzo rasporediti svoje vojne jedinice u udaljenim krajevima. Pod oružjem ima oko milijun i pol vojnika, dakle pet posto od ukupnog vojnog osoblja na svijetu. Kina ima više od dva milijuna vojnika, a EU pod oružjem i s dodatnim jedinicama članica ima približno jednak broj, premda su slabije organizirani. Kako i kada Amerika može upotrijebiti više od dvije tisuće vojnih baza u različitim državama svijeta, to ovisi o sve hirovitijim saveznicima. Očigledno je da Amerika, bez obzira na golemu tehnološku prednost, može voditi samo jedan otvoreni rat, Irak, i jedan taktički rat, Afganistan.

Britanci u kolonijama nisu imali dovoljno vojnika za ostvarenje tvrde moći. Zato su privukli lokalne elite u javnu upravu i uvjerali ih da vladaju sukladno interesima britanske krune. Amerika to danas ne može učiniti. Ono što može tek su manje ili više drski pokušaji da na različite javne ili zakulisne načine utječe na elite u savezničkim državama. U tome nije uvijek uspješna. Rječit primjer: prije izbijanja rata u Iraku Amerikanci su htjeli krenuti u napad iz vojnih baza u Saudijskoj Arabiji. Odbijeni su usprkos dugogodišnjem, premda sve napornijem, radu na održavanju dobrih odnosa.

Svjetska trgovinska razmjena zaista ovisi o vitalnosti američke privrede, ali to ipak ne znači da Amerika neposredno vlada i usmjerava svjetske privredne tokove. Svjetskim tržištem ne vlada ni jedna država.

Europljani kupuju naftu, a Amerika želi neposredno kontrolirati naftna polja na drugoj strani planete, zbog potrebe za energijom, jer američkih pet postotaka svjetske populacije troši čak četvrtinu rezervi nafte na Zemlji. Kod osiguravanja pristupa prirodnim izvorima naravno da stvara protivnike.

Američki deficit u vanjskoj trgovini počeo se pojavljivati već 1970-ih. Dva desetljeća kasnije, Amerika je u deficitu od sto milijardi dolara, a danas je opterećena pet puta većim dugom. Financira ga dotokom stranog kapitala. Ilustrativna je usporedba sa španjolskim imperijem iz XVI. i XVII. stoljeća. U španjolsku kraljevinu tada su se slijevale goleme količine zlata i druga bogatstva iz novih kolonija u Južnoj Americi. Ubrzo nakon toga samozadovoljno su zapali u tehnološki i gospodarski nazadak.

A američka premoć u svakodnevnoj kulturi? Danas posvuda na planeti nalaze se McDonald's restorani koji jednostavnim jelima i pristupačnim cijenama uspješno nameću američki ukus cijelom svijetu. Ali i McDonald's nastoji svoje unificirane standarde prilagoditi lokalnim karakteristikama, na primjer vjerskoj zabrani konzumiranja govedine u Indiji.

Za razliku od tradicionalnih imperija, SAD su utemeljene kao demokracija. Bez obzira na to što se manjkavo prakticira kod kuće i licemjerno nameće u inozemstvu, američka vjera u demokraciju zahtijeva određivanje granice do koje SAD mogu ići, kao i održavanje kontrole nad tuđim teritorijem. Iz tog kuta, Amerika više podsjeća na nizozemski „kolebljivi imperij“ na Karibima, a daleko manje na britanski imperij u kojem sunce nikad nije zalazilo. U svakom slučaju, Amerika je danas „slabi imperij“, koji više ne može kontrolirati velike strateške igrače. A slabost je popraćena nepredvidljivošću, potkrijepljenu privrednim zaostajanjem, prestrašenim masama i ideološki ograničenim vođama.

Dvadeseto stoljeće bilo je američko. Za mnoge od nas – ne samo za nas koji smo tamo studirali – Amerika je predstavljala rješenje svjetskih problema. U dvadeset prvom stoljeću Amerika se opasno približila tome da postane problem za svijet.

To vide mnogi od nas. Mnogi, ali ne svi. Kad smo Wachtel i ja izašli iz fakultetske palače od čelika i stakla i zaputili u maglovitu noć, prijatelj je ironično dobio: „Jedino mjesto na kojem još uvijek vole Ameriku je Kosovo!“ Nisam znao hoću se nasmijati ili zaplakati.

I. A. BUNJIN: "PROKLETI DANI", BEOGRAD, 2010.

MI, ŽRTVE REVOLUCIJE

Čedomir Višnjić

Smisao našeg podsjećanja na ovo davno svjedočanstvo svakako nije u nastojanju da se i mi, zakašnjelo, priključimo onima koji izvor svega zla vide u događajima iz 1917. godine, jer, već je i vrijeme njihovog trijumfa isteklo. Nasuprot tome, valja uvijek spominjati da je taj događaj tek kasnije instrumentalizovan za potrebe nove ruske države, najskuplje platio baš ruski narod, a da je decenijama funkcionisao kao jedna evropska nada

"I kakav me užas uhvati, kada pomislim, koliko sveta sada hoda u odeći svučenoj sa ubijenih leševa!" Kaže tako u svom odeskom dnevniku prvi ruski književni nobelovac Ivan Aleksejevič Bunjin. Ova antologijska rečenica, svjedočanstvo o svim socijalnim revolucijama, umjesto objašnjenja otkud on među nama danas.

Napokon smo dobili na srpskom jeziku i "Proklete dane", posljednje i nepoznato nam Bunjinovo djelo. Izašlo je kao druga knjiga šestosvesčanih Izabranih djela koje je uredio Vladimir Jagličić. Lijep izdavački pothvat koji, na žalost, po opremi nije na visini svog značaja i sadržaja. Mi, tada mladi čitaoci, saznali smo za ovu knjigu iz odličnog, tendencioznog, ali toplog predgovora izboru njegovih djela čuvenog urednika Aleksandra Tvardovskog. Te smo knjige, krajem sedamdesetih, kupovali u pretrpanoj ruskoj knjižari u Preradovićevoj ulici. Serija se zvala "Biblioteka ruske i sovjetske književnosti", grafički je imala sasvim ruski štih, mogli smo ih i po mirisu prepoznati, štampana je na srpskom jeziku u štampariji "Iskra revolucije" u Moskvi, i bila je zajedničko izdanje "Vuka Karadžića" iz Beograda i tamošnjeg "Progres". Nije se ni tada o tim knjigama puno pisalo ni znalo i pored za domaće prilike visokog tiraža, delikatnost jugoslavensko-sovjetskih odnosa, naročito u kulturi, određivala je njihovu sudbinu. U tom čitalačkom segmentu bilo je malo zalutalih. Nudile su i u ono vrijeme rijetku priliku da se čitaju u dobrim izborima: Bunjin, s kojim je serija i otvorena; Ljeskov, Kuprin, Saltikov-Ščedrin, Koroljenko, Tinjanov; tu je izašao prvi i danas dragocjen svezak Ajtmatova sa Džamilom, "najljepšom na svijetu pripovijesti o ljubavi", tako nekako je o toj priči govorio Aragon. Zatim, Grin, Šukšin, za nostalgijare bio je tu i obimni svezak sa Furmanovljevim Čapajevom i "Kako se kalio čelik" Ostrovskog. Biće da nisu bila sasvim čista posla oko te izdavačke saradnje, ali danas, koga briga...

Tvardovski je olako bio u pravu kad je napisao za Bunjina, da mu je ideal u prošlosti bilo "vreme rascvata plemićke kulture, stabilnog načina života na gospodskim imanjima", koji je tokom vremena izgubio okrutni karakter feudalnih odnosa. To je, doduše, bila sasvim sovjetska definicija jedne književne pozicije, ali ni Bunjin se na nju ne bi ljutio. I kao da to želi odmah ilustrovati, urednik ovaj izbor započinje čuvenom pričom "Antonovke", sa njenom neponovljivom atmosferom; "Sećam se ranog, svežeg, tihog jutra. Sećam se velikog vrta sveg u zlatu malo sasušenog i proređenog, sećam se drvoreda klenova, tananog mirisa opalog lišća i mirisa antonovki, mirisa meda i jesenje svežine. Vazduh je bio tako čist kao da ga uopšte nema..."

U takav su svijet provalili boljševici, a u drvorede su ušli – kamioni:

"Kamion – kakav je strašan simbol on bio za nas, koliko je tog kamiona u našim najtežim i užasavajućim sećanjima! Od svog prvog dana, revolucija je bila povezana sa tom smrdljivom, zahuktalom životinjom; u početku prepunjenom histeričnim ženama i bestidnom vojskom sastavljenom od dezertara, a zatim, i odabranim robijašima... Sva grubost savremene kulture i njenog 'socijalnog oduševljenja' oličena je u kamionu..."

Teško je u manje riječi oslikati ovog političkog Bunjina, njegov doživljaj novog vremena i junaka tog vremena, doživljaj revolucije u njenom srcu, u ustanku potlačenih, poživinčenih, koji vatrom i sjekirama obaraju krov nad svojim glavama, u stradanju u kulturu ogrezlih bivših surovih gospodara. Pomalo je to površna simbolika, ali vrijedi spomena, "Antonovke" su napisane 1900, zadnje godine XIX vijeka i predstavljaju svojevrsni literarni oproštaj s njim. S idućim, dvadesetim, ovaj je autor imao neprekidni niz problema i nesporazuma. Oštro se razdvojio njegov osjećaj za ljepotu Rusije, njenih šuma, kaljavih puteva, opalog lišća, njene kulture – i njegov osjećaj prema narodu. Bilo je to jasno već u "Selu", idiličnom trenutku ovog autora u politizovanoj i ideologizovanoj atmosferi Rusije tog vremena. Dovoljno je pročitati prvu stranicu novele, životni put triju generacija Krasovih, pa da se uvidi dosljednost i utemeljenost njegovih kasnijih opredjeljenja, da je put koji ga je odveo u emigraciju bio dug i prilično ravan.

A barem kroz čitavu 1917. godinu bilo je lako naslutiti što se sprema. Bunjin je provodi na svom imanju, osluškuje razgovore mužika i dezertara i skuplja ilustracije za činjenicu da se spremala duboka socijalna revolucija, da je ispod pozlaćene površine već načete carske vlasti, kuhalo vjekovno nezadovoljstvo, i da su reforme samo ubrzale kraj samodržavlja Romanova. Jedan od prvih dnevničkih zapisa donosi glasinu iz obližnjeg sela; „kazali su da treba poklati sve spahije“. To ljeto gore spahijska imanja po Orlovskoj guberniji. Seljaci su došli spaliti i pišćevo imanje, kaže da su i njega htjeli baciti u vatru i da ga je spasio „samo bes, sa kojim sam psujući, nasrnuo na njih“. Kad poslije boljševičkog prevrata stigne u Moskvu, pokušava preživjeti. Piše da bratov sluga postaje sve „luđi“, iako kod njih radi već 20 godina, i uvijek je bio mio i učtiv, sada se zapažaju promjene: „Još uvek služi marljivo, ali se već vidi da radi s naporom, ne može da nas gleda, izbegava razgovore s nama, sav iznutra podrhtava od besa...“ Razgovor sa čuvarom crkve, koji se i dalje nisko

Ivan A. Bunjin

klanja Bunjinu, kad se ovaj dođe pomoliti i odahnuti od užasa svakodnevice, daje sličan rezultat: „Sve dok buržoaziju ne pokolju, svi ćemo biti gladni... Ah, dragi gospodine, iskreno ću vam reći, poklaće buržuje, poklaće ih...“ Totalitarnost revolucionarnih raspoloženja važna je pretpostavka kasnijih političkih rješenja. U šetnji Moskvom zapaža neobičnu scenu, grupu momaka na Petrovki, kako razbijaju led, očito natjerani na taj posao. Sluša narod koji to u prolasku komentira sa zadovoljstvom; „Aha, sada vas brajko, teraju da radite!“ Tek da se zna da nisu sve izmislili Staljin i njegova politička policija.

Ipak, antologijska je scena iz seoske trgovine. Bunjin piše da su mu još i uvečer ruke drhtale dok je novine čitao. A šta je bilo? On je u trgovini čekao da dobije svoj pirinač, da bi mu najprije prišao pijani mužik i zamolio ga da mu nešto objasni, a potom i vojnik, „gnusno stvorenje, dezterter“ izgubljen od besposličarenja i pijanstva: „Ćutao je, a zatim mi je kratko, tonom koji ne dozvoljava suprotstavljanje, rekao: Daj da pripalimo. Ja sam mu ćutke dao.“ I to je sve. Dakle, vojnik prilazi, gleda ga i čuti, propalica koja zna da upravo slobodno prelazi granicu između klasa i svjetova, i na drugoj strani on, bespomoćan i nesposoban da se pomiri sa onim što dolazi. Bunjin to zove poniženjem, a bio je to divlji strah i konačna i neopoziva usamljenost u velikoj zemlji u kojoj su porušene sve socijalne ljestvice. Preostalo mu je jedino da pokuša ponuditi nekakvo objašnjenje onoga što je gledao oko sebe.

U tom pokušaju budući nobelovac luta od bijesa i mržnje, koje obilato prosipa, do prvih trajnijih uvida u ono što slijedi ruskom narodu u idućim decenijama. Tih dana čita stare historičare, žesti se na svoj divlji i surovi narod, na podlost mužika i ni na trenutak ne želi osvijestiti očitu istinu, da su ti mužici, baš takvi kakve ih on vidi, i dezterteri i porodične slugе, proizvod i djeca toga starog ruskog svijeta, kojeg i kakvog on usamljen brani i slavi njegovu idiličnost. Ne uspijeva pomiriti različite polove istine, on, koji je u obranu starog svijeta stao kad je vidio ko ga i zašto ruši, ne uspijeva razumjeti procese, radije brani sliku koju je sam stvorio: „Naša deca i unuci neće biti u stanju ni da zamisle onu Rusiju, u kojoj smo mi nekada živeli, koju nismo cenili i nismo je razumeli – svu tu snagu, slogu, bratstvo i sreću...“ Ovo bi mogli

potpisati svi protivnici revolucije, a naročito protivnici nacional-revolucionara na jugoslavenskom terenu.

I ne samo selo i seljaci, nego i mladež mu je poluživotinjska gomila, lica na ulicama gradova, a naročito „crvene“ Moskve, odvratna su mu i životinjska, odvratna mu je i bivši bliski prijatelj Maksim Gorki, a o Majakovskom da se i ne govori. Narod smatra neradnicima, kojima je ideal lopovska skitnja (nije li slično i Staljin mislio?), mornarima baltičke flote, udarnom odredom revolucije, omiljeni je cilj i plijen konjak „Martel“, a cijeli revolucionarni san i ideal se svodi na to, „da se slomi glava fabrikantu, da mu se izvrnu džepovi i da se postane još gora strвина od tog istog fabrikanta“. Zlurado komentira naznake neizbježne sudbine svake revolucije i njenih korisnika, naročito onih sa dna socijalne ljestvice, koji na kraju iz lošeg položaja dospijevaju u još gori. Razumio je i tehniku masovnog terora; letvicu zločina podići tako visoko da otupi svaku saosjećajnost: „Sedmorica obešenih? Ne dragi moj, ne sedmorica, već – sedamsto! I tu se već neizostavno koči...“ A scena kojom pokušava ilustrovati iluzije i besmisao zbivanja, dramu jednog vremena, gotovo je filmska, i istinita i nepravdna u isti mah: „Išao sam kroz pijacu: smrad, prljavština, beda; Ukrajinci i Ukrajinke, skoro kao iz desetog veka, mršavi volovi, pretpotopske toljage – i, usred svega – plakati, pozivi na borbu za Treću internacionalu.“

Bunjin je svjestan svoje žestine i ljuti ga nastojanje dobrog dijela intelektualaca da pokušaju razumjeti narod i revoluciju, kaže on da nepristranost nije moguća i da je nikad neće biti, uvjeren da će njegovo, sasvim pristrano svjedočenje, biti važno budućem historičaru; „Zar je važna 'strast' samo 'revolucionarnog naroda'?! A šta je s nama, zar mi nismo ljudi, šta smo?“ On odlučno poriče sve što bi ga moglo povezati s novim svijetom i sasvim u duhu radikalnog ruskog intelektualca negira stvarnost koju ne voli i koju vidi kao čisti trag stare pugačevljevske i razinovske Rusije. Kaže, da nikad neće prihvatiti novi boljševički pravopis, jer ljudska ruka nikad do sad nije pisala ništa slično onom što se danas piše, kaže, da ne želi dokazivati; kako je bolje i skapati od gladi nego učiti idiote jambima i korejima, „kako bi mogli da opevaju svoje kolege koji pljačkaju, ubijaju, siluju, skrnave crkve, izrezuju remenja od oficirskih leđa, venčavaju sveštenike sa kobilama?!“

U njegovom je dnevniku mnogo pravde za ruske šume i rusku zemlju, za rusku pravoslavnu crkvu i danas manje poznate književnike njegovog vremena, čak i za one nesretne paunove sa spahijskog imanja, kojima su seljaci iz zabave živima počupali perje i pustili ih okrvavljene da uzlijeću i koprcaju se u blatu. Za drugu stranu Ivan Aleksijevič Bunjin nije imao lijepe riječi.

Smisao našeg podsjećanja na ovo davno svjedočanstvo svakako nije u nastojanju da se i mi, zakašnjelo, priključimo onima koji izvor svega zla vide u događajima iz 1917. godine, jer, već je i vrijeme njihovog trijumfa isteklo. Nasuprot tome, valja uvijek spominjati da je taj događaj tek kasnije instrumentalizovan za potrebe nove ruske države, najskuplje platio baš ruski narod, a da je decenijama funkcionisao kao jedna evropska nada. Da je taj događaj odlučujuće utjecao na transformacije svjetskog kapitalizma, da je dobar dio francuskih pjesnika iz svih antologija 1948. godine bio na Staljinovoj, a ne na Titovoj strani... I još mnogo toga. Međutim, ono što nam ova knjiga ipak daje i što je važnije od svake pojedinačne istine ili tendencije u njoj, to je pravo žrtava na njihovu riječ, na njihovo svjedočanstvo, na to da korak pobjednika u politici u pravilu smrdi nečovještvom. Nama, koji smo proživjeli i preživjeli, ko jednu a ko dvije hrvatske nacionalne revolucije, to je lako razumjeti.

DUH KORNJAČE JE MALEN I VRLO STAR

Tone Škrjanec

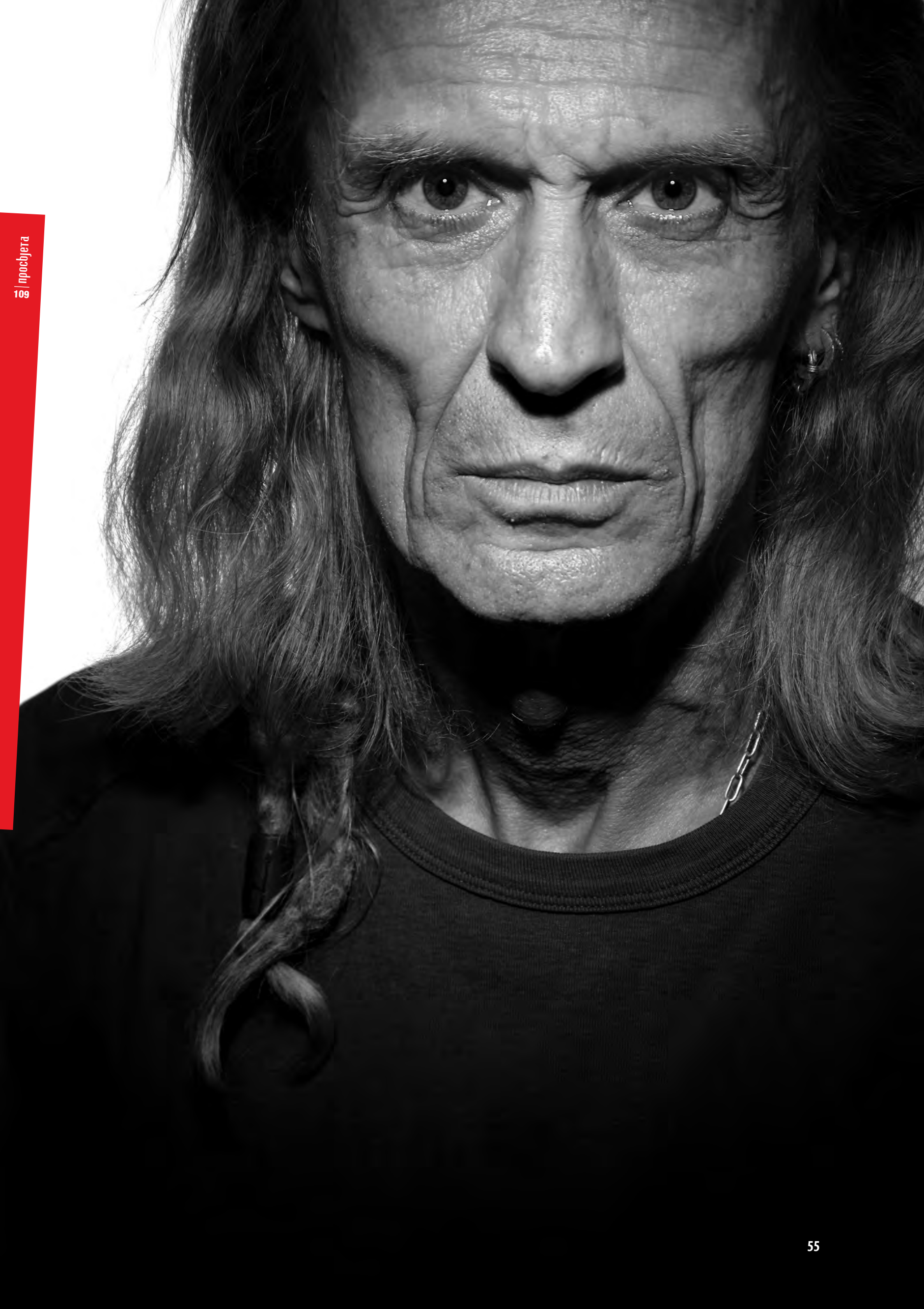
Tone Škrjanec (Ljubljana, 1953), jedan od vodećih slovenskih pjesnika, završio je studij sociologije u Ljubljani i zatim je deset godina radio kao novinar. Od 1990. godine radi kao koordinator programa u Kulturno-umjetničkom društvu "France Prešern", u kojem 1994. organizira ljubljanski festival poezije Trnovski terceti. Poezija Toneta Škrjaneca zastupljena je u brojnim slovenskim i stranim antologijama slovenske poezije i prevedena na nekoliko stranih jezika. Prevodi suvremenu američku književnost (P. Bowles, W. S. Burroughs, C. Bukowski, Gary Snyder, Frank O'Hara, Timothy Liu; Kenneth Koch, Jack Spicer, Anselm Hollo...) te sa hrvatskog i srpskoga jezika. Sa skupinom pjesnika i glazbenika iz Ljubljane (Čučnik, Podlogar, Vrečar, Mozetič, Škrjanec) objavio je tri CD-a uglazbljene poezije. Objavio je osam zbirki poezije, a ovdje je zastupljen pjesmama iz zbirke *Duh kornjače je malen i vrlo star*, objavljene 2009. u Ljubljani.

Kemija

nismo sve odnijeli u laboratorij.
nešto smo uspjeli sakriti po džepovima.
bilo je užasno čisto
i metal je blistao
pod umjetnim svjetlom.
vani je bio svježi bijeli snijeg
sa svojom posebnom tišinom,
posut tragovima manjih ptica.
polako hodamo
po nježnom i prhkome snijegu.
tragove
ostavljamo
za
sobom.

O vječnosti

ne nalazim nikakve datume.
sve, kao da visi u zraku. pjesme od jučer,
od lani, od prije mnogo godina.
želio bih da znam više o stablima
i pticama, da poznajem njihova imena.
ne samo njihovu veličinu i ono letenje.
ispred mog prozora stoji građevinska skela,
danas sasvim zapuštena, nikakvog zviždukanja,
razbijanja alatom i kantama.
danas je subota, govori mi
beskonačno brujanje motorne kosilice oko kuće,
i prazna drvena klupa ispod visoke krošnje trešnje.
u onoj debeloj ugodnoj hladovini.
snovi dolaze iz dana.
zapisujem. ne tražim istinu.
pišem o svakodnevnim stvarima
kao o vječnosti,
o drveću, ljudima,
grljenju i uzimanju otisaka usnica.
polaganju ruku. o trenucima.

Duh kornjače je malen i vrlo star

kad nastupi čas za razgovor
i zabavu odlazim kući.
tamo imam prozor sa čistim prozirnim staklom.
vani su crni mrak i šumovi.
razmišljam da popušim
komadić hašiša, čitam knjigu.

Vaš komadić raja

to pak ne može biti mansarda s bijelo
pojastučenim foteljama, kaučom
i pogledom na sunce
kakav nudi reklamni letak.
pišem onako kako me ruke svrbe,
dani su dulji, sat smo pomaknuli
s ormara na stol,
bateriju zamijenili nedavno.
raj na zemlji je obična
turistima opterećena fraza.
šeću te amo tamo dok ne kupiš
voznu kartu, onda ti je probuše
i sjednu te na vlak među same strance.
stranci među sobom čavrljaju
i izvlače pripremljena jela iz naprtnjača
i košara. riječ je o pečenim dijelovima peradi,
sirovom povrću, pecivu koje se brzo
mrvi u prah. mlađe djevojke nespretno koketiraju,
hlade se lepezama, a uglavnom gledaju kroz prozor
kako krajolik bježi.
starije iskusnije i uvježbanije žene
izuju cipele i tustim prstima
grebu po bokovima. masiraju stopala

Ljubljana

moje se tijelo danas osjeća odlično.
jabuke i jogurt rano ujutro.
ruke, danas nemirne, nervozno se traže.
zatim se smirene isprepliću na koljenu.
tek tako iz čiste ljubavi. milina.
poput stijene lijepa zadnjica u crnoj suknji.
elektrostatička elegancija. šaputanje.
ovdje zamalo snijeg, ozbiljna tišina.
gledam se, sasvim sam bijel i gladak.
brz, postizem gotovo 90 km/h.
nepromišljeno siječem zavoje.
sve su mi cipele preuske.
usne neprirodno lijepe,
već i previše crvene i napete.
hrpa smeća u glavi i razne boje.
grudi imaju okus po zemlji. meke su.
bijelo janje
na bijeloj koži.

Više ćaskanje nego razgovor

na kraju se nebo krivi na sve strane.
danas primjećujem mnogo više stvari. mislim baš na stvari,
na ono što ne živi, ne diše i navodno ne treba dodir.
gusti se sumrak koji se polako nakupljao tijekom cijelog dana.
ćaskom smo zastali i ja i sjenica
pokraj cirka $\frac{3}{4}$ m visokog ruja.
oprezno smo manevrirali
mimo raskošnih stručaka jaglaca
i bezbrojnih puževa. prva mala smrt
bila je samo upozorenje, više ćaskanje nego razgovor.
sada gledamo kroz sve gušći mrak prema jezeru –
tu i tamo svjetlost različitih izvora
razlijeva se glatkom vodom.
iznad nas visoka lipa, kao stablo,
ne kao simbol. stiže proljeće.
na prisojnoj strani kuće prvi cvjetovi marelica.
u knjizi otvorenoj nasred stola raskrećena petunija.

Alpe

treba prići do kraja.
ona neka pazi.
ne smije skijati
i neka ne stoji na hladnoći.
i preveliku gužvu
mora izbjegavati,
i prizemne životinje.
treba požuriti u beskonačnost,
brblja neka žena
uz pratnju bubnjara.
u ustima imam sjećanje,
izvan stabla.
kroz njihove tamne grane
promatram svjetlucaње
vode jezera.

Smjena straže

baš ništa ne vidim.
sve je posve plavo.
plave škure na plavoj kući.
modro nebo, bijeli galeb
na vrhu kamene ograde.
neka preplanula žena
pripovijeda mi o međuzama,
šorpionima i suncu.
ali ustvari radi se o očima i mirisima,
i opet plavetnilo, ružmarin
i krema za sunčanje.

danas čujem iznenađujuće oštro.
pada kiša i u zraku se osjeća
neuobičajen mir i tišina.
vidim jednog anđela
koji se vrti u zraku poput otpalog lista.
moje se oči pomiču u ritmu prolaznika.
riječi istresam ispod stabla s roza cvjetovima.
moje su dlake kovrčave do korijena.
moj miris se zauvijek slijepio s tvojim prstima.

Smirit ću konje

bilježnica je puna lica.
zebe u dnu duše i vrhovima prstiju.
fotografiram staru tvornicu,
klipove što se ravnomjerno spuštaju.
zašto da idemo zajedno na večeru,
kad je pokraj jezera tako pravilan mir
a ruže su obrezane.
nešto posla još čeka.
priključio se redu za čekanje.
zmija baš i nije bila ali nije ni konop.
nešto između
gmizalo je i siktalo. opet
kradem: provjerit ću datume
i smiriti konje. najprije
ću smiriti konje.
imam dovoljno vremena.
nitko me ne čeka.

Plićaci

u ranu zoru ćevapčići,
pleh glazba i smrad zagorjela ulja.
kreveti na katove,
sunce u pet ujutro direktno kroz prozor.
tijelo koje nepomično spava, ravnomjerno,
gotovo nečujno diše. nije moje niti tuđe,
ali me ipak jednom davno uistinu dotaknulo.
jezero je glatka zelena nepomičnost.
na štandu kupio šalicu sa crnim kozorogom,
tamo na dnu ukaže se, kad ispiješ čaj,
promatrao guste zelene krošnje stabala.
zeleno more. dva posve bijela oblaka.

Zagreb protiv zavjere

ULOMAK IZ ROMANA

Borivoj Radaković

Glava VII.

U kojoj polako shvaćamo što je utvarni Brko rekao na Savi – Tajanstveni Gipsy, medvjed i psi – Djeca sreće novac neće – Filozofove aporije – Kustos Žika – Među e-Romima

Kiša je – ali: lila. Ali Lili. . . Nju da pokoleba malo vode s neba?! Sada kad treba dosanjati san ranjenog Zagreba? Ma neka pljušti ko iz kabla, nek ruši ceste, krši stabla, ma padale i sjekire, traktori, ona orna hrli, gori da se bori za svoj san, za svoji plan, sorry, Tonči, sorry! Jer, Točni Tonči je htio da pričekaju da kiša bar jenja, ali za njegova htijenja Lili nešće ni da čuje, tek rekla mu je: „Il mokra do kože, il gola do kože, ali grem“, pa se u kišurinu stuštila tu, zaždila u dažd nesmiljen ne časeć ni tren. Tonča izazov prože, pa, makar i nevoljko, makar i s cipelom koja propušta, krenu za njom u prolom taj. A prvo ju je bio snubio da se posred čerginskoga blata spuste s pomoću zrakomlata jer njime će, ustreba li, brže nazad prema gradu (a i prevelik je da im ga ukradu!), no njoj je bilo neupitno neuputno zaputit se i autom međ Rome jer njezini auti imaju renome najskupljih na svijetu, a – se razme – razmetat se, *tamo*, hej. . . Uostalom, krenuli su u tu misiju različitih misliju što ih bude, što lude što hude, predrasude. On je imao zazor od razorne zaraze i jezive bijede, a ona je pustila da je mentalne slike vode u zanosan svijet slobode, svijet pjesme i strasti u kojem te nije briga kuda letiš, gdje ćeš pasti. Lili je već u mašti jezdila kroz modra maglovita prostranstva – sad već sluša staru Zingaru gitaru, a sad se divi mladu Gitanu koji kraj vatre svira gitaru, u očma mu bukti zora. . . Čeka da je *povede do rijeke. . . ko što pravi Gigan mora. . .*

A, eto, na javi, štoviše u praksi, taxi ih vozi njojzi nepoznatim putom, ali po planu – već su cestom podno savskog nasipa prošli toplanu, pa onda dalje od istočnoga ruba grada gdje već više ne biše ni zgrada, ni kuća, ni kućeraka, ni stračara, ni potleušica, ni bajtara, ni krovinjara, ni daščara za zagrebačku sirotinju i došljačku raju, a na kraju je ustuknula i klimava arhitektura kartona i lima, kadli. . . ma:

što se bijeli u daljini zelenoj?! Je li snijeg? Il su labudovi? Da je snijeg, već bi okopnio. Labudovi? Već bi ih pobilo olovo lovaca talijan-skih koji oružje dižu na sve stvorove što idu, lete, plivaju i gmižu. Elem, snijeg nije, nisu, vala, niti labudovi, al se Lili oduzeli udovi:

pred njima golem čador. Gordo se ko gora uzdiže iz sumaglice, a vozač, smrknuvši lice, pokazuje naprijed kroz staklo po kojem brisači brižno ližu kišu i pun strahopoštovanja dadne im svečano do znanja:

„Cyber-čerga!“

Poput Eiseberga izdizalo se to čudo, to veliko bijelo mudo kraj Zagreba grada. To nema metropola! Kupola ko pola lopte, al goleme, skoro ko za cijelo pleme. Sada je u mutnoj daljini peru naleti kiše, više nje sijevaju munje kano da sam Tesla kroz nebasa vesla, i samo lije i lije, *čovjeka ni vuka nije*. Točni Tonči se stisnuo uz mladu ženu, oboje blenu, ne vjeruju rođenim očima.

„Sada sve počima“, šapnula je Lili, akoprem i nije znala koliko je u pravu, ali joj kroz glavu nešto, neki kao glas, neki kao znak, poruka čak, jasno reče da ništa više nije šala i ozbiljno je pokušala još nešto reći, ali ostade nijema, a taxi je brzao kroz polje prema nekom naselju ispred one kupole. Priđoše bliže.

E, to je već čerga kakvu znaju iz filmova i romantičnih snova: sklepane nastambe – ni kolibe, ni šatori – kola, arnjevi, starudija, krama, gomile bakrene žice, svakakve trice, krpe, hrpe dasaka, kolci, šuplji lonci, ostaci nekog auta, krtija, prevrnuti kutija nekog čistača cipela, natruli madraci, dimi se upaljeno ognjište, konji odnekud njište, štenad laje. . .

Taksist bojažljivo staje i ostavlja ih kraj neke, kao, strehe. Rekoše mu da čeka, a oni će dalje pjehe. A nigdje nikog, tek. . . ček, ček, ček. . .!:

„Gledajte, Tonči!!!“

Na drugoj strani stoji jedan pravi-pravcati Gipsy, kraj njega psi, komada tri, i jedan medvjed koji se propeo na stražnje noge – stoje točno na putu prema kupoli. Čovjek drži ruku u zraku, ali niti maše nit se miče, onako bez umbrele premda ga zasipaju vodene strijele, i njega, i medvjeda i pse. Tončiju uzavreše sinapse sve od užasa, žmarci ga prožeše i diže mu se kosa na glavi, a i Lili se ukočilo lice i tijelo joj se naježurilo, no htjede požuriti prema starcu.

„Držite distancu!“

Tonči gleda medvjeda na lancu, mjerka je li lanac dovoljno čvrst i dovoljno kratak, hvata Lili za lakat, fakat, bilo ga strah. U taj mah odnekud dotrči petero musavih mališana u dronjcima, pa stade da ih cima za ruke, ciče, *vtiju se vu krug* kao da im se rugaju, dižu graju. Na sebi imaju tipičnu nošnju za prošnju, ali ne pružaju ruke i ne moljakaju. Tonči nagonski prozbori:

„Torbica! Orobti će vas...!“ i povlači ruke, ne da djeci da ga taknu, ne zna što da radi, iskreno govoreći – dodir mu se gadi. „Jesu li vam tu tata i mama?“ pita.

Djeca ne odgovaraju, samo se smiju, ne daju znak da ga razumiju. Lica su im prljava, ali nekako neprirodno, svako djeluje kao maska, ali Lili nema ni časka da se zagleda, plešu oko nje i ona se hvata u kolo, pokušava ići s njima ukorak. Pita pak:

„Do you speak English?“

A djeca opet niš! Tonči grozničavo razmišljava kako da se snađe. Elem:

„*Delem, delem, lungone dromensa...*...?“, nekako muklo protisne i podigne ruke, na što buljuk djece vrisne, pa ga počnu hvatati za košulju, za rubove sakoa, nogavice hlača i sve se pojača: vika, žagor, cika. Nekom drugom vesela slika, ali Tonča uhvatila panika. Nisu to hodnici filozofskog fakulteta po kojima šeta ko lane u gori niti su to ljupki slučajni dodiri namirisanih studentica mladih lica koje osjeća kad mu pružaju indekse na potpis. Lili se stoga, da odvrati šmrkavce od profesora postmodernizma, izmakne, iz torbice izvadi pet novčanica od tisuću kuna. Tonči se tuna lecne – nije mu bilo po čudi:

„Ukrast će vam, jeste ludi?“ ali se Lili obrecne:

„Kako će mi ukrasti kad im hoću dati?!“

„Oni ne znaju što je dar!“

„Bar znaju što je *dar-mar!*“, klikne Lili bez miša i ne okolišajući baci novac uvis.

Ali, nesuvislo i čudnovato sve to bi i umjesto očekivanog navlačenja i jagme, gle! – odrpanu djecu nisu zanimala kune, pa se, kao da se bune, okrenuše i odjuriše sa smijehom. Pod strehom – i pod stresom! – Lili i Tonči sada u strahu sami stajahu dok su novčanice još prošle i kao uvelo lišće bešumno slijetale na tlo. Kao da je utihnulo grotlo i bio bi muk da se nije čuo huk kišnih kapi po krovu od dasaka. Nekoliko mlaka ispred njih ključalo je bezbrojnim mjehurićima.

„Ovo nije normalno! Kao da su bile utvare!“ promrsi Tonči i, makar prestravljen, počne skupljati pare po tlu, a sve je bojažljivo gledao hoće li još nešto krenuti po zlu. A u glavi mu bruje struje: da izgovori onu glupu rečenicu: „Jesam li vam rekao...?“ a i pogledavao je taksi koji ih je čekao Cijelo mu tijelo bridjelo jer ga bilo stid pred Lili. Ona je, pak, razmišljala kakve sve to ima veze, ali sada i nju, zbilja, ozbiljno udari nalet jeze. Podigla je glavu i:

„*Gledajte, Tonči!!!*“

Tonči se ukonči. Onaj isti starac, i isti psi, i isti onaj medvjed u istoj pozi ko neki opaki bozi što odolijevaju lijevanju mlazova odozgo i nadgledaju ih strozgo. Nema ništa strašnije od bića koje prkosi elementu – ili je ludo ili ima moć, s njime nećeš dobro proć. Ali nije bilo vremena ni za čuđenje ni za strah jer:

odjednom,

prolomi se glazba, grdna buka od tarabuka i truba, zazveče daire, pa zatrešti „Čaje šukarije“, laseri počnu šibati po kiši, pa je izgledalo kao da iskre u svim bojama sipe na čergu. Iznad onog starca stvori se hologramski natpis, crven i žark:

WELCOME TO GIPSYLAND – ROMA ETHNO-PARK

Oooo! Zato starac, medo i psi stajahu onako nepomično i šutke. Ta bili su lutke, groteskne i prijeteće, ali zato *sada* evo sreće. Lili pusti da je glazba ponese, pa izađe ispod zaklona, raširi ruke, podigne smijeh u dažd. Kišne joj kapi zapršte licem i čelom, a ona, zmijugajući rukama i tijelom, zapleše oko sebe. Smije se iz vrlo grla

„Prehladit ćete se“, očinski priskoči Tonči s kišobranom, ogrće je i svojim dobrano već, i ponovno!, mokrim sakoom. Sjećat će se Lili, *bez prestanka je toga dana kišilo nad čergom*, kapi su joj se slijevale niz kosu i lice, *padala je kiša od lasera i laseri od kiše*. . . Ona ne može čekati više, počne da ga ljubi, pa ga ljubi, pa ga ljubi:

„Tonči, ovo je divno!“ pa uz njega čvrsto priljubi grudi, pa donji dio trbuha, a od tog sraza Tončiju se zažariše oba uha i oba obraza, samo što on, jadan, stade da se ogleda gleda li ih tko, ona djeca, na primjer, i . . . – tako, ko nekidan, nije kiša za nj. . .

Čitatelji moji. . . I ja sam imao takvih promašaja kad nisam znaja da je to taj trenutak, vrutak silnica. Ili sam se bojao, ili nisam bio siguran. . . u sebe, u čas. . . ? Onda bude kasno i bude ćorak i dugo ostane gorak okus u ustima. A vi? Znaite ono: trebalo se prepustiti ljepoti i strasti, ukrasti svemiru vječnost i igru. . . Zbilja, a vi? „Pa, čuj, pa znaš, pa. . .“, a mislite na to što se niste prije toga oprali, ili vam možda smrdi iz usta, navale vam svi kompleksi, svi strahovi, sav jad vašeg bića. . . Zato mogu reći: Hej, Tonči! Ma što kiša, ma što

Ljudi, ona djeca (pa i ona bi to voljela gledati), to je bio taj čas! Samo za vas! Što se niste pograbili i legli u to blato, baš zato što to više nikad neće biti, jer nikad neće biti „drugi put“ da upознаš Lilinu put. I cijeli bi se život sjećao kako je bilo po tom pljusk, ovako si sebi, i Lili, i nama opet opalio pljusk. Teško si pogriješio, Antonije, što si se izvukao iz čarolije!

Kroz čergu je bio naznačen puteljak – u kal su bile pobacane daske i pokoji kamen. Tonči je pazio da desnom cipelom ne zagazi sa stranen, a Lili je bezbrižno izula sandalen i u ritmu gacala po glibu, uživala u toplu žitkom mulju koji joj se prošuljavao između prstiju i škakljao je. Zadizala je suknju jer su joj bedra bila vlažna i mokra joj se tkanina lijepila za put.

„Tonči, blato! Otkad nisam vidjela blato!”

Na put im staje neki tamnopus muškarac, ne mareć što gaca kroz lokve. Širi ruke, široko se i smije, i slatko. U čeljusti mu bljeska zlatko. Zub. (Dobro, bio sam grub – ispalo je da je Tonči bio u pravu što nije glavu izgub, tko zna što je moglo da se zbud. Evo, Tonči, ispričavam se, pardon...)

„Oprosti, izvini, mislili smo kiša, pa... program malo kasni. I djeca nisu javila, a znaš nas Cigane, kod nas ništa ne mož da funkcionira – sam kad se svira. Ma ni onda ne funkcionira, ali onda nema veze. Važno da čovjek je sretan. Znaš kad je Cigo bio u vojsku, pa mu kaže kapetan...”

„Čekajte, čekajte”, ubrzao bi Tonči kraj tē politički nekorektne priče, a i hoće pokazati Lili da je na visini zadatka. „Nismo došli zbog etno-parka...” I kislili su usto.

„Ja sam kustos. Evo, vidiš, ovo je naša romska zastava: gore nebo – plavo, dole zeleno – trava, u sredini točak. Mi sada jako razvijamo romski turizam...”

„Stvarno?”, zanima se Lili, ali Tonči uporno hoće da se sve to skрати.

„Htjeli bismo razgovarati s nekim...” a nije znao treba li reći s ‘poglavicom’, ‘starješinom’, ‘šefom’, ‘predsjednikom’, ‘s nekim... nadležnim...’

„Sada će da se sredi!” Kustos uzima mobitel koji mu je visio oko vrata kao klatno: „Mi telefoniramo besplatno”, objasni im, pa važno potapše aparat: „RomCom”, a onda na romskom progovori u nj. U taj se čas pogase laserske strijele i glazba utihne, više ni „h” od holograma. Nastupi drama mûka koja ih gotovo fizički zaboli, ali sve prekine kustos: „Izvoli u kupoli!”

Bešumno su se otvorila staklena vrata i oni se nađoše na nekom – trgu!

Pravom trgu. Ljudi, stoje i pričaju ili prolaze. S jedne strane, kao vani, u maloj kavani mladež, s druge strane neka se mala djeca vesele, vrište. To je obdanište. Nasred trga okretao se stalak s velikim slikama Esme Redžepove, Gipsy Kinga, Šabana Bajramovića i Ronnija Wooda. Divan se miris širio svuda i strujala je tiha glazba, nešto Gipsy-jazzy, u cyber-čerzi. Bazenčić s vodoskokom. I – što se vidjelo i običnim okom, iz prve – ni tračka reklama, ama ni mrvel!

Lili prošapće: „Ovo je kao svemirski brod. Čisto je kao apoteka”, a onda joj srce zaštekla. „A ja ovako prljava...” pa se pogleda u noge. Svaka joj bi kaljava do nježna gležnja i gdje god da je bila stupila na zelen sag, ostao je trag, žut i blatan.

Ali kustos je bio galantan: „Tamo imaš WC i tuš. Pa – šta ti je gušt.”

Lili hitro na prstima odšeta do toaleta, ali je brzo došla jedna teta s nekim aparatom i stručno se pozabavila blatom, te za tili čas spasila Lili čast. I dok se Lili hitro stuštila pod tuš, potom posušila haljinu pod vrućom strujom zraka sušilice za ruke, pa popravila frizuru i dotjerala make-up, Tonči je zvjerkap i mjerkap sve oko sebe. Ali nije promatrao detalje. Njegova postmoderna svijest htjela je dalje i paljetkovala je i premetala sve teorijske postavke koje bi mu pomogle da shvati gdje je. Al ni Lacan, ni Derrida, ni Baudrillard, ni Žižek ne ponudiše lijek. A i kako bi? Ako su onaj starac, medo i psi *simulakra* jer su napravljeni da izgledaju kao da su pravi, što su onda ona prava djeca koja su (jasne su im sada namjere – tek do neke mjere!) glumila, a i bila, prava djeca? A što je onda etno-park? Je li *on* pravi ili, bolje, i *praviji* je jer je *kao* pravi, dakle istinit. Ali postavlja se pit: što je ovo, ova hiper/über kiber/cyber-čerga? Je li virilna ili virtualna i zbog čega? Svakako nije stvarna, to mu je bilo jasno premda se sam nalazio u njoj.

Čitatelju moj! Teško je danas biti filozof, of course. Tu se čovjek željan spoznaje sučine može lako, a opako, zaplesti u postmoderne kućine, kao: vidim, dakle – nije! Pa sad ti vidi što se tu krije! Nema broja kapima znoja što niz lice filozofu teku dok promišlja zbunjujuće pojave u dvadesetprvom vijeku. Ali, prije ili kasnije muke budu plaćene – filozofi su danas slavljani baš kao i rock-zvijezde, ta studenti se hrpimice gnijezde jedni na drugima u prepunim kazalištima i bivšim kinima, društvena elita ne pita pošto ulaznice kad govori filozof-mag, svi hrle žudni čuti doskočice što objašnjavaju ovaj svijet, nama tako drag. A brižni će otac i mati svoje dijete danas dati u nogometaše ili filozofe. Jer, *filozofi su dosad tumačili svijet, radi se o tome da ga napokon unovče!* To je i red!

Kustos je nešto govorio Tonču da u doba ljetno etno-park najviše posjećuju Englezi, cyber-čergu Eskimi zimi, a Hrvati ništa i nikad i ni po kakvoj klimi, pričao mu je o romskoj povijesti, životu na cesti, ali Tonči se nije dao smesti prošlošću i vas se ustremio na prizore tog zatvorenog svijeta:

„Oprostite, smeta li ako...?“ Izvadio je aparate.

„Sam ti slikaj, brate, zato smo tu!“

Kustos je stao namještati kosu, ali Tonči mu pruži jedan aparat i objasni mu svoj cilj. A onda su škljociljali jedan drugoga i, doslovce i bez jebe, sve oko sebe iz svakog kuta bar po pet puta. Uto se vratila i Lili, uznesena, zadivljena, zapanjena, zatravljena i samo se okretala i gledala lijevo-desno, uokolo, od poda do svoda kupole, poletno širila ruke. Svako se malo čuo njezin kliktaž: „Ovo je raj, ovo je raj!“, jer sve je bilo puno svjetla izvana kao za najvedrijeg dana. Gledala je galerije na dvije etaže ili, ako je kome draže, na dva floora, galerije koje su odozgora tvorile dva puna kruga. A njih su se dvojica, kao dva foto-druga, okomila objektivima na nju, kustos, očito, naročito.

„Da m pošalješ jednu sliku od gospođe!“

„Gospođice“, dometnuo je Tonči.

„Gospođice il gospođe, al bez slike ne mož da prođe!“ A onda usklikne: „A! Evo ga naš Kasum!“

Prišao im jedan mlađan muž, gospodin elegantan, markantan, tankobrkantan, s dugačkom naušnicom na uhu, u ukusnu ruhu.

„Dobro došli! Jas sum Kasum“, a onda se odmaknuo ne bi li mu predstavili Lili.

„Gospođica...“, počne građanski Tonči, ali se Lili vedra lica kao svjetska i samostalna dama predstavila sama:

„Ja sam Lili.“

A Kasumu nije promaknuo pogled na jednu nestašnu Lilinu bradavicu koja joj se stisnula pod polumokrom tkaninom. A ni Tončiju nije promaknuo pogled na Kasumov sladostrasan pogled na jednu nestašnu Lilinu bradavicu koja joj se stisnula pod polumokrom tkaninom. Samo su Lili (tobože) promaknuli pogledi na jednu njezinu nestašnu bradavicu koja joj se stisnula pod polumokrom tkaninom i vedro je gledala Kasuma u sjajne oči, dok je Tonči šutke proživljavao teške trenutke jer mu nije bilo drago što s nekim dijeli svoje voajersko blago, ali se brzo pribrao i, kao da koristi riječi da spriječi Kasuma da dalje gleda, naveo odreda:

„Ja sam profesor doktor Antonije Rukavina s Filozofskog fakulteta u Zagrebu.“

Veli Kasum: „Hoćete li da sjednemo u kafić...?“

Veli Tonči: „Radije bismo negdje...“

Veli Kasum: „U ured?“

Veli Tonči: „To je u redu!“

Veli Lili: „To je bolje.“

Kasum kao da je odjednom loše volje: „Znači, vi ste došli zbog nekog posla?“

Veli Tonči: „Pa... da...!“

Veli Kasum: „Ali mi ne radimo... sada.“

Veli Lili: „Kako ne radite!? Je li neki praznik? Oprostite, nismo znali...“

„Pa, nije baš praznik, ali...!“ Kasum raširi ruke i slegne ramenima kao da im ispriku daje: „*Obršim perela, čaje.*“ Lili pogleda Tončija, ali bilo je očito – ni on ne zna je kaj je *Obršim perela, čaje*. „*Kiša pada, djevojko.*“

„Pa... da... pada, ali...“

„Mi Romi ne radimo kad je kiša. Viša sila.“

Lili je istog časa shvatila. „Joj, kako je to divno! Sakriješ se u neku svoju nišu, gledaš kišu, čekaš da stane...“

Tonči lane:

„A kako onda radi luna-park?“

„*Etno-park!*“ Prsnula je, eto, prva iskra, varnica-kvarnica, ali Kasum nastavi miran ko ravnica: „Turizam se izuzima.“

„Čovjek dođe iz daleka, nije red da čeka“, ubacio se kustos. „A sad izvini, ja idem. Doviđenja. I da m pošalješ sliku!“

„Upoznali ste Žiku?“, pitao je Kasum kad je kustos otišao. „Kunstgeschichte s Heidelberga, etno-čerga je njegova ideja.“

Pa ih je poveja ulicama Cyber-čerge, pokazivao im školske razrede i teretane, hodnike, dvorane, manje i veće, pa vrtove viseće, dom kulture, tvarne i hologramske skulpture. Objasnio im da je pola grada iznad, pola ispod zemlje, pa je cijelo to zdanje zapravo kugla bez ijednog ugla, iznutra ko izvana, gdje svaka ulica krivuda i svuda je sve zavojito i oblo, sve lukovi i spirale kao da su arhitekti bili Kelti, brale. Sve šareno, mnoštvo živih boja, ukrasima nema broja. Podzemlje resi rezidencijalna mahala, a na dnu je, nije šala, bazen s toplom vodom iz nekog podzemnog vrela. Imaju dolje i bogomolje, prostore svete za vjerske evente za katolike, pravoslavce, budiste i muslimane. Sve na sve strane blista, čisto, uredno, bez mane. Kraj njih su promicali ljudi razne dobi, ljudi lijepi, ljudi dobri, vedri i čili kao da su netom bili na ugodnoj masaži. „To se traži!“, mišljahu Tonči i Lili, a dok su hodili, čudo se za čudom nizalo.

ТРАГОВИМА ФИЛОЛОШКОГ РАДА АКАДЕМИКА АЛЕКСАНДРА МЛАДЕНОВИЋА (1930-2010)

Вирна Карлић

Прошле су двије године од смрти академика Александра Младеновића, српског знанственика великог формата, који је за собом оставио обиман опус релевантних филолошких радова. Резултати његовог целоживотног рада битно су допринијели развоју проучавања повијести српског народног и књижевног језика. Младеновићевим одласком српска филологија је остала без једног од најзначајнијих савремених повјесничара српског (раз)говорног и књижевног (писаног, књишког и тисканог) језика ближе и даље прошлости. Тим поводом слиједи осврт на његов живот и дјело, с посебним нагласком на књигу „Историја српског језика“ – посљедњу ауторову збирку изабраних радова објављену двије године прије његове смрти

Академик Александар Младеновић рођен је 1930. године у Битољу. Након средњошколског образовања у Крагујевцу те студија српског језика и књижевности у Београду, Младеновић је запослен као асистент за повијест српског народног и књижевног језика на Филолошком факултету у Новом Саду, где је радио све до умировљења 1995. године, прво у звању доцента (од 1963), затим ванредног професора (од 1968) и најзад редовног професора (од 1973). У средишту Младеновићевог знанственог интереса било је проучавање повијесног развоја српског језика, о чему је свеукупно написао преко 450 радова. У својем раду посебно се посветио лингвистичком истраживању раздобља између друге половине 18. и прве половине 19. стољећа, понудивши нов приступ и тумачење језичне грађе славеносрпског периода. Својим истраживањима расвијетлио је и многа језична питања старије, српкославенске епохе, а дио својег знанственог опуса посветио је и разним филолошким питањима везаним за живот и дјело Петра Петровића Његоша. Од 1978. године Младеновић преузима позицију начелника Археографског одјела Народне библиотеке Србије у Београду, те ангажманом на низу знанственоистраживачких пројеката бива заслужан за афирмацију српске археографије – како у Србији, тако и на међународној разини. За живота је у више наврата био у својству уредника најеминентнијих лингвистичких гласила у Србији, те је као гостујући предавач држао предавања на низу свеучилишта широм Еуропе (Сарајеву, Скопљу, Кракову, Варшави, Софији, Санкт Петербургу итд.). За свој знанствени рад Младеновић је вишеструко награђиван признањима бројних домаћих и међународних институција.

„Историја српског језика“ као пресјек Младеновићевог филолошког рада

Године 2008. у издању Чигоја штампе објављена је збирка Младеновићевих изабраних радова о језичноповијесним темама, који захваћају раздобље од времена непосредно након досељавања Славена на Балкански полуоток – све до средине 19. стољећа. Може се казати да је ова књига својеврсни ‘пресјек у малом’ Младеновићевог језичноповијесног знанственог опуса и интереса, будући да су у њој обрађене теме из раздобља која су аутора знанствено највише заокупљала. Иако наслов ове

књиге можда сугерира да је ријеч о дјелу које нуди синтетички преглед повијесног развоја српског језика, заправо се ради о збирци изабраних и хронолошки организованих поглавља о ужим језикословним темама из српкославенског, рускославенског, славеносрпског, предвуковског и вуковског периода. Другим ријечима, аутор овом књигом није имао претензију уприличити целовити повијесни преглед, него је тежио томе да понуди одговоре на нека отворена или до сада занемаривана питања из повијести српског језика. Посебна вриједност Младеновићевог рада лежи у бављењу необрађеним и слабије познатим темама, као и примјени нових приступа старим питањима и проблемима, што је резултирало новим, другачијим сагледавањем и тумачењем појединих језичноповијесних појава. Осим тога, Младеновић је такођер посвећивао велику пажњу раду и досезима својих колега филолога – у овој књизи конкретно Павла Ивића те Н. И. Толстоја.

О српкославенском периоду

Иако 34 поглавља ове књиге нису организована у засебне целине, она се због боље прегледности приказа, у складу с периодизацијом развоја српског књижевног језика, могу подијелити на три скупине временских раздобља: (1) српкославенску, (2) рускославенску и славеносрпску, те (3) предвуковску и вуковску. У оквиру целине о српкославенском периоду аутор читаоцима нуди поглавља опћег типа попут уводног рада о језичној ситуацији за вријеме досељавања српских племена на Балкански полуоток те процесу њихова покрштавања (тима и описмењавања), затим радова о настанку српкославенског и почецима његова посрбљавања; те поглавља о развоју фонолошког састава српског језика. Уз такве прегледне текстове о појединим језичним појавама и ситуацијама у одређеним временским пресјецима, аутор нуди и поглавља о тематски знатно ужим питањима која се односе или на анализу појединих писаних извора (нпр. рукописа „Службе светом кнезу Лазару“, „Повеље Бана Кулина“, „Карејског типика Св. Саве“, књижевног опуса Гаврила Стефановића Венцловића и др.), или на опсервације о појединим језичним специфичностима српкославенског језика (нпр. екавизму у српкославенском језику, правописним карактеристикама српкославенских записа те развоју и употреби

појединих морфолошких облика). Дакле, уз опће / уводне текстове о овом периоду, велик простор књиге посвећен је ужим темама и презентацији резултата ауторових анализа примарне грађе.

О рускославенском, славеносрпском, предвуковском и вуковском периоду

Управо ови периоди развоја српског књижевног језика били су у самом средишту Младеновићевог стручног интереса. У овоме приказу радови о њима представљени су заједно, будући да је ријеч о фазама периодизације српског књижевног језика које су органски међусобно повезане и испреплетене, те их је немогуће строго разграничити. Тематску целину о рускославенском и славеносрпском периоду аутор отвара опћим поглављима о језичној ситуацији Срба у вријеме Велике сеобе (1690); о улози рускославенског језика у формирању српског књижевног језика новијег времена; о почецима и развоју славеносрпског књижевног језика; процесима посрбљавања истог те опћенито о питању континуитета развоја српског књижевног језика од средине 19. стољећа. Остала поглавља из ових целина тичу се доприноса појединих филолога, писаца и других особа значајних за језични развој српског језика, кренувши од београдског митрополита Мојсија Петровића и његове улоге у стварању српског књижевног језика новијег времена, преко филолошких доприноса Вукових претходника Доситеја Обрадовића, Саве Мркаља, Стефана Живковића и Димитрија Исајловића, а затварајући причу филолошким коментаром о забрани употребе неких Вукових графема, приказом ставова Јована Стејића о српском књижевном језику те Стеријиним схваћањима о терминологији у српском лексикону. Уз све то, аутор је понудио и језичну анализу текстова Јована Рајића те изабраних pjesама Доситеја Обрадовића, Гаврила Ковачевића и Георгија Михаљевића. Важност ових целина првенствено је у томе што Младеновић у њима нуди

суставне и прецизне опће прегледе језичне ситуације у рускославенском и славеносрпском језику те читаоцима тиме омогућава пуно разумевање сложености и вишеслојности језичне (па тако и политичке, социјалне и културне) ситуације Срба у том времену. С друге стране, уз споменуте опће прегледе аутор представља резултате сустваног истраживања тема којима историографија српског језика није придавала велику или довољну пажњу. То се посебице односи на предвуковско и вуковско раздобље у оквиру којег Младеновић проговара о доприносима актера битних за развој српског књижевног језика, којима је српска језичноповијесна традиција ускратила заслужену знанствену пажњу на уштрб усмјеравања фокуса на поједине појаве и фигуре тог доба – првенствено на лик и дјело Вука Караџића. Младеновић је у том смислу из Вукове сјене извукао имена и чињенице важне за адекватно разумевање повијести српског језика, пољуљао неке већ окоштале митове и указао на чињеницу да писање повијести језика никада није готово те да ће нови приступи увјек отворати простор за нове спознаје и тумачења.

Филологија као ризница без дна

Поглед у богати опус овог великог филолога свједочи о неисцрпности тема које нуди језик као феномен. Александар Младеновић за својега живота одговорио је на многа филолошка, првенствено језичноповијесна питања, но још их је више поставио и отворио. Његов опус представља платформу и узор за даљња истраживања која предстоје његовим настављачима. Управо се њима Младеновић обратио у уводнику ове књиге: „Разна питања из историје српског језика чекају своје проучаваоце и тумаче. Нека су, разуме се, осветљена, и то, свакако, доста добро, тако да задовољавају научне захтеве времена када су се одговарајућа решења појавила у јавности, што не значи да су и она коначна.“

КЊИЖЕВНИК БЕЗ ЗАНИМАЊА

★

Не могући, у прво време, да се скраси у Београду, Ђура Јакшић се реши да се врати у Нови Сад. Тамо је стари пријатељ, Ђока Поповић Даничар: он ће га прихватити, као и увек, што је. Љуба Ненадовић и Јова Илић помажу га, али они не могу непрестано да га носе на врату.

Да би могао прећи границу потребно је добити дозволу или објаву. Ђура оде у главну полицију и пријави се тадашњем управнику Јакову Туцаковићу. Туцаковић га дочека доста суво иако га је познавао.

- Шта тражиш?
- Да ми дате објаву за прелаз, хоћу преко, идем у Нови Сад.
- А ко си ти? Како се зовеш?
- Ђорђе Јакшић.
- А шта си ти?
- Књижевник.

Туцаковић мало набузит подиже главу и погледа Јакшића испитујући.

- Не питам те то, него реци ти мени занимање: чиме се занимаш?
- Јакшић хладно одговори:

- Немам другог занимања; ја сам књижевник.
- Добро, добро – попушта Туцаковић.

Управник вароши подиже се и удари у звонце. На вратима се појави дежурни практикант.

- Звао сам те – наређује управник и показа на Јакшића – да овоме овде објаву напишеш... Зове се Ђура Јакшић.

Практикант при поласку запита: какво занимање да стави на објави.

Управник додаде:

- Напиши: књижевник без занимања.

Пошто је практикант извршио дату му наредбу и написао објаву, он се поново обраћа управнику с питањем: да ли да реченом Јакшићу изда објаву бесплатно.

Туцаковић одмах одлучи:

- Дабогме, напиши: бесплатно. То је по Џукићевој полицијској уредби. У 49. члану стоји: скитнице, цигани, музиканти и друга слична лица, без сталног занимања, добијају објаву бесплатно. Издај и овоме Јакшићу, књижевнику без занимања, бесплатну објаву.

ПИСЦИ

PANOPTIKUM

Goran Borković

TOČKA-TAČKA-PIKA: BEZ SVAĐE ĆIRILICE I LATINICE

Počelo je s kriminalcima. Zapravo, unatoč ratu, oni nikad nisu ni prekidali odnose. Jedina je razlika što se tada, početkom devedesetih, između njih ispriječila granica novoformiranih država koja im je kasnije postala čak prednost u povećavanju zarade. Potom su slijedili različiti pjevači – od teških do lakih nota, da bi se potom u proces «normalizacije odnosa u regiji» uključili i političari. Tek su sada na red došli muzičari, odnosno glazbenici. Ali ne oni koji sviraju u pratećem sastavu Tereze Kesovije, nego pravi, ozbiljni klasičari koji su odlučili krenuti istim putem. Naime, u ovosezonskom regionalnom ciklusu Beogradska, Zagrebačka i Slovenska filharmonija odlučile su krenuti s programom Točka-Tačka-Pika koji bi trebao potrajati barem pet godina. Radi se o oživljavanju suradnje i međusobnih posjeta koja je prekinuta prije točno trideset godina. Koncerti su održani, publika je oduševljena. Kako je to rekao Ivan Tasovac, direktor Beogradske filharmonije, koncertne dvorane jedino su mjesto gdje nije bilo sukoba između «ćirilice i latinice».

U Zagrebu je Beogradskom filharmonijom ravnao njihov šef dirigent Muhai Tang, a izvodili su djela Sergeja Rahmanjinova, Liu Yuana i Petra Iljiča Čajkovskog. Prije njih u beogradskoj dvorani Kolarčeva zadužbina nastupala je Zagrebačka filharmonija, također nakon trideset godina, izvođeci Čajkovskog, Ravela i Mendelssoona. Iduće godine suradnju će obogatiti makedonska pijanistička zvijezda Simon Trpčeski i kineski violinistički virtuoz Feng Ning. Da «proces normalizacije» dobije i međunarodnu notu potrudili su se i brojni veleposlanici na koncertima, među ostalim iz Japana, Kine, Njemačke, Ukrajine, Velike Britanije. Projekt financira američka diplomacija.

Osebnim vođenjem Ivana Tasovca Beogradska filharmonija posljednjih je godina postala najuzbudljiviji orkestar tog tipa na ovom području. Počelo je kada su objavili novinski oglas u kojem su se nudili za svirku na svadbama, sprovodima, slavama i razvodima. Koristeći sve blagodati modernog shvaćanja marketinga, jednu od koncertnih sezona reklamirali su na kineskom, a najviše odjeka imala je akcija «Hvala što ne dolazite». Muzičari su, naime, nakon koncerta na ulici razvili taj transparent u ulici s najviše mondenih kafića u beogradskoj Ulici Strahinića bana. Mudro se oslanjajući na aktualna društvena pitanja Beogradska filharmonija preko noći se iz uobičajeno dosadne i pomalo konzervativne skupine klasičara pretvorila u pravi hit, ne samo po dvoranama u regiji, nego i na YouTubeu. Jedna od takvih

akcija bio je i javni poziv za prikupljanje ponuda «za pružanje podrške političkim partijama, koalicijama ili grupama građana na parlamentarnim izborima 2012. godine». Prema propozicijama, podrška orkestra osvaja se tako da stranka uz najveći novčani iznos, mora ponuditi i još nekoliko «sitnica» poput ugovora o ustupanju četiri hektara građevinskog zemljišta na obali Dunava ili Save za gradnju koncertne dvorane. Također je potrebna priložena izjava dvaju svjedoka da je više od jednog člana glavnog odbora u prošle četiri godine bilo na koncertima Beogradske filharmonije, «ne računajući nastup u Ulici Strahinića bana». Ponude moraju sadržavati i jedan od oblika jamstava za financijski dio ponude. To može biti mjenica, «spisak lične imovine rodbine ili kumova članova glavnog odbora» ili «fotografija koferčeta s kešom», a u uputama jasno piše i da ponude tipa «dođem ti» neće dolaziti u obzir. Gradnju dvorane podržao je i slavni Zubin Mehta, a s obzirom da je službeno uvrštena u dokument razvojne strategije Grada, čini se da je i ova «mangupska» akcija pod ravnanjem Ivana Tasovca – uspjela.

MIKI – DOBAR ZA FADILA, NE VALJA ZA STERIJU

Premda su ovogodišnji Dani satire bili 36. po redu, prvi je put ova manifestacija nosila ime jednog od najvećih komediografa, Fadila Hadžića. Odi-grano je deset predstava među kojima i Kumovi beogradskog Zvezdara te-atra s poznatim glumcem Mikijem Manojlovićem kojeg je tako zagrebačka publika nakon dugo vremena ponovno mogla vidjeti u kazalištu. Manojlović je, kako kažu kritičari, utjelovio lik čovjeka koji amortizira udarce sudbine pronašavši uporište u samome sebi i reagira isključivo na dobre vanjske po-dražaje koji se svode na druženje sa psom Lutalicom. Kumovi su, objasnili su u Zvezdara teatru, komedija suvremene tragedije nastala prema tekstu slav-nog dramskog pisca Dušana Kovačevića, koji je i režirao predstavu. U teatru su puno očekivali od ovog komada postavljenog u sezoni u kojoj se slavi 40. obljetnica kultnog dramskog teksta Maratonci trče počasni krug. Međutim, kritika nije prihvatila predstavu, a kulturni skandal izbio je kad Kumovi nisu uvršteni u program ovogodišnjeg Sterijinog pozorja. Žirijem je predsjedao glumac Branislav Lečić, a članovi su bili dramatičarka Maja Pelević, redate-ljica Ana Tomović i redatelj Janez Pipan te teatrologinja Ana Lederer, inače intendantica Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Oni su odlučili da na-gradu dobije predstava Radnici umiru pevajući Anđelke Nikolić, a od samog početka festivala trebali su obrazlagati selekciju u kojoj gotovo da i nije bilo većih i važnijih kazališta iz Srbije, poput Jugoslovenskog dramskog pozo-rišta. Ipak, angažman Mikija Manojlovića dao je ovom komadu dimenziju više, što je potvrdio i dugotrajan aplauz gledatelja na Danima satire.

KROKODILI U ZAGREBU I BEOGRADU

Sredinom lipnja održan je veliki ljetni regionalni festival Krokodil. Trod-nevni program prvi put je održan u dva grada – Beogradu i Zagrebu – a na festivalu je predstavljen izbor najistaknutijih europskih autora iz Španjolske, Njemačke, Austrije, Italije, Bosne i Hercegovine te Hrvatske i Srbije. U Za-grebu su nastupali Andres Barba (Španjolska), Thomas Glavinic (Austrija), Joerg Albrecht (Njemačka), Daniela Seel (Njemačka), Sreten Ugričić (Srbija), Zoran Ferić (Hrvatska), Damir Avdić (Bosna i Hercegovina) i bend Arbe Garbe (Italija). Nakon prve, zagrebačke večeri, Krokodil se u iduća dva dana nastavio u Beogradu s autorima – Tea Tulić (Hrvatska), Edo Popović (Hrvat-ska), Vladimir Pištalo (Srbija), Mirjana Novaković (Srbija), Slavenka Drakulić (Hrvatska), Valerie Fritsch (Austrija), Lazslo Vogel (Srbija), Uglješa Šajtinac (Srbija), Mirjana Đurđević (Srbija) i Igor Štiks (Hrvatska). U tri godine posto-janja udruženje Krokodil organiziralo je osam književnih festivala i nekoli-ko prezentacija. Na jednom od najznačajnijih međunarodnih gostovanja, festival je u ožujku 2011. godine predstavio selekciju srpskih pisaca tokom Sajma knjiga u Leipzigu. Na Krokodilu je, među ostalima, do sada nastupa-lo pedesetak pisaca među kojima su bili Filip David, Svetislav Basara, Ante Tomić, Vedrana Rudan, Boris Dežulović, Biljana Srbljanović, David Albahari, Ivan Čolović, Olja Savičević Ivančević, Dragan Velikić, Slobodan Tišma, Goran Vojnović, Peter Adolphsen, Klemens Mayer... Festival je 2009. godine u Beogradu pokrenuo poznati književnik Vladimir Arsenijević tako da ne treba čuditi da donekle podsjeća na stariji FAK čemu pridonosi i jedan od njegovih voditelja, Krno Lokotar.

THE BIGGEST REGIONAL FESTIVAL OF CREATIVITY

Mikser Festival 2012
25.05–02.06. Savamala, Beograd

MIKSER FESTIVAL 2012

SNP NAŠI PROTIV KOSOVA 2.0

Ekstremni nacionalisti iz Srpskog narodnog pokreta Naši ne stoje posebno dobro s društveno angažiranom umjetnošću, a još manje s onom suvremenom, baziranom na korištenju novih medija. Ipak, najoštrije su osudili "skandalozni i sramni protivustavni akt" menadžmenta festivala Mikser i skrenuli pažnju javnosti da je na festivalu Mikser u Beogradu održana promocija šiptarske organizacije Kosovo 2.0 koja za osnovnu misiju ima deklarisanu promociju 'nezavisne države Kosovo'.

O čemu se radi? Mlada Albanka s Kosova Besa Ljuci, inače glavna i odgovorna urednica on-line izdanja Kosovo 2.0 i tiskanog magazina istog imena, došla je u Beograd da s kolegama predstavi trojezičnu internet kulturnu platformu Kosovo 2.0 na ovogodišnjem Mikser festivalu. Platforma je postavljena na srpskom, engleskom i albanskom, a kako je rekla Ljuci, ima cilj da se mladi ljudi s Kosova povežu s mladima širom svijeta. Ideja projekta je da mladi razgovaraju o različitim temama i idejama, da budu uključeni u društvene medije, kao i da postanu "glasniji" u iznošenju svoga mišljenja. "Kreirali smo on-line platformu i magazin želeći povezati mlade ljude s Kosova da budu društveno angažiraniji i da se povežu s drugim ljudima koji žele nešto stvoriti", ispričala je Ljuci. Ta web stranica je mjesto gdje mogu razgovarati o onome o čemu oni misle da im je važno, kaže Ljuci i dodaje da imaju puno blogera sa svih strana svijeta. Na pitanje kako su došli na ideju da pokrenu platformu, rekla je da većinu stanovništva na Kosovu čine mladi ljudi, oko 70 posto je mlađe od 35 godina, tako da je to vrlo mlada populacija koja mora postati aktivnija. Ljuci je već zbog prijetnji SNP Naši morala otkazati dolazak na ovogodišnju "Share" konferenciju. SNP Naši u travnju su zbog Kosovo 2.0 podnijeli kaznenu prijavu Javnom tužiteljstvu Republike Srbije zbog promoviranja "predstavljanja nove evropske države Kosovo".

KAKO ČAVKE KAŽE...

Izložbom fotografija Goranke Matić, Miladina Jeličića i Zorana Vujovića, Ulična galerija se pridružila inicijativi da se prolaz između Trga Nikole Pašića i Nušićeve ulice u Beogradu dobije ime Čavketov pasaž, u znak sjećanja na umjetnika, glumca i bubnjara Električnog orgazma Gorana Čavajdu Čavketa (1962–1997). Izložbu će otvoriti Čavketovi prijatelji koji će izvesti jam session, a potom će u klubu Podmornica biti prikazan dokumentarni film "Geto – tajni život grada" Ivana Markova. Projekcijom će biti najavljena i knjiga Zorana Vujovića. Početak Čavketovog umjetničkog rada veže se za bend Butik (Čavke, Nebojša Antonijević Anton i Zoran Radomirović Švaba), a 1980. godine postaje bubnar Električnog orgazma, s povremenim gostovanjima u Partibrejkersima. Kasnije je postao dio benda Babe (Žika Milenković i Zoran Ilić) i član grupe Rimtutituki (Milan Mladenović, Zoran Kostić Cane, Nebojša Antonijević Anton, Borko Petrović, Srđan Gojković Gile, Zoran Radomirović Švaba i Ljubomir Jovanović Jovec) koja se pokušala boriti protiv ratnog ludila početkom devedesetih. Čavke je glumio u TV rock operi Kreator i kreature, diplomskoj drami "Telefomanija" Milutina Petrovića, kao i u predstavi "Ziggy Stardust" Bitef teatra, a pojavio se i u nekoliko filmova. Nije dočekao premijeru Geta nego je teško bolestan otišao na Tasmaniju, gdje je i umro 1997. godine.

STAROGOVOR MOGA ZAVIČAJA (29)

MIĆO LUGAREV: TÀNDARA-MÀNDARA

MALO POZNATE I NEPOZNATE RIJEČI I IZRAZI, NEOBIČNI NADIMCI I ZANIMLJIVI TOPONIMI U GOVORU SRBA NA BANIJI

Đorđe Ličina

Objavljujemo drugi nastavak slova S naše serije o banijskom starogovoru što ga je godinama bilježio, a sada i za štampu priredio novinar i književnik Đorđe Ličina. S više od 8000 riječi i izraza koje je prikupio tokom 40 godina, Ličina je od zaborava sačuvao ne samo mnoge tradicijske običaje, kulturu i navike srpskoga naroda u ovom kraju, već i napisao svojevrsnu povijesnu čitanku Banije u posljednjih dvjestotinjak godina

S

SPŌMENIČĀR – žao mi je, ali priču o ovoj riječi moram započeti – televizijom! Znam, zbunjujuće je, ali tu se ništa ne može, jer mi se jedna davna anegdota duboko usjekla u pamćenje, a i sjajno se uklapa u samo objašnjenje riječi. Dakle, priča je tekla ovako: često sam se u životu susretao s jednim dragim čovjekom – ime mu za priču i nije toliko važno – koji je imao dvoje djece. Ono starije, sin, nije se baš trudilo da prikrije kako mu baka, očeva majka, baš i nije neko čeljade strašno priraslo srcu. Zašto? U svojoj dječjoj iskrenosti, a i malo objest, nikad nije obrazložio zašto na baku katkad gleda prijekim pogledom. I tako jednoga dana, nesmotreno i glupo, upitam rečenog unuka: „Koliko voliš baku?“ A on će mi na to: „Jako puno. Jedva čekam da je vidim na televiziji.“ Morao sam se malo potruditi da protumačim njegov domišljati odgovor. A on je bio jednostavan da jednostavniji nije mogao biti. Baka je, naime, bila *spomeničar*, učesnik NOB-a od 1941. i nosilac Partizanske spomenice. A svi su *spomeničari*, kako je poznato, imali poslije onoga rata tu privilegiju da im se vijest o smrti, uz sliku, objavi u novinama i na televiziji! Zato je i ovaj mali mangup i želio vidjeti bakinu sliku na tv-ekranu! (On ti nije *spomeničar*.)

SPŌMOVI – poratni naziv za poljoprivredne stanice koje su imale sve potrebne alatke i mašine za sjetvu, žetvu, oranje, kosidbu, mašinarje... žarg. (Najbliži je spom u Kostajnici.) Spom je zapravo bila skraćena za – Stanice poljoprivrednog oruđa i mašina.

SPŌPASTI – navaliti, uhvatiti, ovlaisati. (Spopala pismo i o'sla.) („Naložim ovima ludom da ga uvrebažu, a oni eto tebe spopadnu.“)¹⁸⁵

SPŌSOBNJACI – izabrani učenici iz osnovne koji su se nekada mogli upisati na nastavak školovanja, žarg. (Iz ravnog Rašća imamo dva, a iz Lavića tri sposobnjaka.)

SPRĀTITI – uputiti, poslati, ali i upropastiti. (Spratili ga u rešt.) („... i kad te spratim u mišaru, možeš u toke praviti kuda hoćeš.“)¹⁸⁶

SPRĀVITI – pripremiti nešto za jelo. (Spravi malo pečenog krumpjera.) Može i – spremi u nešto! („U zemunicama bijaše spravljena mast...“)¹⁸⁷

SPRĒGA – oblik zajedničkog rada na selu, uzajamno pomaganje seljaka, rad za rad, usluga za uslugu; nešto slično *mobi* ili *raboti*. (U utorak idemo u spregu kod Dabrnjana.) („Dok slabe sprege uslijed suše nisu uopšte mogle orati, traktori su omogućili da je Banija sa uspjehom mogla ispuniti plan proljetne sjetve.“)¹⁸⁸

SPRKLJŪŠTITI – prikupiti nešto sitno, samo za prvu ruku, ali i skuhati nešto na brzinu, preko volje, žarg (Sprkljušt'la sam nešto porjaka.) („... da sprkljušti valjda što vatrice...“)¹⁸⁹

SPRŌVOD – sahrana, pogreb. (Danas je Stankov sprovod.) („... skupi se sprovod, pa se sa sarani.“)¹⁹⁰

SPŪTITI – uputiti, pokazati nekome pravi put. (L'jepo ga

sputi.) („Strina, hoćeš li se pomoliti na prozor, da nas nešto sputiš.“)¹⁹¹

SRĀBLJIV – svrabljiv, šugav, iskr. (Češe se kaj srabljiv.)

SRĀČKA – niti je rogato, niti rukato, a cara ipak stjera s konja. To, naravno, kako i kaže narodna poslovice, može biti samo proljev, *driskalica*, *srdobolja*, *trčkalica*, i sve tako dok ne prestaneš *litati*, žarg. (Imam sracku!)

SRĀM – stari naziv za – međunožje; mjesto gdje se nalazi *čalamenta*, *meštija*, *mindā*, *runja*, zast. („... ispod pupka se nalazi sram...“)¹⁹²

SŔČ – sredina, nešto usred, *srčika*; *srč* je međutim i sitno razbijeno staklo, zast. („Uze ti ona staru vlašću od petroleuma iz kopriva, razbije ju i počeo po srči hodati.“)¹⁹³

SRČĀN(I)CA – dugačka oblica koja spaja prvi i zadnji dio zaprežnih kola, dio za kojeg je zakvačena *ruda*. (Pukla nam je *srčanica*.) Djeca su se često znala voziti na *srčanici*, sjedeći na onom isturenom dijelu ispod kojeg se nalazila i *vinta*. A gdje je bila *vinta*, tu je bio i kolomaz. A gdje je bio kolomaz, tu hlače nikad nisu mogle ostati čiste. Kaže se još i *sačanica*, *sočanica* i *sučanica*. („Pričali su da se dovezao na srčanici neke konjske zaprege i tu i ostao.“)¹⁹⁴

SŔČIKA – sredina, mekani dio zovike koji bi se istisnuo, a zatim napravila *puška*. (Izvadi srčku.) Može i – srč.

SŔDĀŠCE – dio *tare*, cijev u čunku za namotavanje *potke*. (Đe mi je *srdasce*?)¹⁹⁵

185 Spiridon Jović: *Tri konaka jednoga putnika*, isto, str. 50.

186 Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 32.

187 Milan Nožinić: *Demonja*, isto, str. 212.

188 Iako opustošena Banija je sa uspjehom izvršila plan proljetne sjetve, „Srpska riječ“, organ Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj, Zagreb,

1946, br. 102, str. 5.

189 Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 54.

190 Dragoljub Petrović: *O govoru Dvora i okoline*, monografija Dvora na Uni, isto, str. 527.

191 Milan Nožinić: *Demonja*, isto, str. 61.

192 Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 39-70.

193 Milorad Gojsović: *Jeka vremena*, isto, str. 55.

194 Stevan Metikoš: *Bagrić na pruži*, isto, str. 3.

195 Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 316.

SRDOBOLJA – proljev, *driskalica, griža, litavica, sračka, trčkalica*, crijevna zarazna bolest, ali i općeniti naziv za neku tešku bolest; riječ bez koje se ne može izreći najteža kletva. (*Srdobolja te u'vat'la, dabogda.*)¹⁹⁶ A ako te, nedajbože, uhvati *srdobolja* i nisi pri nekoj dobroj tableti, onda je najbolje da uzmeš osušeno lišće od kupine, narežeš ga jako sitno i pojedeš. Kažu da će bolest prestati *kanda si je rukom odnio*.

SRĚMICA – vrsta plesa, kola, sličnog *kukunješću*, koje se igralo na *prelima* i *zborovima*. (*Nema bolje igrice od sremice.*)¹⁹⁷

SRĚZ – naziv za kotar, ali i neko manje administrativno i drugo područje. (*Pukla bruka po cijelom srezu.*) („*Neki revnostan šef iz bivšeg sreza...*“)¹⁹⁸

SRILJAŠ – posprdni naziv za *škriljak*, kako bi se riječ mogla koristiti u poznatoj banijijskoj uzrečici: „*Sriljaš moga!*“ Što će reći: „*Tko ti šmirgla uši!*“ Ili u modernijoj varijanti: „*Stavi mi soli na rep!*“ A može i: „*U'vati me za onu stvar!*“

SRMA – uska pozlaćena vrpca, najčistije srebro kojim se ukrašava odjeća, ukrasno tkanje dijelova narodne nošnje. (*Srmo moja, na put ćemo brzo.*)¹⁹⁹

SRONDAČITI – srušiti, obrušiti, porazbijati. Ukratko – napraviti ozbiljan kvar za sebe i drugoga, žarg. (*Srondač'la se niz brežak.*)

STAJINA – mjesto gdje stojiš ili živiš, zast. („*Mile čelice, vi meni voska i meda, a ja vama stajinu.*“)²⁰⁰

STĀLAG – logor; tako su se zvali logori za ratne zarobljenike koji su bili u ropstvu u Njemačkoj u Drugom svjetskom ratu. (*Tricet i devet mjeseci u stalagu IVB, moj si brajko.*) („*Mlađi od moga Milana koji drmi tamo kod njih u Stalagu.*“)²⁰¹ *Stammlager* (njem.)

STĀLAK – drveni štap zaboden u pod i tavan s prstenom u koji se stavlja dijete da bi hodalo u krug, dubak. (*Stavi malog u stalak.*)²⁰²

STĀLAŽA – polica; komad namještaja u kući, negdje i *stelaža*, *stolaža*. (*Prazna mi je stalaža.*) („... pa su je muve posrale na stalaži.“)²⁰³

STĀN – drvena bajta u šumi gdje se boravilo dok su se čuvale ovce. (*Prespavala sam u stanu.*) *Stan* je, naravno, i razboj, *tara*, ali i dio – košulje u narodnoj nošnji. („*Široki ravni rukav prišiven je uz rub dijela prednjeg i stražnjeg stana košulje.*“)²⁰⁴

STĀNI-PĀNI – životni škripac, bez odstupnice, *voda do grla*, ono – glava na panju, žarg. (*Došlo je stani-pani!*) („*Iako je i sam vidio da je došlo stani-pani...*“)²⁰⁵

STĀNJE – sve gospodarske zgrade, zajedno sa kućom. (*Ima dobro stanje.*) („*Dosta ih je izgorjelo sa stanjem.*“)²⁰⁶

STĀP – duguljasta posuda za pravljenje putra, *stapka*. (*Svega dosta, sira masla i debela skorupa, na škapove, na stapove.*) („... još prije sunca ulije u stap malo varenike...“)²⁰⁷

STĀPKA – v. *stap*. (*Kamenjem ćemo zapariti stapku.*)²⁰⁸

STARĀDIJA – stari ljudi, žarg. (*Sve sama staradija.*)²⁰⁹

STARĒVINA – posebno platno koje služi za dječji *povoj*, zast. („*Uzme rastanjena voska, vrže na pupak, opaše starevinom...*“)²¹⁰

STĀRI SVĀT – jedan od glavnih učesnika u svatovima. (*Čeva je stari svat.*) („*Sad prvi ide barjaktar, za njim vođa, a za vođom stari svat...*“)^{210a}

STĀT(I)VE – gornji okvir *tare* za tkanje o kojem vise *brdila*. (*Namjesti stat've.*)²¹¹

STĀVI – više snopova prosa ili pšenice. (*Metni pet stavi.*) („*Čet'ri stavi meće se u baburu da ne kisne.*“)²¹²

STĀVNJA – novačenje, regrutacija, pregled vojnih obveznika radi služenja kadrovskog roka, zast. (*Prošli smo stavnju.*)

STĒKLIŠI – naziv za ustaše iz Like. (*Neko je opet stekliše pustio s lanca.*)²¹³

STĒLJA – *paprat*, ali i prostirka od slame i *bujadi* za stoku, *štraj*. (*Prostri malo stelje.*)²¹⁴

STĒLJKA – ono što se mota pređa s matovila. (*Ne stelja, van steljka.*)²¹⁵

STĒMPATI – zgnječiti, osobito *krumpjer*, žarg. (*Stempaj ga u loncu.*)²¹⁶

STĒRATI – namještati postelju sebi i *blagu* u *štali*. (*Nemoj im ništa sterati.*)

STĒŠČATI – otežati, ali može i – rastužiti se, biti ti teško oko srca. (*Steščalo mi se u grlu.*) („*Eto sjetio sam se svoje pokojne majke, pa mi se nešto ražalilo i steščalo.*“)²¹⁷

STEŽĀJICA – kućni prag, zast. („*Ovaj žrvan podmetni pod stežajicu od kućnije vrata...*“)²¹⁸

STĒDNO – sramežljivo, stidljivo. (*Nešto mi je stidna.*) („... koji nikad ne bijahu ni stidni ni povučeni u se...“)²¹⁹

STĒNJATI – umiriti, stišati, ohladiti se, prestati tinjati, ugasiti se, žarg. (*Stinjala se vatra.*)

STĒNIČARKA – puška napunjena sitnim nabojem, kojom se, kažu, nije moglo ubiti ni stjenicu, zast. (*Prebacio preko sebe stjeničarku.*)²²⁰

STŌ – stol za kojim se jelo i pilo, slavilo i tugovalo. Sto je i mjesto u gostionici na kojem je plesala neka dobra *čajka*. Sto je isto tako služio raznim govornicima da s njega šalju svoje nekad nesuvisle političke i druge poruke, iskr. (*Idemo za sto.*) („... sto dajte da se junak popne, da ga vidimo.“)²²¹

STŌGODNJAK – knjiga proročanstava, svojevrсна čitanka budućnosti iz koje se – bolje nego iz dlana, graha, kave i karata – nepogrešivo moglo saznati mnogo toga zanimljivog. Među ostalim i to što nekoga čeka za jednu, deset ili pedeset godina. (*Šta kaže stogodnjak?*)

STŌJAN – čvrst, stalan, koji služi za stanovanje. (*Stojan je stojan.*)

STŌKIŠ – isto što i *stokuš*, dakle bakalar, iskr. (*Malo stokiša nije na odmet.*)²²² *stock-fish* (engl.) *Stockfisch* (njem.)

196 Rječnik MMS, str. 24.

197 Grozdana Marošević: *Folklor u zapisima 19. i 20. stoljeća*, monografija Dvora na Uni, isto, str. 580.

198 Branko Borojević: *Prvi pucnji; Svjetlo Banije*, Stylos, Zagreb, 1972, str. 9.

199 Potvrdu riječi vidi u knjizi Nade Gjetvaj *Narodna nošnja Banije – Luščani*, isto, str. 26.

200 Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 127.

201 Milorad Gobjović: *Jeka vremena*, isto, str. 21.

202 Rječnik MMS, str. 24.

203 Čedomir Čolović: *Ljuta potkovica*, „*Prosvjeta*“, novine za kulturna i društvena pitanja, Zagreb, 1996, br. 17/18, str. 41.

204 Nada Gjetvaj: *Narodna nošnja Banije – Luščani*, isto, str. 14.

205 Branko Čopić: *Prolom*, isto, str. 300.

206 Slavko Borojević: *Razoreno ognjište; Svjetlo Banije*, isto, str. 107.

206a Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 46-83.

207 Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 153.

208 Rječnik MMS, str. 24.

209 Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 157.

210 Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 201.

210a Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 337-643.

211 Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 316.

212 Dragoljub Petrović: *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 157.

213 Rječnik MMS, str. 24.

214 Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 157.

215 Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 157.

216 Rječnik MMS, str. 24.

217 *Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna*, isto, str. 321.

218 Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 286.

219 Miloš Kordi: *Čudo u Komogovini*, isto, str. 385.

220 Potvrdu riječi vidi u knjizi Đorđa A. Petrovića *Buna u Klasniću*, isto, str. 43.

221 Milan Nožinić: *Demonja*, (II. dio), isto, str. 207.

222 Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 157.

STÒPA – naravno, to je – što svi znaju – otisak tabana, ali u vrijeme kućnih zadruga to je bila mjera za dužinu. (*Ima jedno dvacet stopa.*)²²³

STÒVRĀG – sotona, nečastivi, vražje poslanje, ali i naziv za osobu koja je uvijek spremna na šalu i uz koju uvijek može stajati ona poznata uzrečica: *Iz Mire tri vraga vire!* (*Dvovrag il' stovrag, jopet vrag.*) Vrlo rijetko prezime na Baniji. (*A ovi stovrazi obavezno dolaze u intervalima od ponedjeljka do četvrtka.*)²²⁴

STÒŽĚR – tanko drvo iz kakvog šumarka, zabijeno na *guvnu*, gdje konji gaze pšenicu; češće *stožina*. (*Đe se govna mašinaju, ne budi stožer.*) (*... na stožer je postavio.*)²²⁵

STOŽINA – okrugli drveni stup ukopan u zemlju oko kojeg se sadijeva sjeno, slama, pšenično snoplje, v. i *stožer*. (*Zabijo sam stožinu na guvnu.*) Po *stožini* se znalo kome je *ljetina* dobro ponijela: na čijem ih je *guvnu* bilo više, taj je i pozeo, ubrao i pokosio više. (*Osušeno sijeno slagano je oko stožine u obliku piramide.*)²²⁶

STRĀNA – nizbrdica, kosina, obronak. (*Polećeli niza stranu.*) *Strana* je i čest naziv za neko zemljište u brdu. (*Ajde dragi volove narani, sutra ćemo orati u strani.*)²²⁷

STRĀNDATI – još jedna riječ koja označava kad si nešto upropastio *do balčaka*, kad si nešto obrušio niza *stranu*. (*Strandala sam tačke.*)

STRĀNÒVIT – strm, nagnut, oboren. (*Strana stranovita, dumača duboka.*) (*Zatim je gledao kako partizani trče niz stranovit teren.*)²²⁸

STRĀNJSKI – tuđinac, stranac, nepoznati čovjek, ali i nešto stranog porijekla. (*To su neki stranjski ljudi.*) (*Ko god će da se stranjski pojavi među nami, mi njega na čelo.*)²²⁹

STRAŽMEŠTAR – podoficirski čin u vojsci Austro-Ugarske Monarhije, ali može i naziv za običnog stražara. (*On je stražmeštar u Petrinji.*)

STREJĀČ – mali krov na kući, iskr. (*Tu napravi strejač.*)²³⁰

STRĚMĚN – dio konjske opreme za jahanje, metalna ili

kožna papučica uz pomoć koje se popneš na konja; može i pojas kojim se vezuje sedlo konju ispod trbuha, *strmen*, *strumen*, *uzengija*. (*Popusti malo stremen.*) (*Tada Adam baci nogu u strmen.*)²³¹

STRĚVA – streha, potkrovlje, iskr. (*Stani pod strevu.*)²³²

STRĚVĀČ – naziv za čovjeka koji ima velike obrve, žarg. (*Doći će mi onaj strevač iz Kotarana.*) Može i nadimak. (*... zovu ga strevač jer mu obrve izgledaju kao streve na krovu od kuće.*)²³³

STRĚVITI – odalimiti, nekoga nezgodno udariti po *labrnji*, pogoditi ga baš tamo gdje se najmanje nada, žarg. (*Strevi me mitraljez, majku mu.*) (*... kad me metak u ratu ne strevi.*)²³⁴

STRĪNA – stričeva supruga, stara žena, ali i *gujsca*, stražnjica, žarg. (*Strina joj je malo deblja.*) (*Strina se, dabogme, nije odmah javila.*)²³⁵

STRMĚKNUTI – pasti niz neku strminu, *sandrljati se*, *skondrljati se*, žarg. (*Strmeknula se niz Ognjenov'ca šljivar.*)

STRĚMĚN – isto što i *stremen* ili *strumen*, v. i *uzengija*, iskr. Otuda i naziv za selo Strmen. *Strmenom*, međutim, katkad zovu i kakvu – strminu. (*Krov joj je drven i strmen.*)²³⁶

STRNÒKOS – pokošeno nečisto sijeno. (*Dovezli smo strnokos.*)²³⁷ Strnokos je i rijetko banijsko prezime, ali i nadimak.

STRNÒVIT – neobrijan, zapuštene brade, žarg. (*Lice mu je strnovito kaj strnjište.*) (*Češući se po strnovitoj čeljusti, Katin brat podiže k nebu žmirkave oči.*)²³⁸

STRŇJE – isto što i *strnjište*, zast. (*Tvoje stado po mom strnju paslo.*)²³⁹

STRŇJIKA – ostaci stabljika nakon žetve. (*Strnjika kaj vrljika.*) (*Crni vrh... uzdiže se iznad valovitog pojasa strnjika, njiva, grmova i pustara.*)²⁴⁰

STRŇJŠTE – njiva poslije žetve pšenice, ječma, raži, zobi,

strnje. (*Idem običi strnjište.*) (*... koji su poput vojnika u streljačkom stroju ležali na strnjištu.*)²⁴¹

STRÓJAN – uspravan, visok, vitak i naočit, zast. (*... ti svakim danom sve ljevša i strojnija, a ja?*)²⁴²

STRŌŠAK – trošak, ali i biti bez novaca, praznog *šajtoka*, iskr. (*To je veliki strošak.*) (*Ja sam ti sade omalo stroška pa ti nami čim dobiješ ovo moje pismo opravi kaj za glavu makar dvadeset dolara.*)²⁴³

STRŌŽA – slamarica, sirotinjski madrac ispunjen slamom ili *perušinom*. (*Pretresi strože.*) (*Imaš plato, vreće, strože, u što se trpa slama.*)²⁴⁴

STRŮG – blanja, alat za finu obradu drveta, *oblič*, (*Posudi mi strug.*)

STRŮGA – prolaz u plotu, živici ili šumi; mjesto kroz koje možeš strugnuti. (*Pobjegla kroz strugu.*)²⁴⁵

STRŮKA – ogrlica, dio narodne nošnje, *đerdan*, *gerdan*, *grotulja*... (*Devet struka za devet dukata.*) *Struka* je negdje i *trnka*, *pletara*.²⁴⁶ (*... žene su ranije kao i poslije Drugog svjetskog rata nosile manje ogrlice od staklenih zrna zvane struka.*)²⁴⁷

STRŮMĚN – isto što i *stremen*, *strmen*; v. i *uzengija*, zast. (*Puštaj vijence niz bijelo lice, rusu kosu konju do strumena.*)²⁴⁸

STRŮNUTI – spustiti, pomaknuti, isto što i *istrunuti*. (*Strun'la sam žel'dac.*) (*... struni se želudac, kad tko naglo posrne te pane, ili kad sa veće visine čovjek pane, onda ga peče – boli u prsima.*)²⁴⁹

STRŮNJA – uglavnom konjska dlaka, ali može i općenito sva životinjska, osobito svinjska, *čekinja*, *perajica*. (*Ima kosu kaj strunju.*) Otuda i nadimak Strunjov iliti – jako dlakav čovjek. *Strunja* je i „žica“ na guslama. (*Ni na moru mosta nema, ni na gavranu biljega, ni u kamenu mozga, ni u čeni druga, ni u tikvi suda, ni na pjevku strunje, ni na magarcu perja, ni na vuku zvona.*)²⁵⁰

STRŮVNI – naziv za bijeli pšenični kruh. (*To je kruzovnica, a ne strvni.*)²⁵¹

²²³ Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjениčак – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 275.

²²⁴ *Živjela pusta zemlja*, (otvoreno pismo mještana sela Veliki Gradac), „Naš glas“, list za društvena pitanja Srba u Hrvatskoj, Zagreb, 1998, br. 43, str. 63.

²²⁵ *Narodne pjesme Korduna*, isto, str. 88.

²²⁶ Radmila Pašić: *Život Trgova na Baniji*, isto, str. 130.

²²⁷ Radmila Pašić: *Život Trgova na Baniji*, isto, str. 152.

²²⁸ Mitar Popara: *Najmiliji pozdrav*, „Srpska riječ“, organ Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj, Zagreb, 1946, br. 82, str. 19.

²²⁹ Miloš Kordić: *Čudo u Komogovini*, isto, str. 398.

²³⁰ *Rječnik MMS*, str. 24.

²³¹ Milan Nožinić: *Demonja*, isto str. 233.

²³² Potvrdu riječi vidi u rukopisu Rade Bosnića *Gage*, isto, str. 42-74.

²³³ Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 42-74.

²³⁴ Milorad Gojsović: *Jeka vremena*, isto, str. 54.

²³⁵ Milan Nožinić: *Demonja*, (II. dio), isto, str. 198.

²³⁶ Potvrdu riječi vidi u knjizi Milorada Gojsovića *Jeka vremena*, isto, str. 19.

²³⁷ *Rječnik MMS*, str. 24.

²³⁸ Milorad Gojsović: *Jeka vremena*, isto, str. 26.

²³⁹ *Srpske narodne pjesme iz okoline Pakraca i Požege*, isto, str. 83.

²⁴⁰ Milan Nožinić: *Demonja*, (II. dio), isto, str. 386.

²⁴¹ Jovo Borojević: *Sinovi Šamarice*, „Narodna armija“, Beograd, 1969, str. 35.

²⁴² Milorad Gojsović: *Jeka vremena*, isto, str. 73.

²⁴³ Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 174.

²⁴⁴ Dragoljub Petrović: *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 176.

²⁴⁵ Potvrdu riječi vidi u radu Milice Bruić *Rječnik govora sela Bović (Golinja) i okolice*, isto, str. 455.

²⁴⁶ Potvrdu riječi vidi u knjizi Svetozara Livade *Kordunski rekvijem*, „Euroknjiga“, Zagreb, 2008, str. 304.

²⁴⁷ Nada Gjetvaj: *Narodna nošnja Banije – Luščani*, isto, str. 16.

²⁴⁸ *Antologija srpske narodne lirsko-epske poezije Vojne krajine*, isto, str. 196.

²⁴⁹ Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 53-95.

²⁵⁰ Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 207. To su inače riječi koje se izgovaraju kod čitanja uroka, pa se na kraju rečenog kaže i ime onoga s kojeg se uroci skidaju: „ni na vuku zvona, ni na vučici roga, ni na Stoji uroka.“

²⁵¹ *Rječnik MMS*, str. 24.

STRVNICA – prostor gdje se nekad čuvala pšenica, zast. („I on namah postane vrebac, pa prne među vrepce u strvnicu.“)²⁵²

STŮ – povik upregnutim volovima da krenu natrag. (*Stu, Lisonja! Stu, Rudonja!*)²⁵³

STŮBANJ – vrelo, bunarić. (*Otiđi na stubanj i donesi mi 'ladne vode.*)²⁵⁴ Može i komad šuplje klade koja se ukopa u izvor i tako sprečava da se zemlja ne obrušava u vrelo i ne muti ga. („... uzmu oni popa pa ga prislone uza stubanj, a glavu mu sagnu unutra kao da vodu pije...“)²⁵⁵

STŮBLINA – drvena posuda u kojoj se drži *podmeta* za kiselo mlijeko ili neka druga kućna potrepština; u njoj se može nositi i voda. (*Zagrabi malo iz stubline.*) *Stublina* je i donji dio *badnja*. *Stublina* je i mjesto gdje se napaja *blago*, a kroz nju teče i voda na točku. („Ide mati pa iz stubline zahvati brašna pšeničnoga...“)²⁵⁶

STŮCKA – okrugla glinena trbušasta posuda s drškom, zapremine između jedne i pet litara; služi za vodu, rakiju i vino. (*Donesi i stucku vode.*) („... natoči redom rakije iz stucke...“)²⁵⁷ *Stutzen* (njem.)

STŮDEN – hladnoća, suhomrazica; kad ti se ispod nosa uhvati inje onda kažeš: („To je prava studen.“)²⁵⁸

STŮKATI – zaustavljati volove riječi *stu*, *curikati*. (*Stukni der te volove.*)²⁵⁹

STŮLJA – odmah, iz ovih stopa, zast. („... i stulja ga nestane.“)

STŮMBATI – imati, *ka*, *baciklin* i voziš se na njemu niz Galjenski put. Kamenje pršti, vjetar ti mrsi kosu, a ljudi se krste jer vide da nimalo ne paziš na sebe. Juriš *kaj blesav*. I tako danima. Sve do te subote. Kako se taj kamen našao na putu, ne znaš. Ali znaš da si naletio na njega, pao i *stumbao* i sebe i *baciklin*. (*Rekla sam ti da će se taj mali stumbati.*) Znači, *stumbati* je isto što i uništiti, pasti ili upropastiti, a pritom još i zaraditi poneku čvorugu. („Gume ćemo joj srezati, stakla polupati... motor stumbati...“)²⁶⁰

STŮPA – nazubljena drvena naprava u dva dijela koja služi za obradu stabljike konoplje i ketena; negdje i *stuplja*. (*Čitav dan tuče stupom.*) Otuda i naziv za selo Stupnicu u blizini Dvora na Uni. („Ima noge ko dvije stupe.“)²⁶¹

STŮPAC – kolac na njivi, drveni držač tovarnog sanduka ili lotri na zaprežnim kolima; taj *stupac* na kolima negdje se još naziva *stupljenjak*. (*Ispla' mi zadnji stupac.*)

STŮPATI – raditi na *stupi*, *nabijati*. (*Moram stupati kod Smilje.*) Gornji, pomični dio *stupe*, nogom se diže i spušta na donji gdje neka od spretnih žena prevrće i razvlači snopiće sve dok ih bat potpuno ne razlomi i omekša i pretvori u grubu *kuđelju* koja će se poslije obrađivati *trlicom*. („Ta radnja se zvala *stupanje*.)²⁶²

STŮPICA – drvena posuda za drobljenje voća i pravljenje kaše. (*Istresi to u stupicu.*)²⁶³

STŮPLJENJAK – stari naziv za *stupac* na kolima, zast. („... a leđa mu nasloni na *stupljenjak*, pa ošine konje...“)²⁶⁴

STŮPNJAČE – posebni drveni stupci kojima su se učvršćivala ulazna vrata na kući ili na crkvi. (*Uglav'li smo i' stupnjačama.*)²⁶⁵

STŮPONJA – „... to je čovjek kad ide lupa nogama o pod tako, kao da nijesu njegove, odnosno kao dobar konj, a što više lupa, više se diči.“²⁶⁶

STŮZENJE – mučnina, nagon za povraćanjem, *grstenje*. (*Stuži mi se od tog krumpjera.*) („... da li mu se stužuje na bljuvanje...“)²⁶⁷

STŮVOR – riječ koja se najčešće koristi kad se u razgovoru želi nešto posebno naglasiti, pa se onda obično kaže: „*Daj kume, stvora mu, reci ko je taj?*“²⁶⁸

SŮBENAST – sulud, nerazuman, onaj koji je malo posvađan s mozgom. (*On ti nije pri sebi, van subenast.*) („Bila tri brata, dva pametna, a treći najmlađi bješe subenast.“)²⁶⁹

SŮBITATI – mijenjati, trampiti, *činčati*, ali i nekome *prodati rog* za svijecu, žarg. (*'Oč'mo l' se subitati?*)²⁷⁰

SUČANICA – dio zaprežnih kola, *sačanica*, *sočanica*, *srčanica*. (*Ureži i drvo za sučanicu.*)²⁷¹

SŮČEL – sučelice, preko puta, na suprotnoj strani, zast. („Kum sjede pod sunčani ishod, duvegija do njega, a stari svat u zastavu, 'sučel' kuma na zapad.“)²⁷²

SŮČNJAK – dio *tare*, naprava za namotavanje *pređe* s klupka ili vitla na cijevi *čunka*. (*Sučnjak ti je za sukat' pređu.*)²⁷³

SŮDŽUK – smotak, klupko, rukovet, puna šaka nečega – žita, granja, dlaka... (*Ne najede se onaj koji ne pojede sužuk dlaka.*) *Sužuk* je i vrsta kobasice.²⁷⁴ *sucuk* (tur.)

SŮGREB – kad *čeno* izgrebe i iskopa rupu u zemlji da bi tu sakrio kakvu kost, to se zove *sugreb*. A jadan ti je onaj koji naiđe na tu rupu. Znači da je propisno *nagazio*, jer odmah dobije *česu* iliti svrab, zast. („Ako si s pasjeg sugreba, idi psu na rep.“)²⁷⁵

SŮKIJA – uzica za pričvršćivanje metka u pušci, krpica kojom se naboj u pušci pričvrsti, zast. („*Pokušaj, ako si rad da ti tane i sukiju u prsa zgruvam.*“)²⁷⁶

SŮKLATA – tako se kaže za onog koji je visok, nezgrapan i trom, a pomalo šašav i budalast, žarg (*Kakva je to suklata bila kod tebe.*)²⁷⁷

SŮKLEN – vunen, naziv za tkaninu od debele vune. (*Imam suklene čarape.*) („To je moja suklena alj'ca.“)²⁷⁸

SŮKLËNKE – debele vunene čarape, žarg. (*Mogu me zgrijati samo suklenke.*) („Imaš platno... suklenke, šaren'ce torbe...“)²⁷⁹

SŮKNIŠTE – to je ono što se dobije od ostrizene ovčje vune; od njega se tkaju *šarenice*, *biljci*, *pregače*, *torbaci*, *čilimi*, *kanice*... (*Ovo ćemo suknište za zobun.*) („Suknište je tkanje satkano od ovčje vune...“)²⁸⁰

SŮKNO – vunena tkanina. (*Najbolje su lače od sukna.*) („Sve što se tka, zove se platno ili sukno...“)²⁸¹

²⁵² Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 159.

²⁵³ Potvrdu riječi vidi u knjizi Vase Bunčića *Banija – selo Dodoši kroz prostor i vreme*, isto, str. 348.

²⁵⁴ Rječnik MMS, str. 25.

²⁵⁵ Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 128.

²⁵⁶ Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 117.

²⁵⁷ Stevan Metikoš: *Bagrić na pruzi*, isto, str. 14.

²⁵⁸ Rječnik MMS, str. 25.

²⁵⁹ Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 40.

²⁶⁰ Milan Nožinić: *Demonja*, isto, str. 40.

²⁶¹ Radmila Pašić: *Život Trgova na Baniji*, isto, str. 146.

²⁶² Ljubomir J. Vučković: *Glinski Trnovac i banijska ognjišta*, isto, str. 161.

²⁶³ Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 276.

²⁶⁴ Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 127.

²⁶⁵ Filip Škiljan: *O dvije crkve u blizini Dvora, „Novosti“*, samostal-ni srpski tjednik, Zagreb, 2007, br. 386, str. 22.

²⁶⁶ Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 43-78.

²⁶⁷ Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 134-248.

²⁶⁸ Ljuban Đurić: *Tako pamtim 1941; Svjetlost Banije*, isto, str. 69.

²⁶⁹ Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 227.

²⁷⁰ Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 158.

²⁷¹ Rječnik MMS, str. 25.

²⁷² Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 172.

²⁷³ Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 158.

²⁷⁴ Rječnik MMS, str. 25.

²⁷⁵ Narodne pjesme Korduna, isto, str. 111.

²⁷⁶ Spiridon Jović: *Tri konaka jednoga putnika*, isto, str. 49.

²⁷⁷ Potvrdu riječi vidi u knjizi Sime Matavulja *Bakonja fra-Brne*, isto, str. 71.

²⁷⁸ Dragoljub Petrović: *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 31.

²⁷⁹ Dragoljub Petrović: *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 176.

²⁸⁰ Nada Gjetvaj: *Narodna nošnja Banije – Luščani*, isto, str. 9.

²⁸¹ Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 184-346.

SUKRÁTITI – uskratiti, ne dati nekom nešto što mu pripada, zast. („*Naše sluge ne sukratili, naše sirote ne zaboravili...*“) ²⁸²

SUKÛRDAN – naziv za tegobno vrijeme, ali i za ono doba godine kad nema svatova, ni slavlja na kojem se nešto može džabe pojesti ili kad, *rećmo*, cvjeta bob, što znači da još nisu prispjeli nikakvi plodovi. Otuda i uzrečica, žarg. (*Sviru Ciganinu je najgore kad nastane sukurdan.*) („*Žetva daleko, samo sukurdan je dolazio...*“) ²⁸³

SUKÛRDOV – *sukurdov* nema ništa sa *sukurdanom*. Jer, *sukurdov* ti je rođak. Šta, ne znaš koji? Pa, kako ne znaš? To ti je ... e, to ti je, Đuro si moj, vrlo daleki rođak. A koji, najbolje ti je da ti ovako objasnim: sin si i imaš oca, a poslije njih – *đeda*, *pramđeda*, *čukundeda*, *navrđeda*, *kurđela*, *askurđela*, *kulebala*, *sukurdova* ... Ali, nije to sve – poslije njih imaš još i ove: *kurajbera*, *ožmikura*, *pardipana*, *sakajtova* ... Pa izvoli, probaj si to nekako predočiti. Ako si zbunjen, ništa ti ne mogu. I ja sam. Jer: *Tko pamti toga sukurdova?*

SULOŽNIK – onaj koji s tobom spava, pod istim krovom, u istoj *logi*. (*To mi je suložnik.*) Negdje je to i *šoc*, *švaler* ili ti ljubavnik! (*Njegova žena i njezin suložnik postanu magarac i magarica...*) ²⁸⁴

SULÜNDĀR – limena cijev na peći kroz koju izlazi dim; negdje i *trumba*. Riječ su češće koristili *varošani*. (*Umjesti sulundar.*) *silindir* (tur.)

SULJATI – navirati, dolaziti, žarg. (*Sa sviju strana suljaju.*) („... *pastiri ugledaše kako vododerinom klize, suljaju jedna za drugom...*“) ²⁸⁵

SÜMLJA – sumnja, iskr. (*Drži me neka sumlja.*) („*A ne samo sumlja...*“) ²⁸⁶

SUNÁTITI – upropastiti sebe i druge; negdje i - izvršiti samoubojstvo. (*Moreš se samo sunatiti.*) ²⁸⁷

SÚNUTI – jurnuti, brzo proći, promaći trčeci, na brzinu otići ili pobjeći, iznenada navaliti, ali i brzo nasuti, žarg. (*Suni još malo.*) („... *on sunu naprijed i ponovi jače...*“) ²⁸⁸

SU(V)ÖTINJA – siromaštvo, kad se osim *suvog* kruha nema što drugo jesti, *suvoparština*, žarg. (*Sve sama su'otinja.*)

SÛPRASNA – kad krmača očekuje *prinovu*, možda čak i trinajsto prase, onda je ona – *suprasna*. (*Je l' ta krmača suprasna?*) („*Kupio bih suprasnu krmaču.*“) ²⁸⁹

SÛRGATI – odasipati pletenje. (*Surgala sam neke stare čarape.*) ²⁹⁰

SÛRUTKA – tekućina koja se cijedi iz sira, svinjska delicija, iskr. (*Zabijo glavu kaj prase u surutku.*) *Surutka* je i iscjedak iz kravlje sise. Negdje i *smučalina*. („... *udara surutka na bradavice...*“) ²⁹¹

SÛSA – staklena boca od 1,5 litre; može i drveni vrč za vino. (*Uspi mi u susu.*) ²⁹²

SÛSTATI – umoriti se, *kalati*. (*Sustala sam od 'odanja.*) („... *a kad one već sustale, pane jedna, a dvije ostanu...*“) ²⁹³

SÛSTAVITI – zaustaviti, stati. (*Sustavi mi Živka.*) („*Kod Tremušnjačkog se mosta jedva sustaviše da se malo odmire...*“) ²⁹⁴

SÛSTOPICE – polagano, s noge na nogu. (*Ima tu dan 'oda sustopice.*) *Sustopice* ili uporno možeš i nekoga slijediti. („... *jedna drugu sustopice prati...*“) ²⁹⁵

SÛSTREMINA – krupan, nezgrapan čovjek, žarg. (*Prava je sustremina.*) ²⁹⁶

SÛŠA – šupa, ostava za kola, plug, alat, ali i razne *armagane*; *kolnica*. (*Jesi l' zatvorila sušu?*) Obično je bila samostojeća ili pridelana uz rub *štale*; negdje i *prigrada*, ali i *šumbar*. („... *za to reče udovica sluganu grovovu da turi kola u sušu.*“) ²⁹⁷

SÛŠICA – tuberkuloza, prsobolja, *jektika*. (*Ima, jedna, sušicu!*) Bolest vedrih ušiju, kako su je zvali, jer se onome koji ju je imao – vedrilo kroz uši, što će reći da su bile prozirne *kaj zdrak*. Dok još nije bilo antibiotika liječila se kozjim mlijekom. Još ako je to mlijeko bilo od žute koze – Bog Bogova! Po onoj narodnoj: „*Žuti žutuju, crveni putuju!*“ („*Znajuć njegovu bolest – sušicu – teško mi je bilo slušati ga.*“) ²⁹⁸

SÛŠTAPIĆA – naziv za malo dulji štap koji služi samo za – *brojanje rebara*, zast. („*Na to ga i čoravi ispopruži nekakvom suštapicom uzduž i poprijeko...*“) ²⁹⁹

SÛVA MĚĐA – zid od golog kamenja, bez kreča; naziv za legendarni dio granice između Banije i Bosne i Hercegovine. (*Došli su preko Suve međe.*) („*U djetinjstvu su Čana i njegovi vršnjaci slušali starije ljude kako sa sjetom pričaju o Suvoj međi...*“) ³⁰⁰

SÛVAČA – osušeno sijeno, zast. („... *sav zadihan, kao da je suvaču okretao...*“) ³⁰¹

SÛVĀD – nešto suho, najčešće granje i treske, v. *suvarak* i *suvatak*; može i naziv za jako mršavu djecu, žarg. (*Sve sama suvad.*) („... *noseći povelik naramak klipica, grana i razne suvadi.*“) ³⁰²

SÛVARA – naziv za staru mršavu ženu, *sakaratina*, *skovra*, *škovrga*, žarg. (*Stara suvara!*) Može i muškarac, ali rjeđe.

SUVÁRAK – mali komad suhog drveta, graničica za potpalu vatre; može i *suvatak*. (*Ubaci i koji suvarak.*) („... *lomeći pod nogama suvarke i busenje.*“) ³⁰³

SÛVI MÛRNĀRI – pogrdni naziv za njemačke vojnike koji su iz Dalmacije prebačeni da se bore na Baniji. „Raskrsnicu sa grupom kuća i kotu 410 držali u decembru 1944. Nijemci. Bilo ih je oko tri stotine, a pripadali su mornaričkom bataljonu koji se zajedno sa štabom njemačkog 15. korpusa povukao iz Dalmacije. Zbog toga što su bili prinuđeni da vode borbu na kopnu, borci su ih ironično nazivali ‘suvi mornari’. Borbeni moral im je bio dobar, a bili su i veoma dobro naoružani...“ ³⁰⁴

SUVOPĀRŠTINA – oskudica, neimaština; isto što i *su(v)otinja*, zast. („*Takovom siromašnom čovjeku kažu: ubilo ga zlo od suvoparštine i ljute potrebe.*“) ³⁰⁵

SUVŌVINA – suha, krupnija drva za vatru, žarg. (*Ima malo suvovine u suši.*) *Suvovina* je ipak mnogo češće – suho meso s tavana, *smok*, žarg. (*Skini i jedan komad suvovine.*)

SÛZNĪCI – suvoznici, koji udružuju stočne zaprege, žarg. (*Mičan i ja smo suznici.*) ³⁰⁶

SVĀĐE – nisu to prepirke i psovke, niti vika i galama, već jednostavno riječ koja označava pojam – posvuda, svugdje, svuda, iskr. (*Taj želi biti svađe.*) („... *pa svađe dočekivaju buklije...*“) ³⁰⁷

²⁸² Divna Zečević: *Informacija o folklornoj građi Banije, prikupljenoj i pohranjenoj u Zavodu za istraživanje folkloru Zagreb*, monografija Gline, isto, str. 601.

²⁸³ Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 330.

²⁸⁴ Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 362

²⁸⁵ Milorad Gojsović: *Jeka vremena*, isto, str. 98.

²⁸⁶ Miloš Kordić: *Čudo u Komogovini*, isto, str. 391.

²⁸⁷ Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 316.

²⁸⁸ Milan Nožinić: *Demonja*, isto, str. 312.

²⁸⁹ Milan Nožinić: *Demonja*, isto, str. 16.

²⁹⁰ Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 316.

²⁹¹ Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 199.

²⁹² Rječnik MMS, str. 25.

²⁹³ Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 53.

²⁹⁴ Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 91.

²⁹⁵ Narodne pjesme Korduna, isto, str. 265.

²⁹⁶ Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 316.

²⁹⁷ Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 310.

²⁹⁸ Sjećanje Petra Petrovića, učitelja u Gornjem Skradu, objavljeno u knjizi Josipa Lakatoša *Među 'veleizdajnicima'*, isto, str. 52.

²⁹⁹ Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, isto, str. 284.

³⁰⁰ Dragan Božić: *Mjesto gdje se oduvijek ginulo*, „Prosvjeta“, novine za kulturu, Zagreb, 2002, br. 49, str. 52.

³⁰¹ Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 154.

³⁰² Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 109.

³⁰³ Milan Nožinić: *Demonja*, isto, str. 312.

³⁰⁴ Jovo Borojević: *Sinovi Šamarice*, isto, str. 140.

³⁰⁵ Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 46-82.

³⁰⁶ Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaškog sela*, isto, str. 317.

³⁰⁷ Dragoljub Petrović: *O govoru Dvora i okoline*, monografija Dvora na Uni, isto, str. 528.

SVĀK – sestrin muž. (*To mi je svak.*)

SVĀST – ženina sestra. (*Došla mi svast iz Buzete.*)

SVĀŠTADĒR – svašta, iskr. (*Priča svaštader.*) („Svaštader ću ja od vas...”) ³⁰⁸

SVĀTRITI – udariti kakvim dobrim vatraljem; može i odalimiti, žarg. (*Svatrila me držal'com preko leđa.*)

SVAVŪLJATI – uraditi nešto kako ne treba, žarg. (*Samo to svavuljaj.*) („... a potku daju prestu djeci i starim babetinama neka je svavuljaju kako im drago...”) ³⁰⁹

SVĒDER – svrdlo, ali ono malo deblje. (*Posudi mi sveder.*)

SVĒDNO – svejedno, iskr. (*Sve mi je svedno.*) („Braća moja, to je meni svedno, il' ja umro, il' ja poginijo.”) ³¹⁰

SVĒSAVĪNA – predratni običaj bacanja cvjetnog vijenca s glinskog željeznog mosta u rijeku za sv. Savu. Paroh bi nagradio sa 100 dinara svakog onog tko bi skočio u hladnu vodu i izvadio vijenac, žarg. (*Bili smo na svesavini.*)

SVĒTAK – praznik, svetac, žarg. (*Nit je petak, nit je svetak.*) ³¹¹

SVĒTLJICE – svjetlaci pred očima, zast. („... sve su mi svetljice skakale ispred očiju od teške muke.”) ³¹²

SVĒŽA – veza, zast. („Stevo... kaže mi u kakovoj si ti svezi sa zločinom?”) ³¹³ Još jedna riječ na koju su u olovnim devedesetim prošloga stoljeća polagali pravo oni koji su jezik pretvorili u politiku, politiku u oružje, a oružje u rat.

SVĪKNUTI – dopasti, svidjeti, ali i priviknuti se. žarg. (*Moram mu se sviknuti.*) ³¹⁴

SVĪLA – brada na kukuruзу, žarg. (*Kuruzi su dobili svilu.*) („Kukuruz... iz čijih kukova rastu klipovi sa svilom.”) ³¹⁵

SVĪLAJAC – konac za vezenje, ibrišim, mavez, trožca. (*Kupi mi i dva plava svilajca.*) („... konac zvani svilajac.”) ³¹⁶

SVĪLATI – bradati, kad kukuruзу dobiju svilu onda se kaže: „Kuruzi su svilali.”

SVĪLENA BŪBA – dudov svilac koji se poslije onog rata uzgajao i u banijskim školama, a djeca mu hrpimice brala dudovo lišće za prehranu. (*Ovo je za svilene bube.*) („... eto, da se svilena buba zakopitne i na Baniji...”) ³¹⁷

SVĪNJĀR – čuvar svinja, može i vlastitih ali i od cijeloga sela. (*Očera' i' Pero svinjar.*) („Ide svinjar u veće kući, goni krmaču i jedno prase.”) ³¹⁸

SVĪNJČĀK – ograđeni ili neograđeni prostor za svinje, žarg. (*Učera' krmaču u svinjčak.*) („Uz kućni krov naradi svinjčak...”) ^{318a}

SVĪNJKA – štap za svinjkanje, klisača. (*Ponesi i svinjku.*)

SVĪNKANJE – pastirska igra na travi, moglo bi se reći – golf i kriket na banijski način, krmača, svinjica. (*Idemo se svinjkati.*) Na Baniji, u blizini Sunje, postoji i ravnicica zvana Svinjalište. („Djeca, pastiri bi se zabavljali... svinjkali...”) ³¹⁹

SVĪNJKULA – komad valjkastog drveta koji se u svinjkanju utjeruje u rupu. (*Ođeljaj svinjkulu.*) ³²⁰

SVIRĀLE – pogrđni naziv za tanke ženske noge, žarg. (*Ima noge kaj svirale.*) Svirale su, naravno, i pastirski muzički instrument. (*Pero Čanin u svirale svira, čuva ovce, nikoga ne dira.*) („... ovo uvo pjeva svedno kaj svirala.”) ³²¹

SVĪTAK – smotak. (*Imam još samo jedan svitak konca.*) Svitak je negdje i savitak. („Kupio je svitak svile!”) ³²²

SVĪTNJAK – uzica kojom se vežu gaće, gaćnik, učkur. (*Puka' mi svitnjak.*) Služi i za copranje. Pa tako: ako se što prije želiš oženiti onda ti je jedini izlaz da ukradeš svitnjak s gaća onoga mangupa koji se tri puta ženio. Svitnjak odmah sveži oko sebe, ali do gole kože, i – bog te veselio. Cura će pristati na udaju već za nekoliko dana. („Ponude li u selu jelo, jedemo, ako ne, stežemo svitnjake...”) ³²³

SVLĀK – zmijska koža, ali i vrsta stolarskog struga. („Daj der mi taj svlak.”) ³²⁴

SVŪDAK – veliki metalni ili drveni protvan u obliku plitkog korita koji se stavlja ispod ražnja kad se peče božićna pečena. U svodak kaplje otopljena mast, kapnica, a ti je mažeš sa strvnim krivom i uživaš – i u okusu i u

mirisu. (*'Esu l' Dabići vratili svodak?*) („Otac pripravlja svodak i ražanj...”) ³²⁵

SVŌJTA – rodbina, najbliži od najbližih, svi članovi jedne porodice u najširem smislu. (*To mi je svojta.*) Ako pak želiš sakriti što ti je, recimo, u rodu dječak s kojim upravo ideš cestom onda ćeš se poslužiti starom pričom: „On je moje seke Jeke, Jekine neke, nekine neve, nevine drage, dragine za've, rođeni pastorak.” Pa neka se snađe onaj koji pita kakva ti je svojta rečeni mališan! ³²⁶

SVŌR(A) – vidljivi dio sredine zaprežnih kola, klin u srčanici; mjesto gdje se razdvajaju zaprežna kola. (*Metni svor.*) ³²⁷

SVŌRĀNJ – zavežljaj od štranjge, drvene usukane šibe ili pavetine. (*Napravi svoranj.*) ³²⁸

SVŌRCATI – navaliti, nasnuti, željeti nešto silom učiniti, žarg. (*Svorcala na me kanda je švenjkala.*)

SVRATĪŠTĀRA – konačište, svratište, mali hotel u kojem se može prespavati, zast. („... ta vrijedna i sposobna svratištara siguran je i krasan dohodak.”) ³²⁹

SVRČATI – završavati poslove, smirivati konak, žarg. (*Evo, svrčem poslove.*)

SVRŪNUTI – svratiti, skrenuti s glavnog puta na sporedni, žarg. (*Svrni kod Kladara.*) Svrnuti je i sići s uma, ali i nešto skinuti silom. („... zašto da malo ne svrnu u birtiju...”) ³³⁰

SVRĀTAN – zvrkasto čeljade, neka vrsta munjenog skorojevića koji vam ne može ponuditi ni vjeru, ni utjehu, žarg. (*Svratan ti jutros obuio cipele.*)

SVRĀST – malo uvrnut, čablast, manit, šaulast, šuknut, šumast, zvizgav, zvrkast... žarg. (*Ne volim kad je neko svrtast.*)

SVRĀTOLŌM – pad s visoka; kad se otisneš niz kakvu krušku ili s tavana onda si doživio svrtolom, žarg. (*Pravi svrtolom!*)

SVRZIMĀNTIJA – raspop. (*Nekad je bio pop, a sad je svrzimantija.*)

308 Miloš Kordić: *Čudo u Komogovini*, isto, str. 398.

309 Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 182-342.

310 Narodni napjev s Banije.

311 Potvrdu riječi vidi u knjizi Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korduna*, isto, str. 156.

312 Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 22.

313 Bogdan Lastavica: *Iskopani grobovi*, isto, str. 253.

314 Rječnik MMS, str. 25.

315 Žarko Đurović: *Hljeb naš nasušni...* „Prosvjeta”, novine za kulturu, Zagreb, 2003, br. 55, str. 65.

316 Nada Gjetvaj: *Narodna nošnja Banije – Luščani*, isto, str. 20.

317 Miloš Kordić: *Čudo u Komogovini*, isto, str. 394.

318 Sanjao sam da me mjesec umiva – narodne pripovijetke Korduna, ist, str. 194.

318a Rade Bosnić: *Gage*, isto, str. 65-116.

319 Dragan Pajić: *Djetinjstvo i mladost do 1941*, Ljetopis SKD „Prosvjeta”, Zagreb, 2008, str. 9.

320 Rječnik MMS, str. 25.

321 Đorđe A. Petrović: *Buna u Klasniću*, isto, str. 22.

322 Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 255.

323 Milorad Gojsović: *Varenika*, „Prosvjeta”, novine za kulturu, Zagreb, 2007, br. 78, str. 63.

324 Milica Brujić: *Rječnik govora sela Bović (Golinja) i okolice*, isto, str. 455.

325 Nikola Begović: *Život i običaji Srba graničara*, isto, str. 117.

326 Potvrdu riječi vidi u knjizi Radmile Pašić *Život Trgova na Baniji*, isto, str. 99.

327 Potvrdu riječi vidi u knjizi Mile Mrkalja *Sjeničak – kronika kordunaško sela*, isto, str. 317.

328 Potvrdu riječi vidi u monografiji Dragotine, izdavač Mirjana Martinović, Zagreb, 1988, str. 134.

329 List „Srbobran”, glasnik Srpske narodne samostalne stranke, Zagreb, 1910, oglas 1662, str. 4.

330 Sreten Dančić (Dušan Peleš): *Fotograf u Nevidišu*, isto, str. 247.

foto: Boris Cvetanović, spomenik Vojina Bakića na Petrovoj gori, 2012.

135

二月廿一日

www.skdprousvjeta.com

but for, that, was the

Milva

SRĐAN ORSIĆ / BORIVOJ RADAKOVIĆ / TONE ŠKRJANEC / ČEDOMIR VIŠNJIĆ

